

Ortadoğu

Analiz

انتهت الملكية .
هرب الديكتاتور .
واتصرت الثورة .
درعنا

Suriye ve Devrim

Duvar yazıları ile halk hareketleri veya devrimler arasında öteden beri güçlü ve sembolik bir ilişki olmuştur. Duvarlar özellikle diktatöryel rejimlerde halkların iktidarlara karşı itirazını dile getirdiği mecralar olmuş ve duvar yazıları da çoğu zaman protestocuların kolektif sesini temsil eden sembolleri ifade etmiştir. Bu minvalde Suriye Devrimi'ni de “duvarların en fazla dile geldiği devrim” olarak nitelemek abartı olmasa gerektir. Zira en başından sonuna kadar Suriye'nin devrim hikâyesini sadece duvar yazıları üzerinden okumak mümkün görünmektedir. Nitekim Suriye'de devrimin kıvılcımı Der'a'da duvara yazılan bir yazı ile alevlenmiş ve devrim süreci boyunca da halk hem sokaklarda hem de Sednaya gibi zindanlarda isyanını duvarlar üzerinden dile getirmiştir. Biz de duvar yazılarının Suriye Devrimi açısından taşıdığı bu anlamı dikkate alarak kapak sayfamızda devrim sonrasına ait ve yine Der'a'da yazılmış bir duvar yazısı fotoğrafını kullanmayı uygun bulduk.

ORSAM'dan

Yeniden Başlıyoruz...

Bazen düşünmek, anlamak ve anlamlandırabilmek için “durmak” veya “ara vermek” gerekebilir. Eskilerin ifadesiyle meselelere “vukuf” sağlayabilmek için durup düşünmek anlamına gelen “tevakkuf” etmek elzem olabilir. Bu durum, sonra tekrar harekete geçildiğinde meselelere daha bilgili ve bilinçli yaklaşılmasına imkan sağlayacaktır. Bazen “durup, düşünüp tekrar harekete geçme” gerekliliği de kanaatimce sadece insan doğası için bir ihtiyaç değil, aynı zamanda insan ile var olan bütün kurum ve organizasyonların da temel işleyiş tarzını belirlemesi açısından önem arz etmektedir. 2024 yılının Mart ayında 135. sayımızı yayımladıktan sonra Ortadoğu Analiz dergisine yaklaşık bir yıl ara vermiş olmamızın bu minvalde bir işlev görmüş olmasını temenni ediyor ve 2025 yılının Mayıs ayında 136. sayısı ile yeniden yayın hayatına başladığımızın müjdesini sizlere vermek istiyorum.

2009 yılının Mart ayında ilk yolculuğuna başlayan Ortadoğu Analiz dergisini 2025 yılının Mayıs ayı itibarı ile 136. sayısına ulaştırıyoruz. Tabi ki bazı değişikliklerle. Ortadoğu Analiz dergisinin yeni döneminde hem tasarım hem de içerik olarak bazı yenilikler ekledik. Teknoloji'nin başımızı döndürdüğü dijital bir çağda, Open AI ile Deepseek rekabetinin tam ortasında, veri bilimi ve yapay zekâ araçlarının neredeyse bütün gündemimizi meşgul ettiği bu günlerde spesifik bir bölgeye odaklanan periyodik bir dergiyi yayımlamanın ne kadar doğru bir yayın stratejisi olduğu tartışmaları içinden geçerek bir karar verdik. Evet, herkesin elinde bir telefon veya tablet, masasında bir laptop ve en az iki üç sosyal medya hesabı olduğu bir dönemde siz değerli okuyucularımıza Ortadoğu Analiz dergisini matbu olarak dağıtmayı düşünmedik. En önemli yeniliklerimizden biri **Ortadoğu Analiz artık bir E-dergi**. Böylece dijital içerik ve yayıncılığa bir adım da ORSAM atmış oldu. Uzun süre ara verdiğimiz dergimizin bu sayısını bütün okuyucularımızın erişimine ücretsiz olarak sunuyoruz.

Dergicilik zor bir zanaat. Emek yoğun bir iş. ORSAM gibi spesifik bir alanda araştırma yapan, analitik ile stratejik analiz yetkinliklerini ve kabiliyetlerini geliştirmeye çalışan bir düşünce kuruluşunun kendini tekrar etmemesi için periyodik derginin hem daha geniş kamuoyuna ulaşması hem de OR-

SAM'ın hâlihazırda ürettiği içeriği tekrar etmemesi gerekiyordu. Bu sebeple ikinci bir yenilik olarak yeni dönemde **Ortadoğu Analiz'i iki aylık periyotlarla yayımlamaya karar verdik**.

Bu perspektifle düşünürken bir yeniliği de içerikte yapma zorunluluğu hissettik. Ortadoğu Analiz artık daha kalıcı analiz konuları ve içerikleri ile anlık gündem takibinden ziyade gündemi belirleyen teorik ve kavramsal meselelerin ele alındığı bir mecra olma yolunda ilerleyecek. Ayrıca sanat, kültür, biyografik anlatılar ve tarih içerikleri ile Ortadoğu'yu “yüksek siyaset” yerine daha yerel ve toplumsal dinamikleri ile de anlamaya gayret edecek. Ortadoğu Analiz, anlık ve güncel değil orta ve uzun vadede Ortadoğu'yu anlamamızı şekillendirecek konu ve içeriklerle dolu olacak. “Yuvarlak Masa” ile bir nebze ORSAM'ın fikir jimnastiğini ortaya koymaya, “Dışarıdan İçeriye” bölümü ile dünyadan Ortadoğu'nun nasıl görüldüğünü yansıtmaya, infografiklerle Ortadoğu'nun istatistiksel nabzını tutmaya gayret edeceğiz. Ortadoğu'daki anlık gelişmelere verdiğimiz analitik reaksiyonları ise ORSAM yayınlarından ayrıca takip edebilirsiniz.

Bütün bu yeniliklerle dergimiz bu sayıda dosya konusu olarak Suriye Devrimi'ni ele alıyor. 7 Ekim 2023 tarihindeki saldırıların ardından bölgede beklediğimiz büyük kırılmanın fay hatlarındaki hareketlilik 8 Aralık 2024 tarihinde Suriye Devrimi ile devam etti. Suriye Devrimi'nin dört aylık kısa tecrübesinden büyük hikâyeler ve analizler ortaya koymak zor olsa da yazarlarımız iç savaştan devri-

me ve devrimden bugüne Suriye'nin kaderinin bölge ve Türkiye'yi de doğrudan etkilediği ve etkileyeceği kanaatinde. Detayları derginin içeriğinde görebilirsiniz.

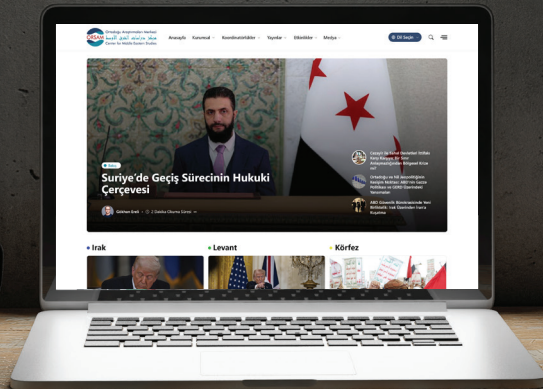
Velhasıl Ortadoğu Analiz 135 sayılık arşivi ile Türkiye'de Ortadoğu'yu anlamaya yönelik bir gelenek oluşturdu diyebiliriz. ORSAM olarak bu geleneği yaşadığımız çağın koşullarına ve anlayışına uygun olarak yaşatmanın gayretindeyiz. Umarız bu gayret Ortadoğu'da barışı ve huzuru daha çok konuşacağımız zamanları getirmeye muvaffak olur. Bu vesile bu ilk sayıda emeği geçen herkese canı gönülden teşekkür ediyorum.

Herkese keyifli okumalar...

Dr. Kadir Temiz
ORSAM Başkanı

orsam.org.tr

EDİTÖRDEN

Suriye’de 2024 yılının sonunda yaşanan büyük siyasal kırılma, Ortadoğu’nun seyrini etkileyen yeni bir dönemin başlangıcına işaret ediyor. Yenilenen Ortadoğu Analiz dergimizin bu ilk sayısında “Suriye ve Devrim” başlığı altında, geçiş sürecini farklı boyutlarıyla anlamaya çalışan yazılara yer verdik. Kapak konusunu hazırlarken Suriye’de yalnızca siyasi değil toplumsal, dinî, kültürel ve ekonomik düzlemlerde çok katmanlı bir dönüşümün izini sürmeye gayret ettik.

Kapak konusunun çerçeve yazısında Alim Arlı, Ortadoğu’daki siyasal düzen krizinin ideolojik ve yapısal kökenlerine ışık tutarak bölgedeki otorite inşasını analiz ediyor. Mehmet Ali Büyükkara’nın katkısıyla kaleme alınan yazı ise devrim sonrası şekillenen yeni dinî otoritenin yapısını ve anlamını ele alıyor. Recep T. Teke’nin çalışmasında Suriye’de Baas rejiminin yıkılma sürecinden başlayıp aradan geçen üç ayda siyasi geçiş süreci, güvenlik ve diplomasi bağlamında yaşanan gelişmeler detaylı şekilde ortaya konuyor. Oytun Orhan’ın kaleme aldığı çalışmada ise jeopolitik gerçekler, yeni kimlik tanımlaması ve Suriyeli yeni siyasal elitlerin tercihleri bağlamında Suriye’nin yeni dönemde dış politika önceliklerinin neler olabileceği incelenmeye çalışıldı. Musab Dönertaş, yeni dönemde Suriye’de askerî ve güvenlik kurumlarının nasıl yeniden yapılandırıldığına dair detaylı bir analiz sunarken Erhan Akkaş ise iç savaşın ardından harabeye dönmüş Suriye ekonomisinin yeniden ayağa kaldırılmasında karşılaşılan yapısal zorlukları değerlendiriyor. Suriye’de yeni dönemin kritik başlıklarından bir diğeri Suriyeli mültecilerin ülkelerine dönüş sürecidir. Ayşe Serra Ünal’dın çalışması, Suriyeli mültecilerin “gönüllü, güvenli ve onurlu” geri dönüşüne ilişkin tartışmaları değerlendiriyor.

Yenilenen Ortadoğu Analiz’de yeni bölümler de yer alıyor. Bundan sonraki sayılarımızda bölgeye ilişkin önde gelen figürler ile röportajlara yer vereceğiz. Bu sayıda Filistin’in Ankara Büyükelçisi Dr. Faed Mustafa ile röportaj gerçekleştirdik. Faed Mustafa, İsrail’in Gazze ve Batı Şeria’daki saldırıların politikalarının arka planını ve Filistin diplomasisinin duruşunu ortaya koydu. Diğer bir yenilik “Kültür-Sanat” bölümümüz. Bu bölümde İrem Yaşar’ın Oscar ödüllü “No Other Land” belgeseli hakkında yazdığı bir değerlendirme ve “Gazze’deki Işık” kitabının Oytun Doğan tarafından yapılan bir tanıtımı yer alıyor. Ayşe Betül Bal ise Suriye Devrimi’nin kolektif hafızadaki karşılığını şarkılar üzerinden anlatıyor. Bu yazıları sadece analiz değil aynı zamanda duygu ve hafıza taşıyıcısı metinler olarak öne çıkıyor. Kapak konusu dışındaki bölgesel ve küresel siyasete ilişkin çalışmalarda Ortadoğu’nun diğer bir gündem maddesi Gazze öne çıkıyor. Tuğçe Ersoy Ceylan tarafından kaleme alınan yazıda, Gazze’de devam eden belirsizlik ortamı farklı aktörlerin pozisyonları ve muhtemel senaryolar üzerinden değerlendirilerek bölgedeki olası gelişmelere dair öngörüler sunuluyor. Uluslararası siyaset sayfamızda ise Türkiye-ABD ilişkilerinden Çin’in Ortadoğu’daki yükselişine, küresel gelir eşitsizliklerinden enerji rotalarına uzanan kapsamlı analizler yer alıyor.

Bu sayıyı hazırlarken öncelikli hedefimiz, Suriye’de yaşanan tarihsel kırılmayı yalnızca bir rejim değişikliği olarak değil çok katmanlı bir dönüşümün başlangıcı olarak ele alabilmektir. Her bir yazı, bu yeni dönemi anlamlandırmak için farklı bir pencere açıyor. Umarız dergimizin bu sayısı da hem Ortadoğu’nun dinamiklerini takip eden araştırmacılar hem de güncel gelişmeleri derinlemesine kavramak isteyen okuyucular için yol gösterici olur.

Ortadoğu Analiz

E-ISSN: 2980-0919

9 772980 091002

ortadoguanaliz@orsam.org.tr

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ
ADINA YAYIN SAHİBİ

Dr. Kadir Temiz

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Dr. Nurullah Çakmaktaş

DOSYA EDITÖRÜ Dr. Oytun Orhan

YARDIMCI EDITÖR Ayşe Betül Bal

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Talha Köse

Prof. Dr. Cengiz Tomar

Dr. Hakkı Uygur

Prof. Dr. Hasan Korkut

Doç. Dr. Murat Tınas

Prof. Dr. Kemal İnat

Prof. Dr. Mehmet Akif Kireççi

Prof. Dr. Meliha Altunışık

Prof. Dr. Mesut Özcan

Prof. Dr. Özden Zeynep Oktav

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun

Prof. Dr. Muhittin Ataman

Doç. Dr. Hüseyin Alptekin

Doç. Dr. Serhan Afacan

Doç. Dr. Veysel Kurt

Dr. Betül Doğan Akkaş

Dr. Muhammet Koçak

YAYIN KURULU

Dr. Kadir Temiz

Dr. Nurullah Çakmaktaş

Murat Öztuna

İbrahim Aydın

Dr. Oytun Orhan

Dr. Gökhan Erel

Dr. Kaan Devecioğlu

Feyzullah Tuna Aygün

GRAFİK-TASARIM Sadullah Hatam

SOSYAL MEDYA VE PAZARLAMA

Furkan Usame Bozan

YÖNETİM MERKEZİ Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No: 3 Çankaya / Ankara Tel: +90 850 888 15 20 Sertifika no: 41963

BASKI: Sultan Köse - Poyraz Ofset İvedik OSB 1534. Cad. No:9 Yenimahalle/Ankara Telefon: 0312 384 19 42

SERTİFİKA NO: 49893

FOTOĞRAFLAR: Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

YAYGIN SÜRELİ YAYIN

BASIM TARİHİ: 19 Mayıs 2025

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINDIR.

Bu dergide yer alan yazılardaki değerlendirmeler, aksi belirtilmedikçe ORSAM’ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

© 2025 ORSAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları ORSAM’a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununa uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Suriye’de rejim ve muhalifleri dışındaki aktörlerin sahada etkili olması krizin seyri açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Suriye bu bağlamda gerek küresel gerekse bölgesel güçlerin dış politika gündemlerini Suriye özelinde tekrardan şekillendirme ve yeni kazançlar elde etme gayretine girdikleri bir saha hâline gelmiştir. DEAŞ terör örgütünün ortaya çıkışı, dış faktörlerin siyasetlerini değiştirmesine ve ABD, Rusya, İran, Türkiye gibi aktörlerin öne çıkmasına sebep olmuştur. Suriye Devrimi’nin gelişim sürecini, iç-dış dinamikleri ve farklı aşamalarıyla ele alan bu kitap güncel olmasının yanında tarihe not düşecek nitelikte bir çalışma olarak önünüzde durmaktadır.

Editörler

AHMET UYSAL, OYTUN ORHAN, SEHER BULUT

SURİYE KRİZİNİN DOĞUŞU VE DÖNÜŞÜMÜ

BÖLGESEL VE KÜRESEL AKTÖRLER

ORTADOĞU
YAYINLARI

ORTADOĞU
YAYINLARI

İçindekiler

- 1 ORSAM'DAN
- 3 EDITÖRDEN
- 6 ORTADOĞU GÜNDEMİ
- 8 YUVARLAK MASA

DOSYA

- 10 Dönüşümün Eşiğinde Ortadoğu ve Suriye Toplumu
PROF. DR. ALİM ARLI
- 14 Suriye'de Devrim Sonrası Geçiş Süreci
RECEP T. TEKE
- 18 Suriye'deki Yeni Dinî Otorite Devrimin Kuşatıcılığıyla Şekil Alıyor
PROF. DR. MEHMET ALİ BÜYÜKKARA
- 22 Jeopolitik, Kimlik ve Öncelikler Ekseninde Suriye'nin Yeni Dış Politikası
DR. OYTUN ORHAN
- 26 Devrim Sonrası Suriye'nin Askerî ve Güvenlik Manzarası
MUSAB DÖNERTAŞ

- 28 Suriye Ekonomisinin Yeniden Yapılandırılması ve Başlıca Zorluklar
DOÇ. DR. ERHAN AKKAŞ
- 32 Suriyeli Mülteciler için "Gönüllü, Güvenli ve Onurlu" Geri Dönüş
AYŞE SERRA ÜNALDI

- 34 İNFOGRAFIK
ULUSLARARASI SİYASET
- 36 Değişen Dünya Düzeni, Yeni Dengeler ve Türkiye
PROF. DR. İBRAHİM M. TURHAN

RÖPORTAJ

- 42 İsrail'in Değişmeyen Hedefi: Filistinliler İçin Kendi Topraklarını Yaşamamaz Kılmak
DR. FAED MUSTAFA, FİLİSTİN ANKARA BÜYÜKELÇİSİ

BÖLGESEL SİYASET

- 46 Gri Alandaki Gazze'de Son Durum: Beklentiler, Aktörler, Öngörüler
DOÇ. DR. TUĞÇE ERSOY CEYLAN

KÜLTÜR SANAT

- 48 No Other Land: Batı Şeria'dan İsrail İşgaline Karşı Gerçek Bir Filistin Direnişi
İREM YAŞAR
- 52 Gazze'deki Işık-Ateşten Doğan Yazılar
DR. OYTUN DOĞAN

YAŞAM

- 54 Yallah, İrhal ya Beşşar: Suriye Devrimi'ni Şarkılar Üzerinden Okumak
AYŞE BETÜL BAL
- 58 DIŞARIDAN İÇERİYE
- 59 BİZDEN HABERLER
- 61 AHDE VEFA

Ortadoğu Gündemi

1 Mart - 30 Nisan 2025

MART

2 Mart 2025

İran'ın Irak'ın Diyala vilayetine sağladığı elektriğin yaklaşık yarısı bilinmeyen nedenlerle kesilmiştir. Söz konusu kesinti özellikle yaz aylarının yaklaşmasıyla birlikte İran'a yakın vilayetler başta olmak üzere Irak'ın ciddi bir elektrik krizinin yaşanabileceğine işaret etmektedir.

4 Mart 2025

Suriye Geçici Cumhurbaşkanı Ahmed Şara, Gazze'deki gelişmeleri görüşmek üzere planlanan acil Arap Birliği Zirvesine katılmak üzere Mısır'ın başkenti Kahire'ye gitti.

Mali'de FLA şemsiyesi altındaki Tevarik isyancıları ile el-Kaide bağlantılı JNIM arasında devam eden müzakereler kapsamında, kamuoyuna açıklanan ve üzerinde uzlaşmaya varılan iki konu hakkında taraflardan bağımsız ancak her iki tarafça da meşru kabul edilen yerel kadıların atanması kararlaştırılmıştır.

6 Mart 2025

Sudan, Uluslararası Adalet Divanına yaptığı başvuruda, Birleşik Arap Emirlikleri'ni Hızlı Destek Kuvvetleri'ne (HDK) siyasi, mali ve askeri destek sağlayarak Batı Darfur'da Masalit halkına karşı işlenen soykırıma ortak olmakla suçlamıştır.

Suriye'de devrik rejim unsurları, 6-7 Mart tarihlerinde Lazkiye ve Tartus illerini kapsayan sahil bölgesinde, çok sayıda sivilin ve güvenlik görevlisinin hayatını kaybettiği saldırılar gerçekleştirdi. Saldırıların ardından Suriye güvenlik güçleri operasyon başlattı ve bu kapsamda devrik rejim unsurlarıyla iki gün süren yoğun çatışmalar yaşandı. Şiddetli çatışma-

larda taraflardan yüzlerce kişi yaşamını yitirirken, çok sayıda sivil de hayatını kaybetti. Suriye hükümeti, güvenlik güçlerinin olası ihlallerinin tespiti ve sorumluların belirlenmesi amacıyla bir soruşturma komitesi kurduğunu açıkladı.

9 Mart 2025

ABD Dışişleri Bakanlığı, Tahran'a karşı yürütülen "maksimum baskı" politikası kapsamında Irak'ın İran gazı ithalatına yönelik ABD tarafından sağlanan muafiyetin iptal edildiğini duyurmuştur. Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Konseyi Sözcüsü James Hewitt, "Irak hükümetinden en kısa sürede İran enerji kaynaklarına bağımlılığını sonlandırmasını talep ediyoruz" ifadelerini kullandı.

10 Mart 2025

Suriye lideri Ahmed Şara ile SDG lideri Mazlum Abdi arasında Şam'da yapılan görüşmede SDG'nin sivil ve askeri unsurlarının Suriye Devleti'ne tam olarak entegre edilmesi konusunda anlaşmaya varıldı.

12 Mart 2025

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Devlet Başkanı'nın Diplomatik Danışmanı Enver Gargaş, Tahran'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Gargaş'ın Tahran ziyaretinin temel amacı; ABD Başkanı Donald Trump tarafından İran Dinî Lideri Ali Hamaney'e yazılan mektubun iletilmesiydi.

13 Mart 2025

Katar Kalkınma Fonu (Qatar Fund for Development -QFFD) Ürdün üzerinden Suriye'ye güvenilir doğal gaz temininin sağlanmaya başlayacağını ve günlük 400 megavat elektriğin bu sayede üretileceğini duyurdu. Bu çerçevede Suriye'deki Deir Ali elektrik santralindeki üretimin kademeli olarak artırılacağı ve bölgedeki temel ihtiyaçların karşılanmasına kullanılacağı belirtildi.

14 Mart 2025

Irak Başbakanı Muhammed Şiya es-Sudani, Suriye Dışişleri Bakanı

Esad Hasan Şeybani'yi Bağdat'ta kabul etti. Görüşmenin ardından Irak Başbakanlık Ofisi tarafından yapılan açıklamada, "Görüşme sırasında Başbakan Sudani, Irak'ın tüm çeşitliliğiyle Suriye halkının iradesine saygı duyma konusundaki kararlı ve tutarlı duruşunu teyit etmiştir." ifadelerine yer verildi.

19 Mart 2025

Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Suudi Arabistan Velihaht Prensi Muhammed bin Selman ile bir görüşme gerçekleştirdi. Macron, iki liderin İsrail ve Filistin meselesi bağlamında İki Devletli Çözümü konu edinen bir uluslararası konferans düzenleme konusunda anlaşmalarını duyurdu.

22 Mart 2025

BAE Devlet Başkanı Muhammed bin Zayid al-Nahyan, Mısır'da Cumhurbaşkanı Abdülfettah es-Sisi ile bir görüşme gerçekleştirdi. İki lider, iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve yatırım alanlarındaki iş birliklerini ele aldı.

İsrail savaş uçakları Suriye'nin Humus vilayetini hedef alan hava saldırıları düzenledi. İsrail, "Tadmur ve T-4 hava üssü bölgelerinde kalan stratejik askerî kabiliyetleri" hedef aldığını açıkladı.

26 Mart 2025

Sudan Silahlı Kuvvetleri, başkent Hartum'da paramiliter Hızlı Destek Kuvvetleri'ne karşı aylar süren yoğun çatışmaların ardından kritik noktaları yeniden kontrol altına aldığını duyurdu.

27 Mart 2025

Trump yönetimi ABD'ye ihraç edilecek otomobil ve hafif ticari araçlarda %25 gümrük vergisini onayladı. 2 Nisan tarihi itibarıyla yürürlüğe giren yasa, Körfez ülkelerinde piyasaları olumsuz etkiledi. Trump'ın açıklamaları ile birlikte Abu Dabi'de piyasalar %0,1, Katar'da %0,4 kayıp yaşarken ayrıca Masraf al-Rayan gibi banka hisseleri de %3,5'leri gören kayıplar yaşadı.

Şii Ulusal Hareketi lideri Mukteda Sadr, yaptığı açıklamada, 2025 yılında gerçekleştirilmesi planlanan Irak Parlamentosu seçimlerine katılmaya geldiğini bildirdi.

29 Mart 2025

Suriye Geçiş Hükümeti kamuoyuna açıklandı. 23 üyeden oluşan kabine de 9 bağımsız bakan, 7 eski Kurtuluş Hükümeti üyesi ve Beşar Esed döneminde üst düzey devlet görevlerinde bulunmuş 5 kişi yer aldı.

NİSAN

1 Nisan 2025

Irak Başbakanı Muhammed Şiyes-Sudani ile Suriye Cumhurbaşkanı Ahmed Şara arasında bir telefon görüşmesi gerçekleştirildi. Bu görüşmenin yapılması Irak kamuoyunda özellikle Sudani karşıtı sosyal medya çevrelerinde eleştirilere neden oldu.

Cezayir ordusu tarafından yapılan açıklamada, ülkenin Mali ile olan güney sınırı yakınlarında silahlı insansız hava aracının (SİHA) düşürüldüğü kaydedildi. Bu gelişme nedeniyle Mali ve Cezayir ilişkileri gerildi.

11 Nisan 2025

Etiyopya Başbakanı Abiy Ahmed, Pretoria Barış Anlaşması'nın imzalanmasının ardından son iki yıldır Tigray Bölgesi Geçici İdaresi Başkanlığı görevini yürüten Getachew Reda'yı, Doğu Afrika İşlerinden Sorumlu Danışmanı olarak ve bakan unvanıyla atamıştır.

13 Nisan 2025

Suriye Cumhurbaşkanı Ahmed Şara, BAE'yi ziyaret etti.

14 Nisan 2025

Cezayir, bir konsolosluk görevlisinin Fransız makamları tarafından gözaltına alınmasını diplomatik dokunulmazlık ihlali olarak değerlendirerek 12 Fransız diplomatı sınır dışı etme kararı aldı. Gözaltına alınan diplomatın, Paris'te yaşayan ve sosyal medyada "Amir DZ" olarak bilinen Cezayirli muhalif aktivist Amir Boukhors'un 2024'te kaçırılmasıyla bağlantılı olarak sorgulandığı bildirildi.

ABD Enerji Bakanı Chris Wright, Riyad'a gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında Suudi Arabistan Enerji Bakanı Prens Abdulaziz bin Selman ile bir görüşme gerçekleştirdi. Ziyaretin ve yapılan açıklamaların en dikkat çekiçi yönü, Suudi Arabistan'ın bu yıl içerisinde ABD nükleer teknolojisine ve uranyum zenginleştirme teknolojisine erişim sağlayacağına ilişkin vurgudur. Wright, yakın gelecekte ABD ile Suudi Arabistan arasında kapsamlı bir nükleer teknoloji iş birliği anlaşmasının imzalanacağını, bu anlaşmayı ise özellikle nükleer teknolojilere odaklanan daha spesifik bir mutabakatın takip edeceğini belirtti.

15 Nisan 2025

Suriye Cumhurbaşkanı Ahmed Şara, Katar'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Ahmed Şara'nın geçtiğimiz aylarda Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ziyaret bir Körfez ülkesine gerçekleştirilen ilk resmî ziyaret niteliği taşıyarak

ardından gerçekleştirilen BAE ve Katar ziyaretleri de sırasıyla ikinci ve üçüncü Körfez ülkesi temaslarını simgeledi.

16 Nisan 2025

Irak Başbakanı Muhammed Şiyes-Sudani, yaptığı açıklamada, 11 Kasım 2025'te gerçekleştirilmesi planlanan Irak Parlamentosu seçimlerine katılmaya geldiğini duyurdu. Seçimlere katılma kararını açıkladığı konuşmasında Sudani, Irak halkına hizmet etmeyi ve ülkenin kalkınmasına katkı sunmayı hedeflediğini belirtti.

19 Nisan 2025

BAE, Rusya ve Ukrayna arasında savaşın başından bu yana gerçekleştirilen ve 538 esiri içeren değişimde arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık sağladı.

21 Nisan 2025

Burkina Faso askeri yönetimi yaptıkları açıklamada, ülkede bir askeri darbe girişiminin engellendiğini duyurdu.

25 Nisan 2025

Trablus'ta Nouflen bölgesinde İstikrar Destek Gücü'ne (SSA) bağlı silahlı gruplar ile Adli Polis olarak bilinen bir başka grubun üyeleri arasında çatışma yaşandı.

Irak Ulusal İstihbarat Servisi Başkanı Hamid el-Şatri önderliğindeki heyet, Şam'da Suriye Cumhurbaşkanı Ahmed Şara ile görüştü. Irak heyetinde İçişleri Bakanlığı Sınır Güçleri Komutanlığı, Petrol ve Ticaret Bakanlıkları ile Sınır Kapıları Kurumundan yetkililer yer aldı.

26 Nisan 2025

Suriye'nin kuzeydoğusundaki Kamışlı kentinde Suriye Kürt Ulusal Konseyi ve Demokratik Birlik Partisinin öncülük ettiği "Kürt Birlik ve Ortak Tutum Konferansı" düzenlenmiştir. Konferansın amacının "Yeni Suriye'nin inşasında Kürtler arasında ortak bir tutum geliştirmek" olduğu açıklandı.

29 Nisan 2025

Irak Dışişleri Bakanı Fuad Hüseyin, Irak'ın Vaşington Büyükelçiliğinde ABD basın temsilcileri ile bir araya geldi. Hüseyin, Irak'ın ABD ile siyasi, güvenlik ve ekonomik bağlarını güçlendirme niyetini tekrarladı.

Yuvarlak Masa

OA Evet arkadaşlar bu masanın etrafında sık sık toplanıyoruz. Dolayısıyla aşına olduğunuz, olduğumuz bir masa. Ama bugün Ortadoğu gündemini belirli ve spesifik bir konu üzerinden değil de bir süredir ara verdiğimiz Ortadoğu Analiz dergimiz için daha geniş bir perspektiften tartışmak üzere toplandık. Tabii Ortadoğu'da tek tek ülkeleri tartışalım dersek çıkamayacağımız bir gündemin içinde buluruz kendimizi. O yüzden bu toplantıda açılışı küresel güçlerin bölgedeki etkileri üzerinden yapmak istiyorum. Zaten bu sayede tek tek ülkelere de değinmiş oluruz. Tabii bu durumda Trump ve son günlerde sürekli karşımıza çıkan yeni dünya düzeni hikâyesi başrole oturuyor. Ortadoğu'da büyük aktörler çekiliyor gibi duruyor. Bu da bölgenin merkezi hükümetlerinin daha çok rol oynadığı bir yapıya doğru mu götürüyor bizi sorusunu ister istemez düşürüyor akıllara...

OA Bölgeselleşme eğilimi olarak mı okuyorsun?

OA Aslında tam tersini düşünüyorum. Bölgeselleşme yanılısaması diyelim buna. Normatif bir iyimserlik olarak görüyorum gelişmeleri. Mesela son olarak Türkiye'nin Suriye'nin selameti için kurmaya çalıştığı DEAŞ'a karşı dörtlü ittifak önerisi. Ürdün, Irak, Suriye ve Türkiye. Bakıldığında sadece Türkiye burada güçlü bir devlet yapısına sahip. Dolayısıyla Türkiye'nin etki alanını genişletmesi olarak algılanacaktır bu tür girişimler. Tabii bunun daha kapsamlı bir bölgesel yapıya dönüşmesini engellemeye çalışan güçler olacaktır. O yüzden ben bir geri dönüş olacağını düşünüyorum. Çok fazla büyük güçlere bağımlı aktör var bölgede.

OA O zaman Trump'ın geri dönüşü ile birlikte İbrahim Anlaşmaları'nın da tekrar gündemimize gireceğini anlıyorum bu yaklaşımdan. Peki nedir tam olarak bu İbrahim Anlaşmaları?

OA İsrail kendini bir Yahudi devleti olarak tanımlıyor. Bu Arap devletlerinin İsrail'i tanımamasının arkasında yatan asıl sebebi. Sadece Mısır ve Ürdün daha önceden tanıırken Körfez ülkeleri tanımıyordu. 2020 yılında Trump'ın aracılık etmesi ile BAE ve İsrail bir anlaşma imzaladı. BAE, İsrail'in Mısır'dan ve Ürdün'den sonra anlaşma yaptığı üçüncü Arap ülkesi ve Körfez ülkeleri arasında İsrail'le anlaşan ilk ülke oldu. Bu anlaşma da İbrahim Anlaşması olarak adlandırıldı. İbrahim Anlaşmaları'nın adı İbrahimi dinlerin özellikle Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın, İbrahim'in manevi olarak her üç dindeki rolüne ilişkin ortak inancına dayanmakta. Bu anlaşmayı takip niteliğinde hemen ardından sırası ile Bahreyn, Fas ve Sudan da İsrail ile normalleşme anlaşmaları imzaladılar. Bu ülkelerin İsrail ile normalleşmeyi nasıl seçtiklerini değerlendirecek olursak Sudan ve Fas baskı ile BAE ve Bahreyn ise elitlerin isteği ile seçti diyebiliriz.

OA Suud'un normalleşmeye yakın durması ve BAE'nin böyle bir anlaşmayı imzalamasının pragmatik nedenleri olamaz mı?

OA Tabii var. Mesela Mısır Amerikan desteğini aldığından dolayı imzalamıştı. Körfezde ise kamuoyu baskısının olmaması elitlerin rahat hareket etmesini sağlıyor. Tartışmanın açılışına dönersek Amerika'nın çekilmesi hikâyesi ile oluşan Post-Amerika söylemini Körfez ülkeleri ciddiye alıyorlar. Rusya ve özellikle Çin ile son dönemlerde angajmanları arttı. Ancak unutmamak gerekir ki bu ülkelerin hâlen en büyük güvenlik partnerleri Amerika.

OA O zaman bu ajandaları bastıran yine büyük güçler. Ancak bölge ülkeleri bir araya gelip kendi bölgelerini ilgilendiren konularda ortak hareket edemiyor. Gazze mesela...

OA Gazze'ye geçmeden ben Sudan ve Fas açısından da benzer şekilde büyük güçlerin baskın olduğunu düşünüyorum. Mesela Sudan'da kurulan egemenlik konseyini oluşturan asker ve sivillerin neredeyse tamamı batı yanlısı. Ya da Fas'ta Dakhla Limanı inşa ediyor. Ortakları Fransa ve İsrail firmaları.

OA İsrail ile normalleşme sürecinde Irak istisnai bir aktör olarak ortaya çıkıyor. Irak'ta Sünnilerin istekleri İran ajandasına bağımlı durumda. Söylem olarak da İran tehdidinden dolayı bu konu çok öne çıkarılmıyor. Şunu da eklemek gerekir ki ideolojik olarak da Irak'ta Filistinlilerden pek hazzedilmiyor.

OA Peki bu devletler özerk hareket edebilir mi? Mesela son Şara ABD görüşmesi?

OA Gazze, Lübnan, Suriye aslında sizin büyük güçler daha doğrusu ABD etkinliği tezinizi destekler nitelikte. Aslında son yıllarda analizlerimizi çok kuptululuk üzerinden kurguladık. Ancak 7 Ekim bir değişim noktası oldu. Mevcut küresel güç bölgede belirleyiciliğini yeniden tesis etti.

OA 7 Ekim dış müdahaleye açık hâle mi getirdi yani?

OA O sürece kadar belki ABD tercih etmiyordu ama 7 Ekim sonrası gelişmeler tamamen ABD'nin sürdürdüğü bir sürece evrildi. ABD bunu tamamen kendi mi yönetiyor yoksa bölgedeki hegemonyası artık düşüş eğilimine girdi de bölgesel ortaklara ihtiyaç duyuyor, bu tartışılabilir.

OA Amerika aslında bölgesel güçler nezdinde maliyet hesabı yapıyor. Bu düşünce tarzı yeni dönemde Trump'ın tüccar zihniyeti ile de uyumlu. Bölgede kurduğu ortaklıklar yolu ile gücünü konsolide ediyor. Me-

sela Suriye'de veya Afrika'nın çeşitli bölgelerinde Türkiye'nin Rusya ile mücadelesi, ortağı olarak Amerika'nın rakiplerini dengeleme politikasına yarıyor.

OA Bu orta güçteki ülkeleri çok fazla etkisiz gösteriyor mu? Mesela Libya? Türkiye Libya'da oyun mu kurdu yoksa Amerika alan mı açtı?

OA Somali'ye bakalım o zaman. Mesela siz Somalisiniz ben Türkiyeyim...

OA Yok ya!!! Bari yaşma hürmeten beni Türkiye yap.

OA Tamam. Siz Türkiyesiniz. İnsani yardım ve kalkınma yardımları ile siz benimle ilişkinizi geliştirerek bir etki alanı oluşturuyorsunuz. Ama bu etki alanınız büyüdükçe çıkar alanları çatışmasına yol açıyor. Siz zamanla kurduğunuz ilişki ile bir güvenlik aktörüne dönüştükçe Çin'i veya Rusya'yı yani Amerika'nın kendisine rakip gördüğü ülkeleri dengeleyen bir unsur hâline getiriyorsunuz. Ancak sizin Somali'de bulunmanız size küresel güç de atfediyor. Çünkü kendi sınırlarınız ve periferiniz dışında operasyonel olarak bulunma kabiliyeti kazanıyorsunuz.

OA Aslında bu tartışmanın iki açıdan teorik karşılığı var. İlki orta güçler kavramsallaştırması açısından. Orta güçler büyük güçlerin politikalarını yönlendirebildikleri ölçüde etki alanlarını genişletebilirler. İkincisi ise büyük güç stratejileri açısından. Bu da realist teoride stratejik bir kavram olarak kullanılan "offshore dengeleme" kavramına karşılık geliyor. Yani büyük bir gücün, potansiyel düşmanlarının yükselişini kontrol etmek için tercih edilen bölgesel güçleri kullandığı bir stratejinin tanımlanması. Bunlar güzel tartışmalar ama ben küresel güçler özellikle de Amerika tartışmamızı çok fazla domine etmeye başladı. Biraz bölgemize dönsek mi? İran'ın zayıflaması bölge için ne ifade ediyor diye sorsam? Ya da İran gerçekten bölgesel etkisi açısından zayıfladı mı?

OA Irak'taki etkisi bitti diyemem ama azaldı diyebilirim.

OA Göstergesi ne?

OA İran'a yakın vekil aktörlerin davranışlarındaki değişikliklerle ölçülebiliyor bu durumu. Mesela Nuceba Hareketi Asaib'in Suriye kolu olarak kurulmuş bir yapı. Bu aktörler Türkiye ile bile karşı karşıya gelmiş aktörler. Ancak bugün ne İsrail'e ne de Suriye içindeki gelişmelere karşılık veremez durumdadır.

OA Peki Irak'ta yapılacak olan seçimlerle ilgili ne düşünüyorsunuz? Bu aktörlerin tavrı azalan İran etkisine göre nasıl şekillenir?

OA Herhangi bir kurumsal alternatif bulunmadığı için Şii yapıda büyük değişiklik olmaz ama mevcut yapıda pragmatik davranarak daha fazla iktidar alanı elde edebilmek için daha Iraklı gibi davranacaklardır. Bu da mevcut yapıların dönüşeceği anlamına gelir. Ancak örneğin Bedir Örgütü çıkıp ben değiştim dediğinde ABD baskısı azalır mı? Bunlar büyük sınamalar olacak.

OA İran daha çok vekil güçlerle alan oluşturdu. Zayıf merkezî otoriteler İran'ın etki alanını arttırdı. Yani bugün gerek Irak gerekse de Suriye'de merkezî otoritelerin ortaya çıkışı İran'ın dış politika araçları ile pek uyumlu değil.

OA Milis güçleri harekete geçirebilme kabiliyeti açısından zayıfladı. Yani Suriye üzerinden Hizbullah'a sevkîyat yapamaması Hizbullah'ı dolayısıyla İran'ı zayıflattı. Ancak Yemen'de ise Husileri deniz aşırı operasyonlara yönlendirerek hâlen bir tehlike oluşturabiliyor. Husiler Yemen'de nüfusun çoğunluğunu kontrol ediyor ve tüm Yemen'de hak iddia ediyorlar. İran etkisi konusunda Irak ve Yemen'i bugün için ayrı tutmak gerekiyor.

OA Son olarak Suriye'nin kuzeyini de biraz konuşalım diyorum. Önce Şam yönetiminin SDG ile yaptığı anlaşma, ardından gerçekleştirilen Ulusal Kürt Konferansına Türkiye'den çok büyük tepkiler gelmedi. Her ne kadar ABD ile koordineli gibi duruyor olsa da Türkiye'nin bu konudaki çekinceleri açık. Peki Türkiye bu durumdan ne kadar rahatsız?

OA Türkiye'nin birinci tercihi tabii ki Suriye'nin kuzeyinde imtiyazlı bir Kürt bölgesi olamaz. Ancak Türkiye Suriye'de etkili olsa da dönüştürücü bir konumda değil. Şu andaki durum Kuzey Irak modeli gibi duruyor. Peki kuzeyin neresi? Irak'ın kuzeyi ile Suriye'nin kuzeyi arasında çok temel farklılıklar var.

OA Evet, keyfi bir 36. Meridyen durumu var orada...

OA Halep ve Rakka'da Kürt nüfusu azınlık durumunda. Haseke'de de %40'ı geçmez. Irak'ta Arap nüfus mevcut değildi. Yani demografik olarak farklılıklar ortada. Ayrıca coğrafi bağlantıları da yok. Kamışlı bir yerde Afrin başka bir köşede kalıyor.

OA Evet, Ortadoğu'yu tartışmak da aynı Ortadoğu gibi oluyor. Kolay dağılıyor sonra da toparlamak neredeyse imkânsızlaşıyor. En iyisi biz bugün burada bırakalım. Yoksa bir dahaki Ortadoğu Analiz sayısına kadar masanın başından kalkamayacağız. ORSAM'ın daha yapacak bir sürü işi var değil mi? **OA**

Dönüşümün Eşiğinde Ortadoğu ve Suriye Toplumu

PROF. DR. ALİM ARLI

Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü

İran İslam Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi ile 1979 yılında başlayan ve sonrasında Ortadoğu coğrafyalarında sarsıcı değişimleri tetikleyen gelişmeler özellikle Arap ülkelerinde çok boyutlu değişimlere yol açtı. 1980-1988 arasında yaklaşık bir milyon insanın ölümüne yol açan İran-İrak Savaşı ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında, Irak'ın Kuveyt'i işgali ile devam eden şiddet dalgası bölgedeki devlet oluşumu dinamiklerini de dönüştürdü. Bu zaman zarfında Arap coğrafyası için savaş, çatışma ve derin siyasi huzursuzluklar rutinleşti ve bölgedeki siyasi düzen sorunu küresel bir kri-

ze dönüştü. ABD ve müttefiklerinin başlattığı I. ve II. Körfez savaşlarıyla zirveye çıkan şiddet dalgası Irak'a komşu veya yakın konumdaki tüm ülkelerin iç siyasi düzenini etkiledi.

Timothy Mitchell'ın *Karbon Demokrasi* kitabında küresel bir bağlama oturttuğu doğal kaynak ekonomilerine (petrol, doğal gaz) bağlı şekillenen ve sömürgeci imparatorlukların yıkıcı mirası üzerinde form kazanan Körfez ülkelerinin siyasi düzeni 20. yüzyıl boyunca küresel ekonominin de merkezinde yer aldı. Irak ve İran başta olmak üzere tüm doğal kaynak zenginliği ülkelerin karbon kaynakları (ve bu kaynakların küresel finans

sisteminin sürdürülmesindeki rolü) küresel ekonominin merkezinde yer aldığı sürece bu ülkelerdeki siyasi düzen sorunları küresel ilginin odağında kalmaya devam edecek. Irak Baas Partisinin ülkedeki egemenliğine son veren Körfez savaşları sonrası federal bir sisteme dönüşen Irak'ın konumu bölgedeki kırılğan düzenin bir dışavurumu niteliğinde. Tarihi, zorbalık biçimlerinin en uç örnekleriyle dolu Baas Partisi iktidarı sonrasında Irak'ın etno-dinsel bölünme çizgilerine göre yeniden yapılanan düzeni ulus-aşırı Arap milliyetçiliği rüzgarlarına hâlâ açık durumda.

Aşağıdan Gelişen Düzenler ve Mücadele Örüntüleri

Yakın dönem Ortadoğu coğrafyasındaki siyasi düzenleri şekillendiren üç büyük çatışma ve bu çatışmalara yön veren ideolojik seferberlik biçimleri farklı türde mücadele örüntüleri ortaya çıkardı. Bu örüntüler hâlihazırda siyasi düzen arayışlarında da belirleyici etkilere sahip.

İlk örüntü türü Afganistan-Sovyetler savaşı, Rusya-Çeçenistan savaşı ve Bosna iç savaşı ile gelişen, yeni bir ideolojik oryantasyon biçimi içeren mücahitlik hareketleri ya da medyada anılageldiği hâliyle cihat hareketleri (jihadists) olarak belirdi. Her üç savaşta da Müslüman olmayan bir saldırgana karşı cihat motivasyonu belirleyiciydi, modernlik eleştirisinden güç alan ve coğrafyalar arasında mekik dokuyan yeni bir savaşçı tipi üretti. Yakın tarihli küresel cihat dinamiğinin kökleri de bu harekette gizli.

İkinci örüntü İran'daki devrim süreciyle gelişen, iç sömürgeci ve çürümüş olarak görülen bir rejime karşı seferber edilen devrimciler ile bunların farklı ülkelerdeki uzantıları şeklinde gelişen devrimci milis grupları (*revolutionary paramilitary groups*) olarak ortaya çıktı. İran'ın devrim muhafızları ve farklı ülkelerde yine İran'ın vekâlet savaşlarını yürüten devrimci-milis hareketleri de bu dinamiğin parçası. Devrim düşüncesine bağlı şekillendiği için daimi bir karşı-devrim ihtimaline karşı bir teyakkuz siyaseti içeriyor.

Son olarak Arap Baharı ile ortaya çıkan, başlangıçta demokratik protesto hareketleri ile şekillenip sonrasında silahlı mücadeleye dönüşen geniş taban hareketlerine evrilen

Yakın dönem Ortadoğu coğrafyasındaki siyasi düzenleri şekillendiren üç büyük çatışma ve bu çatışmalara yön veren ideolojik seferberlik biçimleri farklı türde mücadele örüntüleri ortaya çıkardı.

isyancı örüntülerdi (*rebel grassroots*). Mücahitler, devrimci milisler ve isyancıların pek çok ortak özelliği olsa da her birinin kendi tarihsel koşullarında üstlendikleri roller itibarıyla farklı siyasi ve ideolojik oryantasyonları var ve kendi aralarında da çatışma potansiyelleri taşıyorlar. Kendi aralarındaki çatışmalar daha ziyade modernlik okumalarındaki farklardan kaynaklanan siyasi konum alışlara ve ideolojik ön kabullerinin temelinde yer alan metafizik anlayışlarından neşet ediyor.

Mücahit gruplar belirli bir Vehhabi-selefi yaklaşımın etkisinde, ağırlıklı olarak kırsal bölgelerden gelen nüfuslardan oluşan ve modernliğe kökten bir eleştiri içeren düşüncelerle siyasi sosyalleşmesini gerçekleştiriyor. Suudi Arabistan'daki değişimlerin zaman içinde bu grupların güdülenme biçimleri üzerinde etkileri olması kaçınılmaz. Devrimciler ve devrimci milisler Caferi Şiiiliğin yeni bir yorumuna bağlı ve günlük basit politikanın bile özel bir metafiziğin içinde ele alındığı bir siyasi teoloji içeriyor. Merc-i taklîd ve velayet-i fakih düşüncesine dayanan bir egemenlik anlayışına sahip olan bu görüş istisna koyma yetkisini metafizik güçlerle donatılmış bir kişi/heyete bırakıyor. Bu yönüyle hiyerarşik emir komuta sistemi daha katı özelliklere sahip. İsyancılar ise belirli bir tür selefi anlayışı, geleneksel Sünni İslam yorumlarını ve seküler kentli muhalif eğilimleri bir araya getiren geniş bir koalisyon. Bu özelliği nedeniyle eklektik ve pragmatik eğilimlere sahip daha gevşek bir ittifak rejimine bağlı. Afganistan, İran-Irak

ve Suriye'nin yakın tarihine damga vuran bu muhalefet ve savaşçı grupları her biri kendine özgü bir iktidar deneyimine de sahip. Yakın dönem Ortadoğu coğrafyasının siyasi değişimine damga vuran bu farklı muhalefet repertuarları önümüzdeki dönemin temel çatışma hatları hakkında da ip uçları barındırıyor. Immanuel Wallerstein ve arkadaşlarının sistem-karşıtı hareketleri kavramsallaştırması içinde mücahitler ve devrimciler sistemle uyum sağlama dinamiği açısından daha zayıf bir pozisyonda yer alırken isyancıların ise zamanla mevcut sistemle uyum ihtimali daha yüksek görünüyor. Bu üç grubun bazı ortak özelliklerine de işaret edildikten sonra (isyancı dinamiğin temsil ettiği) Suriye'nin karşı karşıya olduğu siyasi, toplumsal ve iktisadi güçlüklerle dair bazı kısa gözlemlere işaret edilecektir.

Her üç mücadelecisi tipi (mücahitler, devrimciler, isyancılar) Ortadoğu siyasal kültürünün (daha ziyade batını metafiziklerin etkisiyle ortaya çıkıp yaygınlaşan) temel bir özelliğini paylaşıyor: Fedailik. Fedailik belirli bir fikri ve siyasi kişi veya gruba bağlı adanmış eylemciliği ifade etse de modernlik koşullarında bu kategori çeşitli siyasi mühendislik çabaları içinde gözü kara bir failliği, bir görev adamı tutumunu da somutlaştırıyor. Fedailiğin modernlik koşullarındaki ideolojik dönüşümü özellikle devlet inşası süreçlerinde de etkin olarak kullanılan caydırıcı bir kapasiteyi ifade ediyor. Özellikle devrimci ve devrimci milis gruplarda da eğilimin dozu daha yoğun hissediliyor. Ancak bu tür bir tek boyutlu insan tipinin potansiyel sorunları otoritenin rutinleştiği, iktidarların yerleştiği bağlamlarda beliriyor. Tahammülsüz bir siyasi ortam, muhalefetsiz bir siyaset, bağnaz bir dinî bağlılık düzeni için en fazla kullanılan eğilim fedailik kültürü oluyor. Her üç muhalefet profilinin diğer bir ortak noktası ise modernlik koşullarında her tür sosyal refahın dışında bırakılmış, geniş siyasal ve kültürel mahrumiyet politikalarına kurban edilmiş kitle hareketlerine dayanmaları. Sosyal ve iktisadi refah artışı her üç muhalefet tipi için de farklı yoğunluklarda tehdit oluşturma potansiyeline sahip. Bu üç eğilim için de fedailik kültürü ve sosyal mahrumiyet koşullarının belirleyici olduğu modernlik karşıtı reaksiyoner gelenekçi bir baskı kül-

Her üç mücadelecisi tipi (mücahitler, devrimciler, isyancılar) Ortadoğu siyasal kültürünün (daha ziyade batını metafiziklerin etkisiyle ortaya çıkıp yaygınlaşan) temel bir özelliğini paylaşıyor: Fedailik.

türü siyasi rejimler tarafından araçsallaştırılma potansiyeli taşıyor.

Afganistan ve İran bugün kendi toplumsal-siyasal potansiyellerini iç siyasetlerinin temel yakıtı olarak kullanan yarı kapalı rejimler hüviyetinde. Farklı tarihsel arka planlara sahip olsalar da her iki ülke de toplumsal yapılarını oluşturan etno-dinsel çoğunluk dinamiklerinin (Peştunlar ve Farisiler), geçimlik zirai emek pazarının ve proleterya-prekarya geriliminin damga vurduğu kentsel emek piyasasının baskın özellikler olarak deneyimlendiği ülkeler. Ağır yoksulluk koşullarının tükettiği dar orta sınıfların derinleşen kötümserliği ise daha çok İran'da öne çıkıyor.

İran'ın on yıllara dayanan devrimci-milis şebekesi inşası ve kendisine yakın rejimler inşa etme politikasının fiilen çöktüğü 2024 yılında muhalif isyancı tipolojisinin öncülük ettiği Suriye'de yeni bir statüko oluştu. Mücahitlerin ve devrimcilerin inşa ettikleri siyasi düzenler kırılganlıklarını koruyor ve uluslararası ilişkilerde çok yönlü zorluklarla birlikte yaşıyorlar. Bu açıdan bakıldığında isyancı grupların bir iç savaş sonrası iktidara geldiği Suriye'nin nasıl bir gelecek inşa edeceği Ortadoğu'nun yakın geleceğini çok yönlü etkileme ihtimalini taşıyor.

Suriye'nin Hazanı ve Baharı

Arap Baharı'nda demokratikleşme taleplerinin darbeler ve iç savaşlarla militarize edilerek ortadan kaldırıldığı 2013-2024 arasında ortaya çıkan

savaş mültecileri sorunu Avrupa Birliği bölgesi dâhil olmak üzere yakın coğrafyalardaki siyasi dinamikleri değiştirdi. Bu dönem eski rejimler için de geçici bir rahatlama evresi oldu. Ağırlaşan mülteci sorununun yanı sıra uzayan iç savaşın sosyal ve iktisadi olarak devam ettirilmesinin imkânsız hâle gelmesiyle birlikte Suriye muhalefeti on üç yıllık savaşı on iki günde bitiren bir karşı hamle ile iktidara geldi. Arap Baharı'nın geniş bir coğrafyada yarattığı dünya-tarihsel dinamik henüz geri dönmese de sürecin tıkanmasında belirleyici bir rol oynayan Suriye'deki bölgesel yeniden düzenlemenin sonuçları, bu dinamiği tekrar etkileyebilir. Suriye'nin yıkıcı bir iç savaş ile yaşadığı acılı değişim sonrasında alacağı yeni siyasi biçim bu anlamda kaçınılmaz olarak kendi deneyimini aşan anlamlar üstlenecek.

Suriye; Irak ve İran ölçeğinde bir doğal kaynak ekonomisine sahip olmadığı için büyük güçlerin ve imparatorluk siyasetinin merkezinde yer almasa da petro-dolar ekonomisine dayalı inşa edilmiş siyasi düzen içinde paradigmatik bir istisna teşkil edebilir. Irak Baas Partisinin devrilmesiyle birlikte siyasi olarak müphem bir konumda kalan Irak Sünni Arap toplulukları için yeni Suriye doğal bir müttefik olarak ortaya çıktı. Küresel ekonominin enerji tedarik zincirinde merkezi ülkelerden olan Irak'ın siyasi düzenini sürdürülebilmesi için Suriye ile barışçıl bir diyaloga girmesi kaçınılmaz olacaktır. Aksi yöndeki gelişmeler her iki ülkenin etno-dinsel yapılarını siyasi olarak zorlayıcı gelişmeleri tetikleyebilir ve Şii devrimci-milis dinamiği ile isyancı taban hareketleri arasında bir gerilimi körükleyebilir.

Benzer bir durum hâlen devrimci-milis dinamiğinin güçlü olduğu Lübnan için de geçerli. Lübnan'ın Lübnanlaşma dinamiğinden çıkıp istikrarlı bir siyasi patikaya girmesi için Suriye'deki yeni rejimle daha fazla yapıcı etkileşime girmesi her iki ülkenin siyasi düzenlerinin geleceği için en hassas süreçlerden biri olacaktır. Suriye'deki değişimin Ürdün'deki etkisi ise daha karmaşık sonuçlar üretebilir. Geniş İslamcı muhalefet tabanı üzerinde bir liberalleşme/otoriterleşme ikilemi ortaya çıkabilir. Bu açıdan Ürdün'deki kırılganlık Filistin toplumu üzerinde de değişim dinamiklerini etkileyebilir.

Baskıcı Arap rejimleri içinde yıkıcı bir süreçle de olsa ilk değişimin yaşandığı Suriye'nin tekrar inşasının hangi patika içinde gerçekleşeceği birçok açıdan hayati nitelikte. Arap çoğunluklu ülkelerde monarşi, diktatörlük ve parti devleti üçlemesinin dışında çok partili bir liberal rejim (demokratik bir nitelik kazanıp kazanamayacağını zaman gösterecek) ihtimali şu an gerçekleşme ihtimalinin en fazla olduğu yaklaşım olarak yorumcular arasında tartışılıyor. Bu bakımdan Suriyeli isyancıların ve dolayısıyla yeni iktidarın karşısındaki en yakıcı gündem siyasi düzenin niteliği sorunu olacak. David Runciman'ın Politika eserinde bilgece karşılaştırdığı gibi günümüzde Suriye ve Danimarka'nın refah ve düzen sorunlarının kalbinde kültürel farkları değil temelde içinde buldukları politikanın biçimi yer alıyor. İki ülkeyi birbirinden ayıran ve birinde yıkıcı bir iç savaşa yol açan şey politik düzen farkından, dünyaya verilen politik anlamın yarattığı sonuçlardan kaynaklanıyor. İç savaşın bittiği (en azından şimdilik öyle görünüyor) Suriye'nin tercih edeceği politika biçimi, inşa edeceği rejimin ve siyasi düzeninin kapsayıcılık düzeyi, dev-

letin toplumsal kesimlerle ilişkisini düzenleyecek vatandaşlık hukukunun niteliği Afganistan ve İran deneyimlerinden farklılaşma kapasitesini de şekillendirecek.

Yeni Suriye devleti eski rejimle güçlü biçimde bir kopuşu başardığı takdirde isyancı kültürünü bir siyasi düzene dönüştürebilir. Muhaberat düzenine bağlı bir güvensizlik sistemi yerine hak ve hürriyetlere dayalı yeni bir güvenlik sistemi, farklı siyasi görüşlerin özgürce örgütlenebileceği, mücahit ve devrimci rejimlerde olmayan bir partiler düzeninin kurulması ve etno-dinsel ve etnik bağlılıkları aşan bir vatandaşlık hukukunun inşası eski rejimin hayaletinin ülkenin üzerinden kalkması için en hassas süreçleri içeriyor. Ülkenin göreceli olarak bir refah inşa etmesi için de orta ve yüksek eğitim düzeyinde iyi yapılandırılmış bir kamu eğitimi düzeninin yeniden kurulması, yükseköğretim ve üniversitelerin özerkliğini devlet ve ulema karşısına garanti altına alacak bir eğitim düzeni oluşturulması da fark yaratacak bir diğer alan olacak. Ziraatın kırsal toprak egemenlerinin yerine yaygın bir sınıfsal bölüşüm sağlayacak

Yeni Suriye devleti eski rejimle güçlü biçimde bir kopuşu başardığı takdirde isyancı kültürünü bir siyasi düzene dönüştürebilir.

şekilde yeniden yapılandırılması, ticaretin çevre ülkelerle hızla bütünleştirilmesi ve Suriye'nin en güçlü olduğu zanaatkar sektörlerini güçlendirerek ülkenin güçlü bir ticaret ve turizm değerine dönüşmesi kendi kökleriyle bağ kurarak gelişmesi için güçlü yönleri. Belki en önemlisi 1960-2000 yılları arasında Ortadoğu'daki tüm devlet dışı direniş ve terör örgütlerine ev sahipliği yapan Bekaa Vadisi türü paramiliter vekâlet savaşı düzeninin tekrar oluşmayacağı bir dış politika yapısının kurulması eski rejimin tasfiyesinin ve yeni rejimin barışçıl başlangıcının ön şartı niteliğinde olacak. **TR**

Suriye’de Devrim Sonrası Geçiş Süreci

RECEP T. TEKE

ORSAM, Levant Çalışmaları Araştırma Asistanı

Arap isyanlarının etkisiyle 2011 yılında Suriye’de Beşşar Esed rejimine karşı başlayan protesto gösterileri, rejimin şiddet kullanması sebebiyle kısa sürede iç savaşa dönüşmüştür. Bu süreçte ortaya çıkan çok sayıda rejim karşıtı muhalif grup arasında Ebu Muhammed el-Cûlani adıyla bilinen Ahmed Şara’nın kurduğu Nusra Cephesi güçlü bir örgüt olarak öne çıkmıştır. Muhalif güçleri desteklemek amacıyla kurulan bu silahlı grup, zaman içinde evrilerek Heyet Tahrir Şam (HTŞ) adını almış ve özellikle Suriye’nin kuzeybatısındaki İdlib vilayetinde etkili bir aktör hâline gelmiştir. HTŞ, yalnızca askerî gücüyle değil aynı zamanda kurduğu idari ve güvenlik kurumları aracılığıyla da bölgedeki hâkimiyetini

pekiştirmiştir. Zamanla diğer silahlı grupları tasfiye ederek ya da etkisiz hâle getirerek muhalefet içerisindeki en güçlü yapı konumuna gelen HTŞ, Esed rejimine karşı yürütülen mücadelenin de merkezî unsurlarından birine dönüşmüştür. 7 Ekim 2023 sonrasında ortaya çıkan yeni bölgesel dinamiklerden faydalanan HTŞ, uzun süren hazırlıkların ardından 27 Kasım 2024 tarihinde Esed rejimine karşı kapsamlı bir askerî harekât başlatmıştır. Kısa sürede ve beklenmedik bir şekilde başarıya ulaşan bu operasyon, Suriye’de 61 yıldır iktidarda bulunan Baas rejiminin sonunu getirmiş ve ülkede yeni bir siyasal sürecin kapısını aralamıştır.

Esed rejiminin devrilmesinin ardından kurulan yeni Suriye yöneti-

mi; merkezî otoritenin yeniden inşası, ülke genelinde güvenliğin tesisi ve kapsayıcı bir siyasi geçiş sürecinin başlatılması yönünde çeşitli adımlar atmıştır. Yeni yönetimin bölgesel ve uluslararası aktörler tarafından tanınması ve yerel düzeyde meşruiyet kazanması, geçiş sürecinin başarısına dair önemli göstergeler olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte Esed rejiminin kalıntıları tarafından Suriye’nin kıyı vilayetlerinde başlatılan isyan girişimleri ile İsrail’in ülkenin toprak bütünlüğünü hedef alan saldırgan eylemleri, geçici yönetimi ciddi sınamalarla karşı karşıya bırakmıştır. Devrim sonrası başlayan bu geçiş süreci, fırsatların ve tehditlerin iç içe geçtiği bir dönem olarak dikkat çekmektedir.

7 Ekim 2023 sonrasında ortaya çıkan yeni bölgesel dinamiklerden faydalanan HTŞ, uzun süren hazırlıkların ardından 27 Kasım 2024 tarihinde Esed rejimine karşı kapsamlı bir askerî harekât başlatmıştır. Kısa sürede ve beklenmedik bir şekilde başarıya ulaşan bu operasyon, Suriye’de 61 yıldır iktidarda bulunan Baas rejiminin sonunu getirmiş ve ülkede yeni bir siyasal sürecin kapısını aralamıştır.

Yeniden Yapılanma ve Meşruiyet İnşası

Esed sonrası dönemde muhalif güçlerin lideri Ahmed Şara'nın öncülüğünde şekillenen yeni yönetim, öncelikli olarak siyasal geçiş süreci ile askerî yapının yeniden inşasına odaklanmıştır. Irak'taki rejim değişikliğinden çıkarılan dersler doğrultusunda, eski rejime ait siyasal kurumların tasfiyesinden kaçınılmış; devletin kurumsal devamlılığını esas alan yumuşak bir geçiş modeli benimsenmiştir. Bu çerçevede ülkede herhangi bir otorite boşluğu oluşmasının önüne geçilmiş ve devrimi takip eden ilk gün içinde, üç ay süreyle görev yapması öngörülen bir geçiş hükümeti kurulmuştur. Geçiş hükümetinin üyeleri ağırlıklı olarak muhaliflerin denetimindeki İdlib'i idare eden Kurtuluş Hükümetinin deneyimli bakan kadrosundan seçilmiştir. Öte yandan Şam yönetiminin fiili liderliğini üstlenen Ahmed Şara, Esed'i deviren silahlı grupların komutanları tarafından resmî olarak Suriye Devlet Başkanı ilan edilmiştir.

Geçiş yönetimi, şubat ayında ülkenin dört bir yanından Şam'a gelen yerel temsilcilerle geniş kapsamlı müzakereler gerçekleştirmiş ve bu çerçevede 24 Şubat tarihinde "Ulusal Diyalog Konferansı" toplanmıştır. Konferansta, Suriye'nin birliği, geçiş dönemi adaleti, ifade özgürlüğü, ekonomik kalkınma ve eğitim reformu gibi birçok başlıkta yeni Suriye'ye dair temel ilkeler belirlenmiştir. Konferansta alınan kararlar bağlayıcı olmasa da toplumsal uzlaşma ve ortak gelecek vizyonu açısından siyasal ve sembolik önem taşımıştır. Bu sürece paralel olarak Şara tarafından görevlendirilen yedi kişilik bir komite tarafından geçici anayasa hazırlanmış; güçler ayrılığı, yargı bağımsızlığı, kadın hakları, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi temel ilkeler güvence altına alınmıştır. Ayrıca anayasada İslam'ın "tek" değil "ana" yasa kaynağı olarak tanımlanması, yeni yönetimin ılımlı ve pragmatik bir siyasal yönelime sahip olduğunu göstermiştir. Son olarak 29 Mart tarihinde geçici hükümet ilan edilmiştir. 23 bakandan oluşan bu kabinede, Suriye'nin etnik, dini ve mezhepsel bileşenleri birer bakanla temsil edilmiştir. Kabine büyük ölçüde teknokrat ve profesyonel isimlerden oluşmuştur.

Silahların devlet denetiminde toplanmasına özel bir önem atfeden Şam yönetimi, ülkedeki silahlı yapıların savunma bakanlığı çatısı altında birleştirilmesi yönünde kapsamlı bir çaba yürütmüştür. Bu doğrultuda Ahmed Şara, farklı muhalif grup liderleriyle temas kurarak Suriye ordusunun yeniden yapılandırılması sürecini başlatmıştır. Aynı zamanda eski rejim ordusunda görev yapmış askerlere yönelik genel af ilan edilmiş; bu kişilerin aşamalı biçimde silahsızlandırılması ve imkân dâhilinde yeni ordu bünyesindeki güvenlik birimlerine entegre edilmesi amacıyla somut adımlar atılmıştır. Her ne kadar ordu yapılanmasında kayda değer bir ilerleme sağlanmış olsa da kuzeydoğudaki YPG unsurları ile güneydeki Dürzi grupların entegrasyonu konusunda müzakereler hâlen sürmektedir. Öte yandan silah bırakmayı reddeden ve eski rejimle bağlantılı bazı grupların özellikle Nusayri nüfusun yoğun olarak yaşadığı kıyı bölgelerinde faaliyetlerine devam etmesi, ülkenin istikrar ve güvenliğini tehdit eden başlıca unsur-

lar arasında yer almaktadır.

Devrimin ardından iktidarı devralan yeni Şam hükümeti, bölgesel ve uluslararası düzeyde siyasal meşruiyet kazanma konusunda ciddi bir mesafe kaydetmiştir. Başta bölge ülkeleri olmak üzere birçok devlet, diplomatik heyetler aracılığıyla yeni yönetimle kısa sürede temas kurmuştur. Esed'i deviren muhalif gruplarla devamlı iletişim hâlinde olan Türkiye ise Şam ile dış aktörler arasındaki diplomatik etkileşimi kolaylaştırarak bu sürece katkı sunmuştur. Avrupa ülkeleri kısa bir tereddütün ardından Şam'a üst düzey temsilciler göndermiş, yeni yönetim ile diplomatik ilişkiler tesis etme iradesini açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca Çin ve Rusya gibi küresel aktörlerin de yeni dönemde Suriye ile diplomatik ilişkileri derinleştirme yönündeki girişimleri dikkat çekmektedir. Özellikle Rusya'nın, Suriye'deki askerî varlığını muhafaza edebilmek için ciddi bir çaba gösterdiği gözlemlenmiştir. Buna karşın yalnızca ABD yönetimi yeni Şam hükümetiyle temas kurma konusunda daha temkinli bir tutum sergilemektedir. Trump yönetimi bünyesindeki bazı karar alıcıların yeni Suriye yönetimine mesafeli yaklaştığı bilinmektedir. Buna rağmen Esed sonrası dönemde Şam yönetiminin uluslararası meşruiyet konusunda önemli bir başarı elde ettiği görülmektedir.

YPG ve DEAS'ın Geleceği

Esed rejiminin devrilmesi, Suriye'nin kuzeydoğusunu kontrol eden YPG üzerindeki siyasal ve askerî baskıların artmasına da neden olmuştur. Yeni Şam yönetimi, devrim sonrası süreçte bir güvenlik sorunu olarak varlığını sürdüren YPG'ye silah bırakması ve üniter devlet ilkesi çerçevesinde merkezi yönetime entegre olması yönünde çağrıda bulunmuştur. Türkiye ise Fırat'ın doğusuna yönelik yeni bir askerî harekâtın hazırlıklarına hız vermiştir. Ek olarak Donald Trump başkanlığındaki ABD yönetiminin Suriye'den asker çekme ihtimalinin giderek güçlenmesi, YPG'nin dış destekten yoksun kalacağı bir sürece girildiğini göstermiştir. Bu gelişmelerin ışığında, 10 Mart 2025 tarihinde Şam yönetimi ile YPG arasında bir mutabakata varılmış, YPG'nin kontrolündeki bölgelerin merkezi otoriteye entegrasyonu konusunda uzlaşma sağlanmıştır.

Anlaşma, genel hatlarıyla Kürtlerin anayasal haklarının tanınması karşılığında ülkenin kuzeydoğusunun Şam yönetimine bağlanmasını öngörmektedir. Her ne kadar YPG bölgelerinin idari statüsü ve örgütün Suriye ordusuna nasıl entegre edileceği hususundaki belirsizlikler devam etse de taraflar arasındaki ihtilafın siyasal diyalog çerçevesinde çözülmeye başlanması, Suriye'nin uzun vadeli istikrarı ve güvenliği açısından son derece olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Terör örgütü DEAŞ'ın Suriye'deki faaliyetleri, Esed sonrası dönemde ülkenin güvenlik ve istikrarı açısından önemli gündem maddelerinden biri olmaya devam etmektedir. 8 Aralık'tan sonraki süreç incelendiğinde, örgütün gerçekleştirdiği saldırılarda yaklaşık yüzde 80 oranında bir azalma gözlemlenmiştir. Bu gerilemenin en temel nedeni Esed rejiminin devrilmesiyle birlikte DEAŞ'ın uzun süredir istismar ettiği ideolojik ve propaganda araçlarının önemli ölçüde geçerliliğini yitirmesidir. Bununla birlikte örgütün eylemlerinin ülkenin kuzeydoğusunda bulunan YPG kontrolündeki bölgelere yöneldiği dikkat çekmektedir. Yeni dönemde bu bölgelerin Şam'a entegre edilmesi ve Arap aşiretlerinin siyasal temsil yetininin güçlendirilmesi durumunda, örgütün bölgedeki toplumsal tabanını daha da zayıflatması muhtemeldir. Ayrıca yeni Şam yönetiminin DEAŞ'a karşı kararlı bir mücadele yürüttüğü ve bu mücadeleyi destekleyen güçlü bölgesel ve uluslararası ortaklara sahip olduğu da dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur.

Devrim sonrasında DEAŞ'la mücadele bağlamında öne çıkan iki kritik gelişme, ABD'nin yeni Şam yönetimiyle sınırlı iş birliği arayışına girmesi ve Türkiye liderliğinde bölgesel düzeyde bir güvenlik mimarisinin oluşturulmasıdır. Ocak ayında uluslararası basına yansıyan bilgilere göre ABD yönetimi DEAŞ'a karşı istihbarat paylaşımını içeren operasyonel bir iş birliği için yeni Şam yönetimiyle temasa geçmiştir. Bu iş birliğinin ilk somut sonucu, DEAŞ'ın Şam'ın Seyyide Zeynep bölgesindeki bir Şii türbesine yönelik planladığı bombalı saldırının önlenmesi olmuştur. Ancak asıl dikkat çeken gelişme, Türkiye'nin inisiyatifleriyle hayata geçirilen bölgesel güvenlik mekanizmasıdır. Türkiye, Suriye, Irak, Ürdün ve Lüb-

Devrim sonrasında DEAŞ'la mücadele bağlamında öne çıkan iki kritik gelişme, ABD'nin yeni Şam yönetimiyle sınırlı iş birliği arayışına girmesi ve Türkiye liderliğinde bölgesel düzeyde bir güvenlik mimarisinin oluşturulmasıdır.

nan'ın katılımıyla oluşturulan bu yapı, başta DEAŞ ve PKK olmak üzere terör örgütleriyle mücadelede bölgesel bir koordinasyon sağlamayı hedeflemektedir. ABD öncülüğündeki Uluslararası Koalisyon'a alternatif olarak kurgulanan bu yeni güvenlik platformu aynı zamanda ABD'nin Suriye'deki askeri varlığını sonlandırmasına yönelik stratejik bir zemin oluşturmaktadır. Nitekim Trump yönetiminin Suriye'deki birlik sayısını azaltma yönündeki kararı bu yeni bölgesel iş birliği modelinin Vaşington açısından da ikna edici bulunduğunu göstermektedir.

İç ve Dış Tehditler

Devrim sonrası dönemde Suriye'nin istikrarı ve güvenliğine yönelik en ciddi iç tehdit, eski rejim yanlısı milis güçlerin ülkenin kıyı bölgelerinde başlattığı silahlı eylemlerden kaynaklanmıştır. Baas rejiminin devrilmesinin ardından, devrik yönetime bağlı bazı unsurlar silah bırakmayı reddederek Lazkiye, Tartus ve Humus gibi vilayetlerin dağlık ve kırsal bölgelerine çekilmiştir. Zaman zaman yeni yönetime bağlı askerî birliklere yönelik saldırılar gerçekleştiren bu gruplar, 6 Mart tarihinde geniş çaplı bir isyan hareketi başlatmıştır. Eski rejim döneminde Suriye ordusunda görev yapmış ve İran etkisi altındaki 4. Tümen'e bağlı bazı subayların bu kalkışmaya liderlik etmesi, isyanın dış bağlantılı olabileceğine dair tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Lazkiye kırsalında başlayan çatışmalarda, yeni yönetim güçleri ile rejim yanlısı milisler arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış; her iki taraftan da yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Ancak sürecin en kaygı verici boyutu, isyanı bastırmak amacıyla bölgeye sevk edilen ve henüz yeni ordunun emir-komuta zincirine tam anlamıyla entegre edilmemiş bazı silahlı unsurların Lazkiye ve Tartus'ta sivil Alevî nüfusu hedef alması olmuştur. Bu durum mezhep temelli bir iç çatışma riskini gündeme getirmiştir. Bununla birlikte Ahmed Şara liderliğindeki yeni yönetimin sergilediği itidalli ve kapsayıcı yaklaşım, olayların daha geniş çaplı bir mezhepsel şiddet sarmalına dönüşmesini engellemiştir. İsyanın bastırılmasının ardından Ahmed Şara, olayların araştırılması amacıyla bağımsız bir soruşturma komisyonu kurulduğunu açıklamış ve sivilleri hedef alan failerin adalet önüne çıkarılacağına dair kamuoyuna güvence vermiştir. Eski rejime bağlı silahlı unsurların yer yer saldırı girişimlerini sürdürdüğü gözlemlense de son dönemde bu eylemlerin yoğunluğunda belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Bu olumlu tabloda, yeni yönetimin Alevî toplumunun kanaat önderleriyle doğrudan diyalog kurması ve Alevî nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yürütülen silahsızlanma süreci belirleyici rol oynamıştır.

Esed sonrası yeni dönemde, Suriye devletinin egemenliği ve toprak bütünlüğüne yönelik en ciddi dış tehdit ise İsrail'den kaynaklanmıştır. Devrimin gerçekleştiği gün İsrail ordusu, işgal altında tuttuğu Golan Tepeleri ile Suriye arasındaki silahsızlandırılmış tampon bölgeyi uluslararası hukuka aykırı biçimde işgal etmiş ve Suriye'nin güneyindeki ilerlemesini Şam'ın 25 kilometre yakınına kadar sürdürmüştür. İsrail, bu kara harekâtına paralel olarak devrimin ilk gününden itibaren Suriye geneline yönelik geniş çaplı hava saldırıları başlatmıştır. 8 Aralık'tan bu yana İsrail tarafından gerçekleştirilen 700'ü aşkın hava saldırısında, eski rejime ait askerî altyapı, zırhlı araçlar ve silah depoları hedef alınmıştır. Buna karşın, Suriye tarafından İsrail'e yönelik herhangi bir misilleme ya da saldırı gerçekleşmemiştir. İran ve Hizbullah güçlerinin ülkeden çekilmesine rağmen İsrail'in Suriye'de hava saldırılarını sürdürmesi, Tel

Aviv yönetiminin Suriye'nin istikrar kazanmasını istemediğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İsrail yalnızca askerî değil aynı zamanda siyasî düzlemde de Suriye yönetimini zayıflatmaya yönelik bir strateji izlemektedir. Nitekim İsrail, Suriye ordusunun ülkenin güneyine yeniden konuşlanmasına karşı açık tehditlerde bulunmuş; bu bölgeye yönelen birlikleri hava saldırılarıyla hedef almıştır. Öte yandan İsraili yetkililer Suriye'nin Kürt ve Dürzi azınlıklarına destek beyanlarında bulunarak merkezi otoritenin ülkenin tamamında denetim sağlamasını engellemeyi amaçlamıştır.

İsrail yalnızca Suriye'nin iç istikrarını değil aynı zamanda ülkedeki Türk etkisini de sınırlandırmayı hedeflemektedir. Esed rejiminin devrilmesiyle birlikte Türkiye ile İsrail arasındaki dolaylı tampon bölge ortadan kalkmış; Türkiye'nin Suriye'deki etkisinin artması, iki ülke arasında bir çatışma riskini gündeme getirmiştir. Bunun üzerine hem Ankara hem de Tel Aviv yönetimleri, Suriye sahasında doğrudan karşı karşıya gelmek istemediklerini açıklamıştır. Bu diplomatik mesajların ardından Azerbaycan'da bir araya gelen Türk ve İsraili heyetler, Suriye'de olası çatışmaları önlemeye yönelik bir mekanizma kurulması konusunda görüşmeler gerçekleştirmiştir. Söz konusu girişimlerin yanı sıra ABD'nin İsrail'e yönelik baskısının da etkisiyle İsrail'in Suriye'deki askerî operasyonlarının son dönemde kısmen azaldığı gözlemlenmektedir. Ancak kısa ve

orta vadede İsrail'in Suriye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden politikalarını sürdürmesi ihtimali hâlen geçerliliğini korumaktadır.

Suriye'nin siyasal istikrarı ve yeniden inşa süreci açısından en kritik meselelerden biri de Esed rejimi döneminde uygulanmaya başlayan uluslararası yaptırımların yarattığı ekonomik zorluklar olmuştur. Her ne kadar AB ülkeleri ve ABD belirli sektörlerdeki yaptırımları geçici olarak askıya almış olsa da bu adımlar yatırımcı ülkeler açısından yeterli güven ortamını sağlamaktan uzak kalmıştır. Nitekim Katar ve Suudi Arabistan gibi Körfez ülkeleri, mevcut yaptırımlar nedeniyle Suriye'ye doğrudan yatırım yapma konusunda hâlen ihtiyatlı bir tutum sergilemektedir. Esed rejiminin devrilmiş ve Şam'da yeni bir yönetimin iktidara gelmiş olmasına rağmen yaptırımların kaldırılması sürecindeki ağır ilerleyiş, ülkenin geleceği açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu çerçevede Suriye'de kalıcı barış, istikrar ve kalkınmanın sağlanabilmesi için uluslararası toplumun sorumluluk üstlenmesi ve Esed dönemine ait yaptırım mekanizmalarının bütünüyle ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Sonuç

Suriye, Esed rejiminin devrilmesinin ardından tarihsel bir dönüm noktasından geçmektedir. Bu süreçte, Ahmed Şara liderliğindeki geçici hükümetin attığı ilk adımlar, toplumun geniş kesimlerince olumlu

Ahmed Şara liderliğindeki geçici hükümetin attığı ilk adımlar, toplumun geniş kesimlerince olumlu karşılanmıştır. The Economist dergisi tarafından yayımlanan bir ankete göre Suriyelilerin yüzde 81'i yeni Şam yönetimini desteklemektedir. Birleşmiş Milletler (BM) raporlarına göre ise 450 binden fazla mülteci ülkeye geri dönüş yapmıştır.

karşılanmıştır. The Economist dergisi tarafından yayımlanan bir ankete göre Suriyelilerin yüzde 81'i yeni Şam yönetimini desteklemektedir. Birleşmiş Milletler (BM) raporlarına göre ise 450 binden fazla mülteci ülkeye geri dönüş yapmıştır. Bu veriler, geçiş sürecinin halk nezdinde meşruiyet kazandığını ve toplumda geleceğe dair umutların yeniden yerleştiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu olumlu ivmenin sürdürülebilir kılınması, büyük ölçüde uluslararası toplumun siyasî ve ekonomik desteğine bağlıdır. Özellikle İsrail'in Suriye'nin toprak bütünlüğünü hedef alan eylemlerinin uluslararası baskı yoluyla sınırlandırılması, geçiş sürecinin istikrarı açısından kritik öneme sahiptir. Aynı şekilde Suriye'ye yönelik Esed döneminde uygulamaya konan uluslararası yaptırımların tamamen kaldırılması ve yeniden inşa süreci için gerekli yatırımların hızla devreye alınması gerekmektedir. Ancak bu koşulların sağlanması durumunda, Suriye'de kalıcı barışın tesisi, siyasal istikrarın sağlanması ve ekonomik kalkınmanın başlaması mümkün hâle gelecektir. **OX**

Suriye'deki Yeni Dinî Otorite Devrimin Kuşatıcılığıyla Şekil Alıyor

PROF. DR. MEHMET ALİ BÜYÜKKARA
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Suriye Devlet Başkanı Ahmed Şara, 28 Mart 2025 tarihinde ülkenin başmüftüsünü atadığı ve bu müftünün başkanlığında Yüksek Fetva Heyetinin oluşturulduğu toplantıda yaptığı konuşmada, söz konusu kurumun “yıkılan rejimin tahrip ettiklerini yeniden inşa etmek için vazgeçilmez bir unsur” olduğunu vurgulamıştır. Heyetin “kollektif bir çabayla” ürettiği fetvaların hem birlik-beraberlik hem de güvenilirlik açısından dinî idareyi ülkede köklü hâle getirmesi beklenmektedir. Bu bağlamda Şara, başmüftülüğe Suriye'nin tanınmış muteber alimlerinden Üsame er-Rifai'yi atayacaktır.

Yüksek Fetva Heyetinin “kollektif bir çabayla” ürettiği fetvaların hem birlik-beraberlik hem de güvenilirlik açısından dinî idareyi ülkede köklü hâle getirmesi beklenmektedir. Bu bağlamda Şara, başmüftülüğe Suriye'nin tanınmış muteber alimlerinden Üsame er-Rifai'yi atayacaktır.

Başmüftülük, Suriye devletinin Osmanlı sonrasında önemli kurumlarından biri oldu. Çoğunluğu oluşturan Sünni Müslümanların en üst seviyede dinî otoritesi olmakla birlikte bu kurum aslında mezhep ayrımı gözetmeksizin ülkedeki tüm Müslümanların resmî temsilcisiydi. 1963 Baas darbesiyle birlikte Şeyh Ahmed Kuftaro başmüftülüğe seçilmişti. Hafız Esed başmüftünün ulema tarafından seçilmesi kuralını başkan olduğu 1970 yılında işlerlikten kaldırmış böylelikle Kuftaro 2004'deki ölümüne kadar baba ve oğul Esedlerin yinededikleri tayinlerle kırk yıl boyunca makamında kalmıştı. Arkasından Ahmed Hassun başmüftü oldu. Hem Kuftaro hem Hassun, Baas rejimine sadık alimlerdi. Fetva ve beyanlarıyla desteklerini daima rejime arz ettiler. En son Beşşar Esed, Kasım 2021'de bir kanun değişikliğiyle başmüftülük makamını lağvederek kurumun dinî otoritesini ve resmî vazifelerini Vakıflar Bakanlığına bağlı "İlmi Fıkıh Meclisi"ne devretti.

Bu devrin, dinî alanda rakip iki kurumun, yani müftülük ile bakanlığın uzun zamandır süren çekişmesinin bir sonucu olduğunu söyleyenler vardır. Hassun'dan zaman zaman zühür eden güven zedeleyici uçuk beyanların bahane edilerek Beşşar'ı Sünni ulema ve halk nezdinde daha itibarda tutacak yeni bir kurumsal yapıya hayatîyet kazandırıldığı ifade edilmekte. Diğer taraftan ise önemli bir gelenekli Sünni müessesenin İran'ın zorlamasıyla mahsus yok edildiğini ileri sürenler de mevcut. Bu görüşte olanlar o sırada çoğu Türkiye'de meskûn muhalif ulemanın, uzun yıllardır Baas'ın oyuncuğu olmuş bir kurumun ilga edilmesine şiddetle tepki vermesini bu sebebe yormaktalar.

İstanbul'da Paralel Muhalif Kurumsallaşmalar

1944 doğumu Yeni Başmüftü Üsamer-Rifai ilk başından beri Suriye Devrimi'ne destek verdi. 2011 Ağustos ayında Kadir Gecesi sırasında emniyet güçleri Şeyh Rifai'nin camisine baskın düzenlediler. Çıkan arbedede Rifai'ye saldırdılar ve ağır yaralandılar. Hastanede bir süre tedavi gören Rifai oluşan yeni şartlar altında ülkesini terketti, İstanbul'a yerleşti. Rifai İhvan-ı Müslimîn'le irtibatı bilinen biriydi ve 1981-1993 yıllarında sür-

gün yaşadığı Suudi Arabistan'ı bu yüzden tercih etmemiş, Suriye ulemasının birçoğu gibi Türkiye'ye gitmişti.

Şeyh Rifai'nin İstanbul'da yaptığı öncelikli iş Suriye Alimleri Birliğini (SAB) canlandırmak oldu. SAB kuruluşu 1937'ye dayanan bir sivil kurumdur. 1963'de Baas tarafından yasaklanmış, varlığını gayri resmî koşullarda sürdürmüştü. Uzun müddettir Türkiye'de yaşamakta olan Halep ulemasından Muhammed Ali Sabuni 2006'da Amman'da düzenlediği toplantıda, farklı ülkelerde sürgünde birçoğu İhvan'la irtibatlı alimleri bir araya getirmeye teşebbüs etti. 2012'de ise Şeyhül-Kurrâ Muhammed Küreyyim Racih riyasetinde Şam Alimleri Birliği (ŞAB) kuruldu. Bu kuruluş Suriye Millî Koalisyonunun teşkiline öncülük etti. Muhalefetin sürgündeki Suriye Geçici Hükûmeti bu yapının eseri sayılabilir. Geçici hükûmetin başbakanlığı Emevi Camii eski imamı Muaz el-Hatib tarafından üstlenildi. Şeyh Rifai riyasetinde İstanbul'da Nisan 2014'de bilahare teşkil edilen Suriye İslam Meclisi (SİM) ise adı geçen SAB ve ŞAB'ın ve kırka yakın benzeri birliğin çatı kuruluşu oldu. Şam ve Halep'in geleneksel ulema ağlarının temsilcilerinin yanısıra sufi ve Selefî alimleri, hatta modernistleri de bünyesine kattı. SİM Suriye'deki tüm Müslümanların sürgündeki dinî otoritesi olarak kendini konumlandırdı.

Bu kuruluşlar Esed rejimine karşı yaptıkları cihat ilanının peşinden, 2013 sonrası devrim sürecini balatalayan DEAŞ'a karşı gerekli kınamayı, ikazı ve açıklamaları yaptılar. Özellikle SİM, 2014 sonrasında Suriye'de insani ve İslami hak ihlallerine duyarlı olmaya çalıştı. Rejiminin ve kuzeyde SDG'nin hükmettiği sahalarda için bu görevini yaptığı gibi muhalif devrimci güçlerin elinde tuttuğu bölgelere de duyarsız kalmadı. Olup bitenleri yakından izledi, gerektiğinde bölgelere müfettişler gönderdi, şikâyet konusu hadiseleri bizzat yerinde tespit etmeyi prensip edindi. Türkiye öncülüğünde özgürleşen kuzey Suriye'deki bölgeler SİM faaliyetlerinin hayli görünür olduğu yerlerdi. Eğitim kurumları ve camiler kurumun öncelikle ilgi alanıydı. Şeyh Rifai'nin 2021'deki Azez ve civarını ziyareti bu bakımdan önemliydi. Türkiye'deki sığınmacılar başta olmak üzere Suriye üzerinde Türkiye'nin sosyal

Türkiye'deki sığınmacılar başta olmak üzere Suriye üzerinde Türkiye'nin sosyal ve siyasi politikalarının oluşturulmasında Suriye İslam Meclisi daima yardımcı bir kurumsal unsur oldu.

ve siyasi politikalarının oluşturulmasında SİM daima yardımcı bir kurumsal unsur oldu.

Suriye İslam Meclisi (SİM) ile HTŞ'nin Arasında Gerginlikler

SİM'in İdlib başta olmak üzere özgür bölgelerdeki askeri faaliyetlerle ilgili tavır ve müdahaleleri kimi zamanlar ciddi rahatsızlığa yol açtı. Heyet Tahrir Şam'ın (HTŞ) buralarda hem yönetimde hem de askerî sahada baş aktör olması öte yandan ise SİM'in Türkiye ile koordinasyon hâlindeki Suriye Millî Ordusuna (SMO) yakın durması ve ona sahip çıkması gerginliğin sebebiydi. HTŞ'nin zaman zaman diğer muhalif gruplara yapmış olduğu sert askerî müdahaleleri ve hak ihlalleri çeşitli vesilelerle SİM tarafından -genellikle isim vermeden- ağır ifadelerle kınandı. Şeyh Rifai'nin bu türden fetvalardaki sözcülüğü kendisini doğrudan hedef hâline getirmişti. Onun tüm muhalif grupları kuşatacak bir söylemi geliştirmek yerine önyargılı davrandığı belirtilmekteydi. Kendisi bir sufi olan ve daima "dört mezhepli" geleneksel Sünni çerçevede kendini konumlandıran Rifai ile HTŞ'nin "cihadi selefi" ideolojisi zaten birbirlerini ters yönde iten doğal teolojik karşıtlıklara sahipti.

Esed'in Kasım 2021'de başmüftülüğü lağvetmesi üzerine SİM, başkanları Üsamer-Rifai'nin oy birliğiyle Suriye başmüftülüğüne seçildiğini ilan etti. HTŞ'nin şer'i meclisi-

nin uzun yıllardır riyasetini üstlenen ve aynı zamanda teşkilatın şura üyelerinden ve stratejistlerinden olan Abdurrahim Atün'un bu seçimin istisaresiz şekilde oldu bittiye getirildiğini söyleyen bazı beyanatları olsa da HTŞ, örgütsel eleştirilerini hiçbir zaman SİM'in ve Rifai'nin genel itibarıyla ve meşruiyetini sarsacak noktaya taşımamıştı. SİM'in özellikle İran'ın gayrisünni azınlıkları istismarında ve el-Kaide, DEAŞ gibi aşırı hareketler karşısında Suriyelilerin ortak bakışını yansıtan birleştirici dinî siyaseti HTŞ'nin hedefleriyle uyumluydu.

Yüksek Fetva Heyeti 15 Alimden Oluşuyor

8 Aralık 2024'de Şam'ın fethiyle nihayete eren Suriye Devrimi, HTŞ önderliğinde tamamlanmıştır. Teşkilatın lideri Ahmed Şara devlet başkanı seçilmişti. Bakanlıklara, askerî ve kolluk kuvvetlerine yaptığı atamalarla birlikte dinî bürokrasiye şekil veren Şara, SİM'in üç yıl öncesinde İstanbul'da yaptığı tayini muteber addetti ve Şeyh Rifai'yi 28 Mart günü başmüftülüğe tayin etti. Şara örgüt refleksleriyle hareket etseydi teşkilatının uzun yıllardır şer'isi (yargıda baş sorumlusu) olan Şeyh Atün'un bu makama gelmesi beklenecekti. Atün yine de dışarıda kalmadı, Yüksek Fetva Heyetinde yer aldı. Tanınmış bir

İslam hukuku uzmanı olan Vakıflar Bakanı Muhammed Ebu'l-Hayr Şükri'nin Fetva Heyetinde bulunması Esed zamanındaki bakanlık ile başmüftülük zıtlaşmasının tekrarına mâni nitelikte bir idari tercihti. Batı üniversitelerinde eğitim görmüş bir akademisyen olan Muhammed Ratıb en-Nablusi'nin üyeliği Fetva Heyetine elbette entelektüel bir renk kattı. Heyetteki diğer bir akademisyen Prof. Abdülfettah el-Bezm, Esed döneminde Şam müftülüğü yapmıştı. Zamanında Selefi-cihadi cemaatleri terörizmle ilişkilendiren, Türkiye'nin kontrolündeki Özgür Suriye Ordusunun ise islah amaçlı çalıştığını söyleyen sufi meşrep bir alimdi. Şam hocalarından Muhammed Nuaym el-Irksusi ile Muhammed Vehbi Süleyman'ın her ikisi de eski yönetim zamanında dini ve akademik kuruluşlarda çeşitli görevleri olan kişilerdi. Onlar da Heyet'de yer aldılar.

Yüksek Fetva Heyetinin diğer üyeleri arasında Dr. İbrahim Şaşo, Halepli bir Kürt ve Ahrârü's-Şam teşkilatı kökenli bir alim. Kendisi "fıkıhta Hanefi, itikatta Eserî" olarak tanıtılıyor. İdlib Şeriat Fakültesi eski dekanı ve şimdiki Halep müftüsü. Devrim sürecinde vermiş olduğu infaz kararları kamuoyunda tartışılıyor. Ebu Hamza er-Rakki mahlaslı Dr. İbrahim el-Hasun diğer bir Heyet üyesi

Rakkalı bir hoca olan Dr. Hasun, SDG bölgesinin merkezi yönetime geçmesinde Ahmed Şara'ya yardımcı olan müsteşarlardan biridir. Üsâme Rifai'nin kardeşi olan Şeyh Sariye'ye bir reddiyesi mevcut. Isparta Süleyman Demirel Üniversitesinden tefsir doktoru olduğu belirtiliyor. Hasun gibi Sednaya Hapishanesi geçmişi olan Heyet Üyesi Dr. Enes Ayrut, Sahil bölgesinden bir alimdir. 2018'de DEAŞ saldırısından yaralı kurtulmuştur. İdlib Şeriat Fakültesi eski dekanlarından. İdlib'de istinaf mahkemesi başkanlığı da yaptı hâlen Tartus valisidir. Heyetin diğer üyesi Dr. Mazhar el-Veys eğitim kariyerine tıpta başlayıp İslami ilimlerde bitiren Deyrizorlu bir alimdir. Veys de Sednaya'da hapis yatmış ve üç ayrı mahkûm isyanına önderlik etti. HTŞ'ın özellikle Doğu Bölgesi'nden sorumlu üst düzey şer'ilerinden olan Veys şimdi Suriye Adalet Bakanı.

Yüksek Fetva Heyetinin son dört üyesi aktif sivil çalışmalarıyla maruf muhalif alimlerden oluşuyor. Dr. Hayrullah Talib, eğitim, davet ve insani yardım faaliyetleri yapan ve SİM'in önemli bir organı olan Heyetü's-Şam el-İslamiyye'nin başkanıdır. Enes el-Musa'nın memleketi ise Hama. El-Ezher'den lisans mezuniyeti, Yalova Üniversitesinden master derecesi olan Musa, İstanbul'da aktif

El-Kaide ve en-Nusra süreçlerinden süzülerek gelen HTŞ'nin Selefi kimliği, Suriye'nin gelenekli ama genelde çoğulcu dinî muhitlerini korkutacak bir baskı unsuru hâline dönüşmemiştir. Zira Şara, Suriye'nin çeşitliliğini temsil eden dinî kadrolara görev vermeye dikkat etmektedir.

olan Darü'l-Fukaha'nın yöneticisiydi. Geçici Hükümette Vakıflar, Davet ve İrşad Bakanlığı yapmıştı. Şeyh Sehl Cüneyd Humus'da, Şeyh Alaaddin Kuseyr ise Haleb'te ilmi çalışmalarıyla maruf şahsiyetlerdi. Şeyh Cüneyd eski rejimin düzenlediği bir suikast teşebbüsünden sağ kurtulmuş, sonrasında İstanbul'a intikal etmişti.

Yüksek Fetva Heyeti'nin Çoğul Yapısı

Bir önceki başlıkta görüldüğü gibi Heyette, son zamanlara kadar eski rejim bünyesinde görevli olan, tam bir kopuş yaşamayan alimler de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra muhalefet kanadında başından beri sivil hizmetlerde yer alan, ilmiyle temayüz etmiş bir kısmı akademisyen şahsiyetler mevcut. Bir üçüncü grup Atün, Şašo, Hasun ve Ayrut gibi bizzat örgütsel silahlı mücadelede yer almış kişiler. Selefiler, Eşariler, Hanefiler, Sufiler, ıslah ekolünden modern dini anlayışlara açık şahsiyetler aynı heyet içinde kendilerine yer buldular. Şam uleması tabii ki çoğunlukta fakat Şam'la tatlı bir tarihi rekabeti olan Halep'den, ayrıca Hama, Humus, Rakka, Deyrizor ve Sahil'den gelen alimler pek tabii ki kendi bölgelerini Heyette temsil etmekte.

Heyetin resmî teşkili daha gerçekleşmeden, ocak ayında Vakıflar Bakanlığı nezaretinde düzenlenen bir alimler toplantısında, fıkıh sahasında dört mezhebin, itikat sahasında da Eşariyye, Maturidiyye ve Ehl-i Hadis şeklinde üç mezhebin hak

mezhep sayıldıkları açıklandı. Bu mezheplerin kurucu imamlarını karalayan beyanlarda bulunmanın suç kapsamına alınacağı bildirildi. Ramazan ayına hazırlık amacı da taşıyan bu toplantıda, camilerde teravih namazlarının Suriye'nin tarihi örfüne uygun şekilde yirmi rekât kılınacağı, cuma namazlarında ise alışıldığı şekilde iki ezan okunacağı belirtildi. Başta Atün olmak üzere HTŞ alimlerinin de katıldığı toplantının, ülkede örgütsel bir mezhep istibdadının uygulanmayacağı yönünde bir mesajı kamuoyuna aktarma hedefi de mutlaka vardı. El-Kaide ve en-Nusra süreçlerinden süzülerek gelen HTŞ'nin Selefi kimliği, bu mesaja göre Suriye'nin gelenekli ama genelde çoğulcu dinî muhitlerini korkutacak bir baskı unsuru hâline dönüşmeyecekti.

Söz konumuz olan başmüftülük ve Fetva Heyeti tayinleri diğer taraftan Ahmed Şara'nın özenli dengeleme politikasına işaret eden bir başka örnek oldu. Bakanlık, yüksek bürokrasi ve askerî rutbe tayinlerinde de gördüğümüz üzere Başkan Şara, Suriye'nin çeşitliliğini temsil eden kadrolara görev vermeye dikkat ediyor. Bunu yaparken hiyaneti olmaması şartıyla eski rejimle çalışmış olanları liyakatları ölçüsünde kadrolara dâhil ediyor. Bölgesel, etnik, mezhepsel dışlamacıktan mümkün olduğunca kaçınmaya çalışıyor. Fakat bunları yaparken vefayı elden bırakmıyor başta kendi teşkilatından olmak üzere mücadeleyi üstlenmiş şahsiyetlere bu kadrolarda mutlaka önemli mevkiele veriyor. ❏

Jeopolitik, Kimlik ve Öncelikler Ekseninde Suriye'nin Yeni Dış Politikası

DR. OYTUN ORHAN

ORSAM Levant Çalışmaları Koordinatörü

Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra sahip olduğu yapısal zayıflıklar nedeniyle bölgesel rekabetin yoğunlaştığı bir saha hâline gelmiştir. Suriye'nin bu dönemdeki zayıf konumu; ulusal kimliğin henüz oluşmamış olması, heterojen toplum yapısından kaynaklanan ortak kültür noksanlığı, Halep ve Şam arasındaki iç rekabet, ekonomik ve sosyal geri kalmışlık, rejimin ve yönetici elitlerin zayıflığı, sosyal güçlerin parçalanmışlığı gibi etkenlerden kaynaklanmaktaydı. Suriye 1950'li yıllarda Mısır ve Irak arasında güç mücadelesine sahne olmuş ve her iki ülke Suriye'yi kendilerine katmak çabası içinde olmuştur. Suriye'de dış etki ile harmanlanan iç güç mücadelesi 1949 yılında başlayıp 1970 yılında Hafız Esed'in iktidara gelişine kadar devam eden askerî darbeler

dönemini beraberinde getirmiştir. Toplamda 8 askerî darbe sonucunda gerçekleşen iktidar değişimleri Suriye'nin dış politika tercihlerini de etkilemiştir. 1949 yılında gerçekleşen ilk askerî darbe sonrasında Hüsnü Zaim yönetimi NATO ve Batı bloku ile iyi ilişkileri savunmuştur. Aynı yıl içinde gerçekleşen diğer bir darbe sonucunda iktidarı ele geçiren Edip Çiçekli ise Suriye'nin Irak, İngiltere ve Ürdün ile değil; ABD, Fransa, Suudi Arabistan ve Mısır ile iş birliği hâlinde olması gerektiğini savunmuştur. 1950'li yıllar hem bölgede hem de Suriye'de Arap milliyetçiliğinin yükselişe geçtiği dönemler olmuş ve Suriye'de Baasçılar ve Nasırcıların etkisi ile Suriye 1 Şubat 1958 yılında Mısır ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuştur. 1961 yılında dağılan birlik sonrasında Suriye siyasetinde Arap Milliyetçiliği en

güçlü siyasi akım olarak güç kazanmaya devam etmiş ve 1963 yılında Baasçı subayların gerçekleştirdiği askerî darbe ile Baas Partisi, Suriye'de iktidara gelmiştir. Baas Partisi'nin seküler Arap milliyetçi ideolojisi ve sosyalist ekonomik modeli benimsemesi ülkenin dış politika tercihlerinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB) öne çıkarmıştır. Suriye'nin ittifaklarının şekillenmesinde bir diğer faktör İsrail ile yaşadığı sorunlar olmuştur. Suriye kuruluşundan itibaren; 1948, 1967 ve 1973 yıllarında İsrail ile üç kez savaşmış, İsrail Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ni 1967 Altı Gün Savaşı'nda işgal etmiştir. İsrail'in Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile özel ilişkileri Suriye'nin dış politikada Batı karşıtı bir tutum almasına neden olmuştur.

Suriye, İsrail karşısında alınan

yenilgiler ve 1960'ların sonunda Arap milliyetçiliğinin bölgede düşüşe geçmesi ile Suriye milliyetçiliğine yönelmiştir. Hafız Esed'in iktidara gelişi bir açıdan Suriye'nin dış politikada kendi tarihsel parçası olarak gördüğü Lübnan, Filistin ve Ürdün üzerinde etkinlik kurma siyasetine dönüşünü de simgelemiştir. Suriye, Filistinli örgütleri destekleyerek Filistin'de etki sahibi olmuş hem de bu örgütler üzerinden İsrail ile rekabetini sürdürmüştür. Suriye, 1975 yılında başlayan Lübnan iç savaşı sonrasında Lübnan'a askeri müdahalede bulunarak yaklaşık 30 yıl boyunca fiilen Lübnan'ı yönetmiştir. Suriye dış politikasında kritik aşamalardan biri de İran'da yaşanan İslam Devrimi olmuştur. İran İslam Cumhuriyeti'nin ABD ve İsrail karşıtı söylemi iki ülkeyi yakınlaştırmıştır. 1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı sonrasında Suriye ile İran arasında askeri ve güvenlik iş birliği tesis edilmiş ve o tarihten Suriye'de Baas rejiminin yıkılışına kadar Suriye'de en etkili ülkelerin başında İran gelmiştir. Bu ittifakin temeli zaman zaman mezhpsel bağ üzerinden ideolojik temelle dayandırılrsa da esas motivasyon jeopolitik meseleler ve İsrail'e karşı güç birliği olmuştur.

Sonuç olarak modern Suriye Devleti'nin kuruluşu esas alındığında, ülkenin dış politika tercihlerinde Arap Dünyası, Rusya ve İran'ın daha fazla öne çıktığı, ABD ve Batı merkezli uluslararası sistem ile sorunlu bir ilişki biçimine sahip olduğu görülmektedir. Suriye, Türkiye ile de genelde rekabete dayalı bir ilişkiye sahip olmuştur. İlişkilerde en kritik sorun Baas rejiminin 1980'lerde terör örgütü PKK'ya verdiği destek olmuştur. SSCB'nin yıkılması ile Suriye'deki Rusya etkisi zayıflamış ve Türkiye 1990'ların sonunda Suriye'ye uyguladığı askeri baskı neticesinde Suriye'nin PKK'ya desteğini kesmeyi başarmıştır. 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile Türkiye ve Suriye arasında teröre karşı mücadelede iş birliği sağlanmış ve 2000'lerin başından itibaren ilişkiler hızla gelişmiştir. Suriye, Türkiye ile ilişkisi sayesinde ülkesindeki İran etkisini dengeleme ve Batı ile yaşadığı krizleri Türkiye'nin aracılığı ile aşma imkânı elde etmiştir. 2011 yılına gelindiğinde Türkiye ile Suriye arasında çok boyutlu yakın iş birliği sağlanmıştır. Kuzey Afrika'da 2010

Suriye Devleti'nin kuruluşu esas alındığında, ülkenin dış politika tercihlerinde Arap Dünyası, Rusya ve İran'ın daha fazla öne çıktığı, ABD ve Batı merkezli uluslararası sistem ile sorunlu bir ilişki biçimine sahip olduğu görülmektedir.

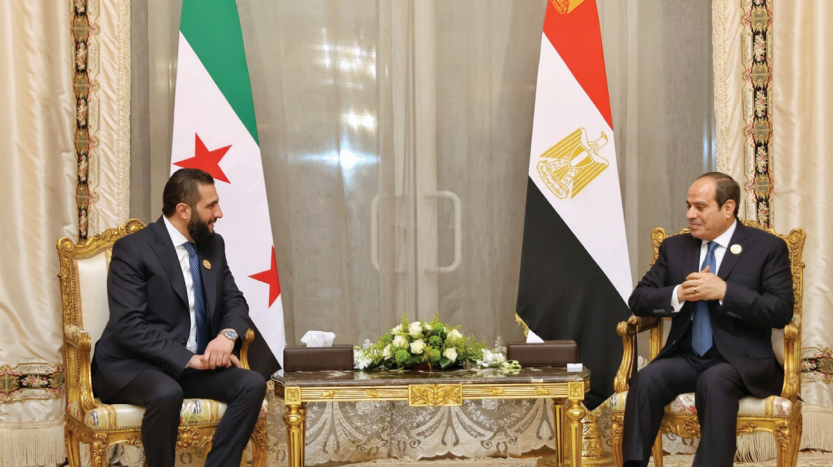
yılı sonunda başlayan kitlesel gösteriler Mart 2011'de Suriye'ye sıçramış ve ülke kısa süre içinde iç savaşa sürüklenmiştir. Suriye krizi siyasi yollarla aşmak yerine güç kullanımına yönelmiş, bu durum uluslararası baskıyı artırmış, Türkiye ilk aşamada Suriye ile uluslararası aktörler arasında kalkan vazifesi görmüş ancak Suriye'de sivil katliamların artması ile birlikte pozisyonunu değiştirerek neredeyse uluslararası toplumun tamamı ile paralel şekilde Suriye'de rejim karşıtı bir pozisyon almıştır. Aynı şekilde başta Körfez ülkeleri olmak üzere Arap ülkelerinin tamamı Suriye ile ilişkilerini kesmiş ve Suriyeli muhaliflere tanıma sağlamıştır. Suriye rejimine nadir destek veren iki ülke ise "eski ortakları" Rusya ve İran olmuştur. Suriye rejimi iç savaş sürecinde içerde zayıflarken dış politikada kademeli olarak Rusya ve İran'a tam bağımlı hâle gelmiş, Arap ülkeleri ve Türkiye ile ilişkileri kesilmiş, uluslararası sistem ile yaşadığı kriz derinleşmiştir.

Suriye'de Yeni Dönem Yeni Dış Politika

Suriye'de Baas rejiminin 8 Aralık 2024 tarihinde yıkılması iç politik ve ekonomik yapının şekillenmesi, dış politikada tercihleri açısından köklü bir değişimi beraberinde getirecektir. Suriye'nin yeni dış politikasının oluşumu ve ittifak tercihlerinde; siyasi, ekonomik ve askeri yapının zayıflığı, geçiş sürecinin siyasi, askeri

ve güvenlik öncelikleri, yeni kimlik tanımlaması, jeopolitik güç mücadelesi, ekonomi politikası tercihi gibi faktörler belirleyici olacaktır. Suriye'de rejimin yıkılışından sonra geçen yaklaşık 5 aylık sürede yeni yönetimin diplomasi adımları ülkenin yeni dış politikası konusunda güçlü işaretler sunmaktadır.

Suriye'de yeni yönetimin en başta gelen önceliği ülkede güvenliğin tesis edilmesi, siyasi geçiş sürecinin başarı bir şekilde ilerlemesi, ekonomik krizin sonlandırılması ve bununla bağlantılı olarak temel hizmetlerin sunulmasıdır. Bu önceliklere karşılık Suriye yönetiminin henüz gücünü tam konsolide edememiş olması onu dış politikada daha dengeli ve pragmatik bir tercihe yönlendirmektedir. Suriye yönetimi içerde istikrarı tesis edebilmek açısından yakın çevresinde ve uluslararası alanda güvenli bir çevre yaratmaya çabalamaktadır. Bu açıdan komşular ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Suriye'nin komşularına güvensizlik ihraç etmemesi istenmektedir. Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan ile güvenlik alanında yapılan görüşmeler, sınır güvenliği konusunda atılan adımlar, ikili ticaretin artırılmasına dönük adımlar bunun örnekleridir. İsrail bu açıdan istisna olmakla birlikte bu durum İsrail'in Suriye'de işgali genişletme ve Suriye askeri unsurlarına dönük yoğun hava saldırıları nedeniyle mümkün olmamaktadır. Ancak Suriye yönetiminin İsrail'in saldırganlığı karşısında dahi krizi tırmandırmadan yatıştırıcı bir siyaset izlemeye çalıştığı gözlenmektedir. Yeni Suriye yönetiminin dış politikada esnekliğini göstermek açısından en kritik örnek ise Baas rejiminin en büyük destekçisi Rusya ile Devlet Başkanı ve Dışişleri Bakanı düzeyinde kurulan temaslar olmuştur. Bölgesel düzlemde başta Körfez olmak üzere Arap ülkeleri ile yakın ilişkilerin tercih edildiği görülmektedir. Suriye'nin yeni Cumhurbaşkanı Ahmed Şara'nın ilk yurt dışı gezisini Suudi Arabistan'a yapmış olması, Katar, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri'ni (BAE) ziyaret etmiş olması, Kahire'de düzenlenen Arap Ligi Zirvesi'ne katılması ve burada Mısır lideri Abdülfettah es-Sisi ile bir araya gelmesi bunun işaretleridir. Suriye'nin yeni dönemde Arap ülkeleri ve İran arasındaki rekabette tercihinin Arap Dünyası'ndan yana olacağı söylenebilir. Körfez ülkeleri ile

Suriye'nin yeni dış politikasının oluşumu ve ittifak tercihlerinde; siyasi, ekonomik ve askerî yapının zayıflığı, geçiş sürecinin siyasi, askerî ve güvenlik öncelikleri, yeni kimlik tanımlaması, jeopolitik güç mücadelesi, ekonomi politikası tercihi gibi faktörler belirleyici olacaktır.

İş birliğinin bir diğer gerekçesi Suriye'nin en fazla ihtiyacı olan finansal yardımlardır. Başta Suudi Arabistan ve Katar olmak üzere Arap ülkelerinden gelecek yardımlar ülkenin yeniden inşası ve temel hizmetlerin sunumu konusunda yardımcı olacaktır. Yeni Suriye'nin Baas döneminden farklı olarak uluslararası örgütler ve Batı ile de daha uyumlu bir siyaset izlemesi beklenebilir. Suriye yönetimi devrimden kısa süre sonra Almanya, Fransa ve İtalya dışişleri bakanlarını, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı'nı, BM Suriye Özel Temsilcisi'ni Şam'da ağırlamış, Suriye lideri Şara, Fransız ve Alman liderlerle telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Suriye Dışişleri

Bakanı Esad Hasan Şeybani'nin Davos Forumu'na katılımı da Suriye'nin Batı ile ilişkileri geliştirmek istediğinin ve yeni ekonomik sisteminin dışa açık olacağına işareti olmuştur. Suriye'de mart ayı sonunda ilan edilen geçici hükümette yer alan Ekonomi ve Maliye Bakanlarının profilleri de Suriye ekonomisinin liberalleştirileceği yönünde güçlü bir işarettir. Geçmiş dönemlerde de görev almış olan Ekonomi Bakanı Nidal Şaar ve Maliye Bakanı Muhammed Yusr Berniyye Suriye ekonomisini liberalleştirme yönünde adımlar atmış, ABD'de ekonomi alanında profesyonel deneyime sahip teknokrat kimlikleri ile öne çıkan isimlerdir. Bu adımlar Suriye'nin yeni dönemde dış yatırım çekmek ve uluslararası ticaret ağını geliştirmek istediğini dolayısıyla dış ilişkilerde iş birliği ve uyumu esas alacağını göstermektedir.

Dış politika yapımı sürecinde karar alıcıların dünya görüşü, devletin kimlik tanımlaması da önemli bir etkidir. Bu açıdan Suriye'nin yeni siyasi elitlerinin ideolojik yaklaşımları ve buna bağlı olarak oluşacak devlet kimliği tanımlaması da Suriye'nin önceliklerini, çıkar tanımlamalarını şekillendirecektir. Baas rejimi dönemine bakıldığında, sol-seküler, anti-empyralist, Arap ve Suriye milliyetçisi bir kimlik inşası söz konusudur. Suriye'de yeni siyasi elitler ise İslamcı bir gelenekten gelmektedir. Bunun yanı sıra Arap ve Suriye milliyetçiliğinin baskın bir siyasal görüş olduğu da görülmektedir. Buna bağlı olarak Suriye'nin yeni dönemde Arap ve Müslüman Dünyası ile daha yakın ilişkiler tesis etmesi beklenebilir. Aynı kapsamda Filistin meselesine yine duyarlı ancak geçmişten farklı

olarak İran'dan ziyade Sünni Müslüman Dünyası ile daha koordineli hareket eden bir Suriye söz konusu olabilir. Suriye'de iktidar değişimi sonrasında bunun ilk işaretleri verilmektedir. Suriye lideri Şara'nın mart ayı başında Kahire'de düzenlenen Filistin konulu Olağanüstü Arap Birliği Zirvesi'ne katılımı ve burada yaptığı konuşmada "Filistin halkının yerinden edilmesine yönelik çağrılar Arap milletine yönelik bir tehdittir. Filistinlilerin göçe zorlanma planlarını reddediyoruz." ifadeleri örnek olarak verilebilir. Dünya Müslüman Alimler Birliği Başkanı Ali Muhyiddin Karadağ'ın mart ayında Şam ziyareti, Malezya Başbakanı'nın Şara ile gerçekleştirdiği telefon görüşmesi ve Malezya'ya daveti Müslüman Dünyası ile yakın ilişkilerin ilk adımları olarak kabul edilebilir. Baas rejimi döneminde Arap Milliyetçiliği söylemi ön planda olsa da İran ile stratejik ittifak geliştirilmiş olması Suriye'nin Arap Dünyası ile ilişkilerini sınırlandırmıştır. Yeni dönemde bu dengenin Arap Dünyası lehine değişmesi beklenebilir. Suriye lideri Şara da ilk yurt dışı ziyaretini Suudi Arabistan'a gerçekleştirmiş ve Türkiye'nin ardından Katar, Ürdün, BAE ve Mısır'ı ziyaret etmiştir. Yeni Suriye yönetiminin diğer dış politik temaslarına bakıldığında da Arap Dünyası yetkililerinden Şam'a özel bir ilgi ve Suriyeli yetkililerden Arap ülkelerine farklı düzey ve alanda çok fazla sayıda ziyaret gerçekleştirildiği görülmektedir. Suriye ve Arap Dünyası arasında ticaret, yatırımlar, turizm, sağlık, eğitim, ulaşım, enerji, finans, medya alanlarında çok boyutlu iş birliği tesis edilmeye başlanmıştır.

Jeopolitik güç mücadelesi açısından bakıldığında Suriye'nin gelecek dönemde İsrail ile tehdit algılamasına dayalı ilişkisini sürdürmesi ve bu açıdan Suriye dış politikasında bir süreklilik olması beklenebilir. Bunun temel nedeni İsrail'in Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ni 1967 yılından bu yana işgal altında tutmaya devam etmesidir. Suriye'de yeni dönem iki ülke arasında barış görüşmeleri için fırsat sunsa da İsrail'in devrim sonrası işgali genişletmesi, Suriye'nin güneyinde askerî olarak kalıcı olacağı yönündeki açıklamaları taraflar arasındaki sorunların derinleşeceğini göstermektedir. Suriye, devrim sonrasında iç sorunlara eğilmiş olsa da ve kapasite sorunu nedeniyle İsrail

Suriye'nin yeni kimlik tanımlaması, siyasi ve ekonomik yapının değişimi, Suriyeli yeni siyasal elitlerin farklı tercihleri, uzun süreli iç savaşın yarattığı sorunlarla baş edebilmek için yeni dönemde farklı önceliklerin ortaya çıkması gibi nedenler dış politikada değişimi zorunlu kılmaktadır. Söz konusu faktörler Suriye'nin yeni dönemde komşuları, bölge ve uluslararası sistem ile daha uyumlu bir ilişki geliştirmesini sağlayacaktır.

geçmişten gelen ilişkileri de dikkate alındığında taraflar arasında güvene dayalı kurumsal bir ilişki geliştirilmesi söz konusu olabilir.

Sonuç olarak Suriye'de Baas rejiminin yıkılması ülkenin dış politikasında kaçınılmaz bir değişimi beraberinde getirmektedir. Suriye'nin yeni dönem dış politikasında jeopolitik güç mücadelesine bağlı olarak süreklilik arz edecek başlıklar söz konusu olacaktır. Bu açıdan İsrail ile uzun yıllardır tehdit algısına dayalı ilişki biçimi örnek olarak verilebilir. Ancak Suriye'nin yeni kimlik tanımlaması, siyasi ve ekonomik yapının değişimi, Suriyeli yeni siyasal elitlerin farklı tercihleri, uzun süreli iç savaşın yarattığı sorunlarla baş edebilmek için yeni dönemde farklı önceliklerin ortaya çıkması gibi nedenler dış politikada değişimi zorunlu kılmaktadır. Söz konusu faktörler Suriye'nin yeni dönemde komşuları, bölge ve uluslararası sistem ile daha uyumlu bir ilişki geliştirmesini sağlayacaktır. **OK**

il meselesinde düşük profil izlemek durumunda kalsa da ilişkilerin doğası gereği İsrail ile sorunlar artarak devam edecektir.

Suriye dış politikası oluşumuna yeni yöneticilerin arka planları ve tercihleri açısından bakıldığında, Suriyeli muhaliflerin Suriye krizi sürecinde geliştirdiği dış ilişkiler ve aldıkları dış destekler önemli bir etken olacaktır. Bu noktada Türkiye ve Katar'ın özel bir yeri olacağı söylenebilir. Zira sadece bu iki ülke Suriyeli siyasi muhalifleri ve sahadaki aktörleri Baas rejimi yıkılana kadar desteklemeye devam etmiştir. Türkiye'nin iç savaş sürecinde düzenlemiş olduğu sınır ötesi askerî operasyonlar sayesinde milyonlarca Suriyeliye Baas rejiminin saldırılarından uzak güvenli alanlar oluşturulmuştur. Türkiye'nin 2020 yılı başında Suriye rejimine dönük olarak başlattığı Bahar Kalkanı Harekâtı sayesinde İdlib ve çevresi koruma altına alınmış ve bu sayede devrimi başarıya ulaştıran İdlibli muhalif gruplar ayakta kalmayı başarmıştır. Bu durum Suriye dış politikasında Türkiye'nin özel bir yere sahip olmasını sağlayabilir. Buna karşılık Türkiye tarafından da Suriye ile ilişkilere özel önem verildiği görülmektedir. Suriye'de devrim sonrasında Şam'a ilk resmî ziyaretin MİT Başkanı İbrahim Kalın tarafından gerçekleştirilmiş olması, Şam'ı ziyaret eden ilk Dışişleri Bakanı'nın Hakan Fidan olması ve Suriye lideri Şara'nın ikinci yurt dışı ziyaretini Ankara'ya gerçekleştirmiş olması bunun işaretidir. Türkiye devrimin hemen sonrasında 2012 yılından bu yana kapalı olan Şam Büyükelçiliğini açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hakan Fidan, Millî

Savunma Bakanı Yaşar Güler ve MİT Başkanı İbrahim Kalın'dan oluşan üst düzey Türkiye heyeti Şam'ı iki kez ziyaret etmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanı ile Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Şam'ı ziyaret ederek Suriyeli muhatapları ile bir araya gelmiştir. Türkiye'nin diğer tüm bakanlıklarından farklı seviyede heyetler, sivil toplum kuruluşları, iş dünyası temsilcileri de Suriye'yi ziyaret ederek kendi alanlarına ilişkin iş birliği imkânlarını görüşmüştür. Bu açıdan Türkiye ile Suriye arasında aynen Arap Dünyası ile olduğu gibi çok boyutlu ve derin bir iş birliğinin kurulabileceği söylenebilir. Ancak ikili ilişkilerde Türkiye'yi diğer ülkelere kıyasla öne çıkarabilecek alan savunma ve güvenlik olacaktır. Bu durum her şeyden önce Suriye'nin öncelikleri ve Türkiye'nin kurumsal kapasitesi ile ilgilidir. Suriye'de yeni dönemin en başta gelen önceliği güvenlik sektörünün yeniden yapılandırılmasıdır. Buna karşılık Türkiye'nin müttefik ülkelerde güvenlik sektörünün kapasitesinin artırılması konusunda önemli bir deneyimi mevcuttur. Millî Savunma Bakanı Yaşar Güler de Suriye'de devrim sonrası yaptığı açıklamada "Şam'dan talep gelmesi hâlinde Türkiye'nin Suriye'deki yeni yönetimle askerî iş birliği yapmaya hazır olduğunu" ifade etmiştir. Devrimden kısa süre sonra Suriye Dışişleri Bakanı Şeybani, Savunma Bakanı Murhaf Ebu Kasra ve İstihbarat Başkanı Enes Hattab'tan oluşan Suriyeli üst düzey dış politika ve güvenlik heyetinin Ankara ziyareti de bu açıdan güçlü bir işaret olarak değerlendirilebilir. Türkiye güvenlik kurumlarının Suriyeli yeni güvenlik bürokrasisi ile

Devrim Sonrası Suriye'nin Askerî ve Güvenlik Manzarası

MUSAB DÖNERTAŞ

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Doktora Öğrencisi

Devrim öncesi Suriye, güçlü bir merkezî ordu, etkin bir emniyet teşkilatı ve iç içe geçmiş biçimde yapılandırılmış çeşitli istihbarat birimleriyle oldukça etkili bir askerî ve güvenlik mekanizmasına sahipti. Hafız Esed'in 1971 yılında iktidarı devralmasının akabinde ustalıkla inşa edilen bu karmaşık yapı sadece iç ve dış tehditlere karşı ülkenin güvenlik ve istikrarını güvence altına almakla kalmıyor aynı zamanda rejimin uzun yıllar boyunca varlığını sürdürebilmesinin de en önemli dayanağını oluşturuyordu. Öyle ki Suriye'nin bu karmaşık askerî ve güvenlik yapılanması, özerk ve kurumsal bir kimliğe sahip olmak bir yana adeta rejimin kendisi ile bütünleşmişti. Nitekim Beşşar Esed iktidarının 8 Aralık 2024'te son bulması, sadece rejimin değil ülkenin askerî ve güvenlik yapılanmasının da tamamen çökmesiyle neticelendi.

Devrimin başarıya ulaşmasının ardından Suriye'de iktidarı devralan yeni yönetimin ülke içindeki en öncelikli görevi, devletin askerî ve güvenlik kurumlarını yeniden inşa etmek olmuştur. Devletin ve rejimin yeniden inşasında kritik önem taşıyan bu konu, ülkede güvenlik ve istikrarın yeniden sağlanabilmesi için en öncelikli meselelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede 29 Ocak'ta Şam'da düzenlenen Suriye Devrimi'nin zaferinin ilan edildiği tarihi ve sembolik nitelikteki konferansta, devrik rejimin tüm askerî ve güvenlik kurumlarının feshedildiği ilan edilmiştir. Ayrıca iç savaş sürecinde varlık gösteren tüm muhalif silahlı yapılanmaların da feshedileceği ve bu gruplara bağlı savaşçıların yeniden kurulacak olan ulusal orduya entegre edileceği açıklanmıştır. Zira uzun yıllar süren bir iç savaşın ardından silahlı güçlerin devlet otoritesi altına alınması hem yeni yönetimin

ülke toprakları üzerindeki egemenliğinin hem de devletin meşru şiddet kullanma tekelinin yeniden tesis edilmesi açısından varoluşsal önem arz etmektedir. Bu amaca yönelik olarak Suriye yönetiminin odaklandığı bir diğer konu ülke içinde asayiş ve güvenliğin sağlanması amacıyla kamu güvenliği, polis ve istihbarat kuruluşlarının yeniden yapılandırılması meselesi olmuştur.

Birleşik Ulusal Ordu

Devrim sonrası Suriye'de, birbirinden bağımsız silahlı yapılanmaların ülkenin farklı bölgelerinde hâkimiyet kurduğu yeni bir askerî tablo ortaya çıkmıştır. Bu güç merkezleri; İdlib ve çevresinde Heyet Tahrir Şam (HTŞ) ve Ulusal Kurtuluş Cephesine bağlı muhaliflerin ittifakı olarak Askerî Operasyonlar Dairesi, ülkenin kuzeyindeki Zeytin Dalı, Fırat Kalkanı ve Barış Pınarı Harekât

Bölgelerinde faaliyet gösteren Suriye Millî Ordusu, Ürdün sınırındaki Tanf Üssü'nde konuşlanan Suriye Özgür Ordusu, ülkenin güneyinde Dera ve Kuneytra kırsalında etkin Güney Operasyonları Odası, Süveyde vilayetinde bulunan Dürzi silahlı gruplar ve son olarak Fırat'ın doğusundaki SDG (PKK/YPG) varlığı olarak sıralanabilir.

Ülkede varlık gösteren silahlı yapılanmaların neredeyse tamamı birleşik ve ulusal bir ordunun çatısı altında bir araya gelme konusunda genel itibarıyla olumlu bir tutum ortaya koymakla beraber bazı silahlı yapılanmaların birbirinden farklı entegrasyon modellerini benimseydiği görülmektedir. Suriye'deki yeni yönetim ve ulusal ordunun çekirdeğini oluşturan Askerî Operasyonlar Dairesi, ülkedeki tüm silahlı yapılanmaların kendisini feshetmesini ve mevcut yapılanmalara bağlı askerî unsurların Savunma Bakanlığı çatısı altında kurulacak olan ulusal orduya bireysel olarak katılmasını savunmaktadır. Suriye Millî Ordusu (SMO) ve Suriye Özgür Ordusu'nun olumlu yaklaştığı bu plana karşılık olarak Güney Operasyonları Odası, Dürzi silahlı gruplar ve SDG ise buldukları bölgelerde faaliyet göstermeye devam ederek mevcut yapılanmalarını dağıtmadan, var olan askerî oluşumların kendi iç yapısını koruyarak Savunma Bakanlığının komutası altına girme yönünde farklı bir entegrasyon modelini savunmaktadır.

Çok parçalı askerî yapı ve farklı entegrasyon modellerini benimseyen silahlı yapılanmaların varlığına karşın ulusal ordunun teşkil edilmesi çabalarını yoğunlaştıran Savunma Bakanlığı, ordu içinde üst rütbelere atamalara devam etmekte ve silahlı grupları tümen sisteminde yeniden organize etmektedir. Ancak aradan geçen süreçte ordu bünyesine dâhil edilen yapılanmalar büyük oranda İdlib merkezli silahlı gruplar ve SMO'nun bazı fraksiyonlarından ibaret kalmıştır. Güney Operasyonları Odası'nın çatısı altındaki grupların ve Süveyde'deki Dürzi silahlı grupların katılımı ile ilgili olumlu gelişmeler bulunmakla birlikte söz konusu yapılanmalar hâlen Savunma Bakanlığının otoritesi dışında hareket etmektedir. Fırat'ın doğusundaki SDG'nin tüm sivil ve askerî kurumlarının Suriye yönetimine entegre edileceğine dair 10 Mart'ta

Cumhurbaşkanı Ahmed Şara ve SDG lideri Mazlum Abdi arasında varılan mutabakata rağmen bu sürecin nasıl ilerleyeceğine yönelik olarak da henüz somut bir yol haritası bulunmamaktadır. Bu bağlamda Savunma Bakanlığının komutası altında ulusal ordunun oluşturulmasına yönelik girişimlerde ilerleme kaydedilse de ülkedeki çok parçalı askerî yapının hâlen varlığını sürdürdüğünü ve tüm grupları kapsayacak bir biçimde emir-komuta zincirinin henüz oluşturulmadığını söylemek mümkündür.

Kamu Güvenliği ve İstihbarat

Suriye'de ulusal orduyu kurma girişimleri devam ederken İçişleri Bakanlığına bağlı Kamu Güvenliği Servisi ve polis teşkilatı, devrim sonrası ülke içinde asayişin sağlanması çabalarında yeni yönetimin en etkin güvenlik aygıtı hâline gelmiştir. İlk olarak İdlib'teki Kurtuluş Hükûmeti döneminde teşkil edilen bu yapılanma, iç yapısı muhafaza edilerek Şam'ın ele geçirilmesinin ardından başkente taşınmıştır. İçişleri Bakanlığına bağlı iç güvenlik birimleri aradan geçen süreçte Savunma Bakanlığının çatısı altındaki yapılanmalara nazaran çok daha organize ve disiplinli bir görünüm sergilemektedir. Yeni yönetimin Şam'daki iktidarı devralmasının akabinde bu birimler kuzeyde Halep'ten güneyde Dera'ya, doğuda Deyrizor'dan batıda Lazkiye'ye kadar uzanan geniş bir alanda devrik rejim unsurları, uyuşturucu çeteleri ve suç örgütlerine yönelik iç güvenlik operasyonlarında etkin başarı sağlamıştır. İçişleri Bakanlığına bağlı güvenlik güçleri, Suriye'de devrim sonrası en büyük iç güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkan 6 Mart tarihinde devrik rejim unsurlarının gerçekleştirildiği geniş çaplı saldırıları sırasında da etkinliğini kanıtlamış ve sahil kesimindeki durumun kontrol altına alınmasında kritik rol üstlenmiştir. İçişleri Bakanlığının bünyesindeki güvenlik birimlerinin devrim sonrası süreçte karşılaştığı en büyük zorluk ise personel yetersizliği olmuştur. Bakanlık bu zorluğu aşmak amacıyla ocak ayından itibaren ülkenin çeşitli bölgelerinde açılan başvuru merkezleri aracılığıyla personel sayısını arttırmaya odaklanmıştır.

Sonuç olarak devrim sonrası Suriye'nin askerî ve güvenlik manzarası,

Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığının önümüzdeki süreçte atacağı adımlar doğrultusunda ülkenin askerî ve güvenlik kurumlarını yeniden inşa etme konusundaki başarısının, yeni yönetimin ulusal ve uluslararası düzeyde meşruiyet ve itibarını güçlendirme çabalarında belirleyici bir rol oynayacağını söylemek mümkündür.

bir yanda Savunma Bakanlığının komutası altında ulusal ordunun yeniden teşkil edilmesi çabaları diğer yanda ise İçişleri Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren istihbarat ve iç güvenlikten sorumlu Kamu Güvenliği Servisi ve polis gücünün güçlendirilmesi girişimleri çerçevesinde şekillenmektedir. Savunma Bakanlığının ulusal ordunun oluşturulmasına yönelik girişimlerinde ilerleme kaydedilmişse de ülkedeki çok parçalı askerî yapının hâlen varlığını sürdürdüğü ve birçok silahlı yapılanmanın mevcut durumda bakanlığın otoritesi dışında hareket ettiği görülmektedir. Askerî alanda merkezileşme ve kurumsallaşma çalışmaları devam ederken ülke içinde güvenlik ve asayişin sağlanması çabalarında İçişleri Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren istihbarat ve polis güçleri Savunma Bakanlığına kıyasla daha merkezi ve disiplinli bir yapı olarak yeni yönetimin en etkin güvenlik aygıtı hâline gelmiştir. Her iki bakanlığının önümüzdeki süreçte atacağı adımlar doğrultusunda ülkenin askerî ve güvenlik kurumlarını yeniden inşa etme konusundaki başarısının, yeni yönetimin ulusal ve uluslararası düzeyde meşruiyet ve itibarını güçlendirme çabalarında belirleyici bir rol oynayacağını söylemek mümkündür. **■**

Suriye Ekonomisinin Yeniden Yapılandırılması ve Başlıca Zorluklar

DOÇ. DR. ERHAN AKKAŞ
Millî İstihbarat Akademisi

2011 yılında başlayan ve on üç yılı aşkın süre devam eden, başlangıçta bir halk hareketi olarak ortaya çıkan ancak sonrasında yıkıcı bir iç savaşa dönüşen süreç, Suriye ekonomisinde derin bir çöküşe yol açmıştır. Bu süreçte, Suriye'nin gayrisafi yurt içi hasılası (GSYH) 2011 yılında 67.54 milyar ABD doları iken 2022 yılında 23.62 milyar ABD dolarına düşmüştür. Ayrıca 2011 yılında kişi başı GSYH yaklaşık 2.952 ABD doları seviyelerindeyken bu rakam 2022'te 1.051 ABD dolarına kadar düşmüştür. Bu sert ekonomik daralma özellikle altyapı, tarım, enerji ve ticaret gibi kalkınmanın temel taşı olan sektörlerde de-

rin tahribatlara yol açmıştır. Bu tahribat, ülkedeki üretim kapasitesinin çökmesine, işsizliğin patlamasına ve halkın yaşam standartlarının ciddi seviyede düşmesine neden olmuştur. Yoksulluk oranı, çatışma öncesinde yüzde 33 iken günümüzde neredeyse üç katına çıkarak yüzde 90'a ulaşmıştır. Aşırı yoksulluk oranı ise altı kat artarak yüzde 11'den yüzde 66'ya yükselmiştir. 2023 yılında çalışan olarak kabul edilenler için ortalama aylık maaşlar; Esed rejiminin kontrolü dışındaki bölgelerde öğretmenler için 125 ABD doları, polis ve askerler için 100 ABD doları, işçiler için ise 50 ABD doları seviyesindeyken rejimin kontrolü altındaki böl-

gelerde ortalama maaş 25 ABD doları düzeyindeydi.

Çatışma döneminde konut stokunun yaklaşık üçte biri ya tamamen yıkılmış ya da ciddi şekilde hasar görmüştür. Bu durum günümüzde yaklaşık 5,7 milyon kişinin acil barınma desteğine ihtiyaç duymasına yol açmaktadır. Ayrıca su arıtma tesisleri ile kanalizasyon altyapısının yüzde 50'den fazlası işlevsiz hâle gelmiş ya da ağır hasar almıştır. Sonuç olarak ülke nüfusunun neredeyse yarısı güvenli içme suyuna, yeterli sanitasyona ve temel hijyen hizmetlerine erişmemektedir. Enerji altyapısı da benzer şekilde ağır darbe almıştır. Enerji üretimi yüzde 80 oranında

Suriye'de ekonominin yeniden yapılandırılması için yeni yönetimin temel sorumluluğu sadece askerî güvenliği sağlamakla sınırlı kalmamalı aynı zamanda hukuk düzenini yeniden tesis etmek, kapsayıcı yönetim mekanizmalarını inşa etmek, kurumsal yapılanmayı güçlendirmek ve uluslararası iş birliklerini derinleştirmek gibi çok boyutlu bir yaklaşımı da içermelidir.

azalmış; elektrik santrallerinin ve iletim hatlarının yüzde 70'inden fazlası tahrip olmuştur. Bu süreçte ulusal elektrik şebekesinin toplam kapasitesi dörtte üçten fazla düşüş göstermiştir. Söz konusu durum hem günlük yaşam koşullarını hem de üretim ve hizmet sektörlerinin işleyişini ciddi biçimde aksatmaktadır.

Güvenlik ve İstikrarın Sağlanması

Baas rejiminin sona ermesinin ardından Suriye'de en kritik mesele, güvenliğin ve istikrarın sağlanmasıdır. Bu yerinden edilmiş vatandaşların geri dönmesi ve hayatlarını yeniden kurlmaları için temel ön koşuldur. Güvenli bir ortam aynı zamanda ülkeye doğrudan yabancı yatırımın çekilmesi açısından da zorunludur. Yeni yönetimin temel sorumluluğu sadece askerî güvenliği sağlamakla sınırlı kalmamalı aynı zamanda hukuk düzenini yeniden tesis etmek, kapsayıcı yönetim mekanizmalarını inşa etmek, kurumsal yapılanmayı güç-

lendirmek ve uluslararası iş birliklerini derinleştirmek gibi çok boyutlu bir yaklaşımı da içermelidir. Hukuk düzeninin yeniden tesisi, bağımsız ve tarafsız bir yargının inşası, keyfi tutuklamaların önlenmesi ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması gibi adımlarla mümkündür. Kapsayıcı yönetim için ise farklı etnik, mezhepsel ve siyasi grupların karar alma mekanizmalarına katılımını sağlayacak anayasal ve yönetsel reformlar yapılmalıdır. Örneğin yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, kadın ve genç temsilinin artırılması ve demokratik seçimlerin düzenli biçimde gerçekleştirilmesi bu sürecin yapıtaşlarıdır. Gerçek bir demokratik seçim sürecinin yürütülebilmesi için ise nüfusun doğru bir şekilde sayılması, ikamet adreslerinin tespit edilmesi ve nüfusun coğrafi dağılımının netleştirilmesi gerekmektedir. Bu sürecin üç yıldan fazla sürebileceği ifade edilmektedir.

Enflasyon ile Mücadele

Bir diğer zorluk ise mal ve gıda fiyatlarında yaşanan belirgin düşüşlerin sürekliliğidir çünkü bu gerilemenin temel nedenlerinden biri yeni kurulan hükümetin kamu çalışanlarının maaşlarını düzenli bir şekilde ödeyememesi nedeniyle, hane halklarının genel satın alma gücünün zayıflamış olmasıdır. Toplumun büyük bir kısmı, gelir güvencesinden yoksun hâle gelmiş ve bu durum, tüketim talebinde sert bir düşüşe yol açmıştır. Özellikle temel gıda maddelerinde görülen fiyat gerilemesi, tüketici harcamalarının daralmasıyla doğrudan ilişkilidir. Öte yandan eski rejim döneminde yaygın olan yüksek oranlı vergilendirme, bürokratik hantallık ve sistematik yolsuzluk uygulamaları, özellikle askerî personelin rüşvet karşılığında mal ve hizmet dolaşımına izin vermesi gibi pratikler, mal fiyatlarını yapay olarak şişirerek piyasa dengesini bozuyordu. Bu tür uygulamaların sona ermesi, arz zincirinde kısmi bir rahatlama sağlamış ve fiyatları düşürücü yönde etki etmiştir ancak bu rahatlama geçiş dönemindeki kısa süreli piyasa etkisinden kaynaklanmaktadır.

Buna ek olarak yeni hükümetin Suriye lirasının piyasadaki arzını sınırlama politikası, para biriminin dolar karşısında geçmiş dönemlere göre göreceli olarak daha az dalgalanmasına katkı sağlamıştır. Döviz

piyasasında yaşanan bu değerlenme, ithal ürünlerin maliyetlerinde düşüşe neden olarak tüketici fiyatlarını bir ölçüde stabilize etmiştir. Ancak bu iyileşmeye rağmen bir diğer zorluk, Suriyelilerle yaptığım görüşmelere göre başta Halep, Şam ve Lazkiye gibi büyük şehirlerde konut fiyatlarının ve kira oranlarının hızlı bir şekilde yükselmesidir. Bu artış savaş nedeniyle yıkıma uğrayan konut stokunun yeniden inşa edilememesi, güvenli bölgelerde artan talep ve mültecilerin geri dönüş eğilimleri ile ilişkilidir. Özellikle 2021 yılından sonra Suriye'nin farklı bölgelerinden yavaş yavaş dönüş sinyalleri almaya başlasa da henüz bu sürecin somut şekilde başlamadığı gözlemlenmektedir. Ancak mültecilerin geri dönme arzusunun artması ve bazı ülkelerle yapılan geri kabul anlaşmaları, yerel konut piyasalarını şekillendirmeye başlamıştır. Suriyeli mültecilerin geri dönüşünün öngörülen tarihlerde gerçekleşmemiş olmasına rağmen konut ve kira fiyatlarındaki artışın hızlanmasının temel nedenlerinden biri de geri dönme sürecinin belirsizliğinin yaratmış olduğu spekülasyonlardır. Özellikle Halep gibi savaşın yoğun şekilde yıkıma neden olduğu bölgelerde, güvenli bölgelere olan talep artmıştır. Bu talep sadece yerel halktan değil, mültecilerin potansiyel geri dönüş beklentilerinden de kaynaklanmaktadır. 2023 verilerine göre Halep'teki konut fiyatları, savaş öncesi seviyelerinin yaklaşık yüzde 70'ine kadar ulaşmıştır. Bu artış, geri dönmeye hazırlanan mültecilerin, belirli bölgelerdeki konutları şimdiden satın alma ya da kiralama eğilimlerinin bir sonucudur. Ancak bu süreç hâlâ belirsizliklerle doludur ve mültecilerin geri dönüşlerinin hızlanması, bu fiyat artışlarının daha da ivmelenmesine yol açabilir. Uluslararası yardım kuruluşlarının ve yerel hükümetlerin yeniden inşa projelerinde yavaş ilerlemesi de konut arzındaki sıkıntıyı artırmaktadır. Suriye'deki yeniden inşa süreci için gereken mali kaynaklar büyük ölçüde yetersiz kalmıştır ve bu da inşaat sektöründeki talebi karşılamak için yeterli konut üretimini engellemektedir. Bu durumda konut piyasasında spekülasyonun daha da derinleşmesi, hâlâ hazırda düşük gelirli aileler ve yerel halk için ev sahibi olma fırsatlarını zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda yabancı yatırımcılar ve mülteciler arasındaki talep rekabeti, fiyatları daha da artırmakta ve bu da ülkenin eko-

nomik iyileşme sürecinin sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimler ve uluslararası iş birlikleri, henüz netleşmemiş olan geri dönüş süreci öncesinde piyasa üzerindeki kontrolü sağlamak için daha etkili politikalar geliştirmek zorundadır. Piyasa düzenlemesi ve sosyal konut projeleri gibi stratejiler, konut fiyatlarının denetimini sağlamak ve yeniden inşa sürecini hızlandırmak için hayati öneme sahiptir.

Yeni Süreçte ABD ve AB Yaptırımlarının Gidişatı

Yeni hükümetin karşılaştığı en büyük zorluklardan en yıkıcı olanı ise ABD ve AB yaptırımlarıdır. Bu yaptırımların en büyük etkisi ülke içinde yabancı firmaların faaliyet gösterememesi sonucu ekonomik faaliyetlerin sekteye uğramasıdır. ABD ve AB, Esed sonrası dönemde Suriye'ye yönelik yaptırımlarında belirli esneklikler sağlamıştır. AB, 24 Şubat 2025 tarihli kararıyla enerji ve ulaşım sektörlerine uygulanan yaptırımları kaldırmış Suriye bankalarıyla finansal ilişkilere kısmi izin vermiş ve Suriye Merkez Bankasına fon

aktarımının önünü açmıştır. Ayrıca lüks ürünlerin kişisel kullanım amaçlı ihracatına istisna getirilmiş ve beş finans kurumu yaptırım listesinden çıkarılmıştır. Bu düzenlemeler yalnızca insani yardımları değil ekonomik toparlanma ve yeniden inşa sürecini de desteklemeyi hedeflemektedir. Buna karşılık ABD, 6 Ocak 2025'te yayımladığı Genel Lisans No. 24 kapsamında yalnızca temel kamu hizmeti sunan kurumlarla işlem yapılmasına, insani amaçlı enerji tedarikine ve kişisel havalelere sınırlı düzeyde izin vermiştir. Ancak ABD ürünlerinin ihracatı, bankacılık sektörü ve daha geniş ekonomik faaliyetler üzerindeki yaptırımlar büyük ölçüde sürdürülmektedir. Ayrıca ABD nezdinde Heyet Tahrir Şam'ın (HTŞ) hâlâ terör örgütü statüsünü koruması, geçici hükümetle ilişkileri hukuki açıdan belirsiz hâle getirmektedir. Sonuç olarak AB yaptırımları sektörel ve yapısal düzeyde daha kapsamlı bir şekilde esnetilmişken ABD'nin yaklaşımı daha dar kapsamlı ve ihtiyatlı kalmıştır. Bu çerçevede AB'nin yaptırım esnekliği hem kapsam hem de potansiyel etkisi bakımından ABD'nin önündedir.

Suriye üzerinde ekonomik yaptırımların devam etmesi, yeni hükümetin uluslararası tanınırlığını ve siyasi meşruiyetini zayıflatmakta; bu durum da bölgesel ve uluslararası aktörleri Suriye hükümetine mali destek sağlama konusunda temkinli davranmaya sevk etmektedir.

ABD yaptırımlarının büyük ölçüde yürürlükte kalması, Suudi Arabistan ve Katar gibi bölgesel aktörler nezdinde ciddi endişelere yol açmaktadır. Bu ülkeler, yaptırımlara tabi bir yönetimle ilişkilendirilme riskinden dolayı yeni Suriye hükümetine mali destek sağlama konusunda temkinli davranmaktadır. Yaptırımların devam etmesi, yeni hükümetin uluslararası tanınırlığını ve siyasi meşruiyetini zayıflatmakta; bu durum da bölgesel aktörlerin destek kararlarını karmaşıklaştırmaktadır. Suudi Arabistan ve Katar özellikle ABD ile olan stratejik ilişkilerini riske atmak adına Suriye'deki yeniden yapılanma sürecine sınırlı düzeyde katılım göstermekte ve yatırım ile ekonomik yardım konusunda çekimser kalmaktadır. Bununla birlikte Esed rejiminin düşüşüyle birlikte Suriye'deki Şii grupların ve İran'ın etkisinin azalması, Suudi Arabistan açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle İran kaynaklı tehditlere karşı durma taahhüdü veren yeni Suriye yönetimine karşı Riyad'ın daha yapıcı ve temkinli bir yaklaşım benimsediği gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak Esed sonrası dönemde Suriye; ekonomik ve yapısal açıdan derin bir krizle karşı karşıyadır. Altyapı, sağlık, eğitim ve kentsel yaşam alanlarında meydana gelen büyük yıkım, ülkenin yeniden inşaa sürecini son derece karmaşık hâle getirmiştir. Konutların, hastanelerin ve okulların onarımı ile patlamamış mühimmatın temizlenmesi gibi temel ihtiyaçlar, yabancı hükümetlerin ve uluslararası şirketlerin desteği olmaksızın sürdürülebilir görünmemektedir. Ancak mevcut yaptırımlar nedeniyle yabancı firmaların ülkede faaliyet göstermesi büyük ölçüde engellenmekte bu da doğrudan yabancı yatırımın önünü kesmekte ve ekonomik toparlanma sürecini ciddi şekilde aksatmaktadır. Bu kısıtlamalar yalnızca iç ticareti değil aynı zamanda Suriye'nin dış dünya ile olan ekonomik ve diplomatik ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla yaptırımların hafifletilmesi ve İslam ülkeleriyle Batı'nın uluslararası destek mekanizmalarını etkinleştirilmesi, ülkenin ekonomik toparlanması ve yeni hükümetin istikrarının sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. **TA**

NOTLAR

- 1 Syrian Arab Republic, Dünya Bankası, 2025.
- 2 Syrian Arab Republic, Dünya Bankası, 2025.
- 3 "Accelerating Economic Recovery is Critical to Reversing Syria's Decline and Restoring Stability", UNDP, 20 Şubat 2025.
- 4 Suriyeliler ile yapılan görüşmeler neticesinde bu verilere yer verilmiştir ancak resmî bir kaynak bulunamamıştır.
- 5 "Accelerating Economic Recovery is Critical to Reversing Syria's Decline and Restoring Stability", UNDP, 20 Şubat 2025.
- 6 "Syria's new elections and draft constitution: Al-Sharaa outlines timeline", Al Arabiya English, 29 Aralık 2024.
- 7 Andrew Waller, "Falling food prices ease pressure as Syrian lira recovers on markets", Middle East Eye, 8 Ocak 2025.
- 8 "The impact of the conflict in Syria", UNDP, 20 Şubat 2025.
- 9 Suriyeliler ile yapılan görüşmeler neticesinde bu verilere yer verilmiştir ancak resmî bir kaynak bulunamamıştır. "Syria sanctions since the fall of Assad: Updates from the United States and European Union", Syria Accountability Project, 6 Mart 2025.
- 10 Syria Accountability Project. (2025, Mart 6). Syria sanctions since the fall of Assad: Updates from the United States and European Union. Erişim: <https://syriaaccountability.org/syria-sanctions-since-the-fall-of-assad-updates-from-the-united-states-and-european-union/>

Suriyeli Mülteciler için “Gönüllü, Güvenli ve Onurlu” Geri Dönüş

AYŞE SERRA ÜNALDI

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Öğrencisi

Suriye için tarihsel bir dönüm noktası 8 Aralık 2024 tarihinde yaşanmıştır. Yıllardır süren iç savaş, yıkım ve baskı rejiminin ardından Beşşar Esed hükümetinin düşmesiyle ülkede yeni bir dönem başladı. Bu gelişme özellikle komşu ülkelerde yaşayan milyonlarca Suriyeli mülteci açısından büyük bir umut ışığı doğurdu ve ülkede uzun süredir görülmeyen bir yeniden toparlanma iradesinin doğmasına zemin hazırladı. Nitekim Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre Aralık 2024 ile Mayıs 2025 arasında 480 binden fazla Suriyeli mülteci ülkelerine geri döndü. Aynı dönemde ülke içindeki 885 binden fazla yerinden edilmiş kişi de evlerine dönme kararı aldı.

Bu rakamlar umut verici bir başlangıcı işaret etse de yüzeyin altında hâlâ cevaplanması gereken derin ve karmaşık sorular yatıyor: Dönüşler gerçekten güvenli mi? Geri dönen insanlar neyle karşılaşacak? Suriye, yıllar süren yıkımın ardından onları karşılamaya hazır mı? Bu sorulara verilecek cevaplar yalnızca Suriyeliler için değil aynı zamanda ev sahibi ülkeler ve uluslararası toplum için de hayati öneme sahip.

Uluslararası hukuk çerçevesinde, mültecilerin geri dönüş hakkı temel bir insan hakkıdır. Ancak bu hakkın kullanımı belirli şartlara bağlıdır. BMMYK'nın 16 Aralık 2024 tarihli güncel pozisyonuna göre geri dönüşler “gönüllü, güvenli ve onurlu” olmalıdır. BMMYK, insanların ancak kendi bölgelerindeki mevcut duru-

mu tam olarak öğrendikten sonra bilinçli ve özgür bir karar vererek dönüşü seçmeleri durumunda desteklenmeleri gerektiğini belirtmektedir. Bugünkü Suriye’de bu kriterlerin hangisinin tam anlamıyla karşılandığı ise oldukça tartışmalıdır. Ne var ki BMMYK, mevcut koşullarda Suriye’ye büyük çaplı gönüllü geri dönüşleri desteklemek için gerekli şartların henüz tam anlamıyla oluşmadığını belirtmektedir. Zira her ne kadar 8 Aralık devriminden sonra pek çok alanda bir hayli mesafe katılmış olsa da ülkede hâlâ toplumun önemli bir kısmının insani yardıma muhtaç olduğu, yıkılmış altyapının henüz ıslah edilmediği, ciddi barınak ve konut sorununun yaşandığı ve güvenliğin de yer yer risk teşkil ettiği bir tablo söz konusudur.

Geri dönüş sürecinin sağlıklı bir şekilde işlenmesi, yalnızca fiziksel koşulların iyileştirilmesiyle sınırlı değildir; aynı zamanda hukuki ve idari engellerin de ortadan kaldırılmasını gerektirir. Özellikle mülkiyet haklarına dair yaşanan belirsizlikler, geri dönenlerin en temel ihtiyaçlarından biri olan barınma konusunda ciddi sorunlara yol açmaktadır. On üç yılı aşkın süredir devam eden çatışmalar, birçok ailenin evlerine el konulmasına, tapu kayıtlarının kaybolmasına veya mülklerine erişimin engellenmesine neden olmuştur. BMMYK da bu bağlamda, Baas rejimi döneminden kalan üzere konut, arazi ve mülkiyet haklarına yönelik ihlallerin yaygın olduğunu ve çözüm sürecinin vakit alabileceğini vurgulamaktadır.

Suriye’de güvenlik konusunda iç savaş dönemine göre bir hayli mesafe katedilmiş olsa da bugün hâlâ bu hususta bazı endişeler varlığını sürdürmektedir. Esed rejiminin devrilmesinin ardından yeni bir yönetim teşekkül etmiş olsa da silahlı grupların tek bir çatı altında tam anlamıyla henüz birleşmemiş olması ülkedeki güvenlik kaygılarını arttıran bir etken olmaya devam etmektedir. Diğer taraftan İsrail’in sürdürdüğü askerî müdahaleler de güvenlik risklerini artırmakta ve barış ortamının tesis edilmesini zorlaştırmaktadır.

Savaş sonrası dönemde Suriye’nin fiziksel altyapısı büyük ölçüde tahrip olmuştur. Konutlar, ulaşım yolları, sağlık ve eğitim tesisleri ya tamamen yıkılmış ya da ağır hasar almıştır. Ülkenin pek çok bölgesinde elektrik, temiz su ve sağlık hizmetlerine erişim hâlâ kısıtlıdır. Bununla birlikte ABD Başkanı Donald Trump’ın 2025 yılı başında dış yardımları dondurma kararı, Suriye’deki insani yardım faaliyetlerinin yaklaşık yüzde 90’ını etkilemiş ve derin bir kriz doğurmuştur. Bu yardım kesintileri yalnızca Suriye’deki yardımları değil aynı zamanda Lübnan, Ürdün ve Türkiye gibi mültecilere ev sahipliği yapan komşu ülkelerde yürütülen destek programlarını da olumsuz yönde etkilemiştir.

Suriye’deki ekonomik tablo, uzun süren çatışmaların ardından hâlâ ciddi zorluklar barındırmaktadır. Nüfusun yaklaşık yüzde 90’ı yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdürmekte; yüzde 70’i ise acil insani yardıma ihtiyaç duymaktadır. Bu koşullar altında geri dönen bireylerin

veya ailelerin hayatlarını yeniden inşa etmeleri ve geçimlerini sağlamaları önemli ölçüde güçleşmiştir. Bununla birlikte bazı bölgelerde ekonomik toparlanma çabaları küçük ölçekte de olsa kendini göstermeye başlamıştır. Öte yandan Batılı ülkelerin sürdürdüğü ekonomik yaptırımlar, ülke genelinde toparlanma sürecinin önünde ciddi bir engel oluşturmaya devam etmektedir. Bu nedenle kalıcı bir iyileşmenin sağlanabilmesi için hem iç dinamiklerin güçlendirilmesi hem de uluslararası yaptırımların kaldırılması büyük önem taşımaktadır.

Suriye’ye dönenlerin karşılaştığı en kritik sorunlardan biri de eğitim alanında yaşanmaktadır. Özellikle genç mülteciler için eğitime erişim, hem kişisel gelişim hem de ülkenin gelecekteki yeniden inşası açısından hayati önem taşımaktadır. Ancak savaş sırasında büyük oranda tahrip olan okulların çoğu hâlâ faaliyete geçmemiştir. Öğretmen açığı, müfredat eksiklikleri ve psikolojik destek mekanizmalarının yokluğu, geri dönen çocukların eğitim hayatına uyum sağlamasını zorlaştırmaktadır. Eğitimin sistematik biçimde yeniden yapılandırılmaması, bir neslin kaybedilmesi riskini beraberinde getirmektedir. Bu tabloya karşılık yönetim, eğitim sektöründe kapsamlı bir reform süreci başlatmıştır. Bu çalışmalar kapsamında Baas Partisinin müfredattaki ideolojik etkisinin kaldırılması, tüm toplumsal kesimlere açık daha kapsayıcı bir eğitim sistemi kurulması hedeflenmektedir. Ayrıca eğitim hakkının cinsiyet ayrımı gözetmeksizin korunacağı ve dinî eğitimin farklı inanç gruplarını kapsayacak şekilde sürdürüleceğinin ifade edilmesi umut vericidir. Ancak bu girişimler, mevcut ihtiyaçların büyüklüğü göz önüne alındığında başlangıç aşamasındadır.

Sığınmacıların geri dönüşü sadece fiziksel bir sınır aşımı değil çok boyutlu bir yeniden entegrasyon sürecidir. 50 yıllık otoriter rejim ve ardından gelen savaşın ardından Suriye, uzun soluklu bir yeniden inşa sürecine muhtaçtır. Bu yüzden ev sahibi ülkeler, Suriyeli mültecilerin serbest dolaşım hakkına saygı duymalı ve onları geri dönmeye zorlamak yerine güvenli koşullar sağlandığında gönüllü dönüşü teşvik etmelidir. Aksi takdirde geri gönderilen insanlar yeniden tehlike altında kalacak bu da

hem bireysel trajedilere hem de daha büyük bölgesel krizlere yol açabilecektir.

Suriye’nin yeniden inşası sadece Suriye halkının değil tüm uluslararası toplumun sorumluluğundadır. Batılı ülkelerin yaptırımları gözden geçirilmeden, insani yardımlar sürdürülebilir hâle getirilmeden ve altyapının onarımı için ciddi fonlar sağlanmadan dönüşler sağlıklı olmayacaktır. Dönüş süreci yalnızca bir politika aracı değil aynı zamanda insan onuruna yakışır bir yaşam arayışının parçasıdır. Eğer bu süreç aceleyle getirilirse geçmişte yaşanan acılar daha da derinleşebilir. Uluslararası toplum, hem siyasi hem de ekonomik olarak bu sürece destek vermek zorundadır. Mevcut durumda Batılı ülkelerin Suriye’ye uyguladığı ağır ekonomik yaptırımlar, ülkenin toparlanma şansını büyük ölçüde baltalamaktadır. Eğer gerçekten sürdürülebilir bir barış ve dönüş süreci isteniyorsa bu yaptırımlar gözden geçirilmeli ve insani yardımlar önceliklendirilmelidir. Ayrıca İsrail’in bölgedeki askerî operasyonları ve politikaları da Suriye’nin istikrara kavuşmasının önünde bir engel olarak durmaktadır. Uluslararası toplumun bu tür müdahalelere karşı daha net ve etkili bir tavır takınması gereklidir.

Suriye’de rejimin değişmesi ve savaşın büyük ölçüde sona ermesi elbette ki olumlu bir gelişmedir. Ancak bu gelişme, mültecilerin hemen geri gönderilmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Dönüşler ancak ve ancak gerekli güvenlik, altyapı, barınma ve geçim koşulları sağlandığında teşvik edilmelidir. Çünkü dönüşler ancak koşullar yeterli düzeye ulaştığında gerçek anlamda “gönüllü, güvenli ve onurlu” olabilir. Aksi hâlde geri dönüş sadece bir istatistikten ibaret kalacak ve gerçek bir çözüm olmayacaktır. Bugün birçok Suriyeli, ülkelerine dönmeyi istemektedir. Bu arzunun gerçeğe dönüşebilmesi için uluslararası toplumun destek vermesi ve Suriye’de onurlu yaşam koşullarının inşa edilmesi büyük önem taşımaktadır. Doğru adımlar atıldığı takdirde umutla başlayan bu geri dönüş süreci, geçmişin acılarını geride bırakacak yeni bir başlangıca dönüşebilir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da BM Verilerine Göre Kayıtlı Mülteciler ve Sığınmacılar

Bu infografik, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) verilerine dayanarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesindeki kayıtlı mülteci ve sığınmacı sayılarını ülke bazında sunmaktadır. Çalışmada yalnızca UNHCR sistemine kayıtlı bireyler dikkate alınmış; geçici koruma kapsamındaki, vatandaşlık kazanmış kişiler ve yerinden edilmiş iç göçmenler bu kapsam dışında

bırakılmıştır. Mülteciler, geldikleri menşe ülkeye göre sınıflandırılmış; sadece ilgili ülkede sayıca kayda değer büyüklükteki mülteci ve sığınmacıların bulunduğu menşe ülkelere yer verilmiştir. Bölgedeki zorla yerinden edilme dinamiklerini daha görünür kılmayı amaçlayan bu çalışma hem insani hem de siyasi yönleriyle mülteci meselesine dair genel bir tablo sunmaktadır.

Irak

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Suriye	286.099	0
Filistin	6.707	188
Türkiye	4.319	3.441
İran	3.576	5.321
Sudan	89	1.001
Lübnan	51	84
Afganistan	23	1.688

Suriye

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Filistin	528.616	-
Irak	8.350	3.853
Afganistan	1.202	178
Sudan	710	253
Somali	255	5
Pakistan	244	19
Yemen	237	138

Lübnan

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Suriye	774.697	0
Irak	1.853	2.993
Sudan	816	1.929
Etiyopya	379	1.559
Mısır	141	565
Filistin	452.669	-

Ürdün

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Filistin	2.396.955	-
Suriye	628.135	0
Irak	26.755	24.002
Sudan	3.136	1.785
Yemen	2.295	10.411
Somali	463	10
Mısır	152	158

İsrail

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Sudan	491	4.426
Eritre	244	7.168
Bililmeyen	213	34
Etiyopya	124	994

Cezayir

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Fas (B. Sahra)	173.600	0
Suriye	8.382	88
Mali	210	1.034
Filistin	206	5
Yemen	156	0

Fas

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Suriye	5.455	6
Orta Afrika C.	483	672
Sudan	401	464
Fildişi Sahili	236	1.197
Gine	135	2.335
Kongo D. C.	127	203
Irak	106	5

Libya

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Sudan	51.208	39.121
Suriye	386	10.213
Eritre	214	8.512
Filistin	203	527

Mısır

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Suriye	156.465	0
Sudan	27.060	375.158
Güney Sudan	26.952	16.371
Eritre	21.907	15.241
Etiyopya	5.909	12.559
Somali	4.739	3.347
Irak	4.344	1.349
Yemen	180	8.482

Tunus

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Suriye	3.010	0
Sudan	232	7.706
Eritre	114	270
Libya	76	94

Katar

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Irak	135	110
Suriye	26	0
Mısır	18	10
Somali	8	0

Bahreyn

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Irak	236	106
Yemen	9	5
Suriye	5	0
Mısır	0	5
Ürdün	0	6

Kuveyt

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Irak	227	234
Suriye	178	77
Somali	133	440
Eritre	17	23

Umman

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Irak	282	410
Suriye	8	6
Afganistan	5	0
Pakistan	5	0
Sudan	0	5

Suudi Arabistan

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Suriye	317	3.575
Eritre	53	5
Irak	33	26
Yemen	27	244
Somali	16	10

BAE

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Irak	765	502
Suriye	536	6.330
Filistin	24	9
Lübnan	16	10

Yemen

Menşe Ülke	Mülteciler	Sığınmacılar
Somali	38.878	93
Etiyopya	4.180	11.030
Suriye	2.404	425
Irak	973	68
Eritre	469	357
Filistin	379	323
Sudan	104	619

Bölge Ülkelerinin Nüfusu, Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayıları

Irak

Ülke Nüfusu

45.407.000

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

312.587
Suriye

Ülke Nüfusu

22.500.000

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

544.060
Lübnan

Ülke Nüfusu

5.500.000

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

1.237.601
Ürdün

Ülke Nüfusu

11.574.761

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

3.04.227
İsrail

Ülke Nüfusu

9.800.000

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

13.694
Cezayir

Ülke Nüfusu

46.885.184

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

197.375
Fas

Ülke Nüfusu

38.259.451

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

11.825
Libya

Ülke Nüfusu

7.200.000

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

60.384
Mısır

Ülke Nüfusu

117.481.985

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

680.063
Tunus

Ülke Nüfusu

12.200.000

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

11.502
Katar

Ülke Nüfusu

3.100.000

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

307
Bahreyn

Ülke Nüfusu

1.540.000

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

372
Kuveyt

Ülke Nüfusu

4.983.828

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

1.329
Umman

Ülke Nüfusu

5.165.144

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

721
S. Arabistan

Ülke Nüfusu

33.867.343

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

4.306
BAE

Ülke Nüfusu

11.350.000

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

8.912
Yemen

Ülke Nüfusu

39.987.261

Toplam Mülteci ve Sığınmacı Sayısı

60.302

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) 2024 verileri

Değişen Dünya Düzeni, Yeni Dengeler ve Türkiye

PROF. DR. İBRAHİM M. TURHAN

2 1. yüzyılın ikinci çeyreğine girdiğimiz ocak ayından beri yaşanan gelişmelerle ortaya çıkan durum, siyasal analiz yapmaya çalışanlar açısından 20. yüzyılın başındaki görünüm ile şaşırtıcı benzerlikler taşıyor. Geçen kırk yılda dünyayı ve hatta yaşam biçimlerimizi şekillendiren ve neredeyse doğrusal bir akış izleyen ana eğilimlerde yaşanan kırılma şimdiden sarsıcı bir etki yarattı. Yaşanan gelişmelerin, dalga boylarının alışılmadık ölçüde büyük olduğu bir çalkantıya yol açması, politikalarda gözlenen tutarsızlıklar, bugüne kadar dünyayı anlamamıza ve anlamlandırmamıza olanak sağlayan ana-

liz yöntemlerinin işlevsiz kalması uzaya ilk kez çıkanlarda yaşanan benzer bir yönüzlük algısına yol açarak yorumları ve yargıları da etkiliyor. Bu yıkıcı belirsizlik duygusunun da etkisiyle olup bitenleri sadece 20 Ocak'ta yemin ederek göreve başlayan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Donald Trump'ın alışılmadık politik görüşleriyle, kendisinin ve yakın çevresindekilerin inançlarıyla, hatta kişilik özellikleriyle açıklandığına, "aşırı sağcı bir çılgının saçmalıkları" olarak yorumlandığına tanık oluyoruz.

Yaşanan çalkantıyı tetikleyen gelişmelerin ABD'nin politikalarındaki değişim olduğu açık olmakla birlikte

bunun çok daha temel etkenlerden kaynaklandığı görmezden gelinirse gerçekte olanın dünya düzenindeki kökten bir değişim olduğu atlanmış ve vahim bir analiz hatası yapılmış olur. Tarih kuşkusuz kendi kendini inşa etmez, tarihi oluşturan insanların iradesidir. Ama toplumsal gelişmeler keyfi ya da rastlantısal şekilde değil nesnel tarihsel koşullara uygun gerçekleşir. Toplumsal değişimlerde ekonomik yapı ve ilişkiler tarafından şekillendirilen altyapı belirleyici olur. Bununla birlikte ekonomi politik altyapının toplumsal sahneye yansımaları sosyopolitik dinamiklerle somutlaşır. Değişen dünya düzenini ve bu değişimin Ortadoğu ve Türkiye

açısından ne ifade ettiğini anlamak için böyle bir analiz çerçevesi gereklidir.

Küresel Dünya Düzeninin Yükselişi ve Çöküşü: Kazananlar ve Mutsuzlar

Fransız Devrimi ve ardından Napolyon Savaşları ile yaklaşık yüz yıl boyunca çatışmalar yaşayan Avrupa'da, Alman İmparatorluğu'nun kurulmasıyla kırk yıllık bir barış ve refah ortamı yaşanmıştır. La Belle Époque (Fransızca "Güzel Dönem") adı verilen bu dönemi Birinci Dünya Savaşı ve Büyük Ekonomik Buhran izledi. Fransa ile giriştiği rekabet sonucunda 19. yüzyılda dünya düzeninin patronluğunu kazanan Büyük Britanya İmparatorluğu düşüşe geçmiş, Osmanlı, Habsburg ve Rusya İmparatorlukları dağılmış, doğan boşluk kaos yaratmış ve ikinci defa bir Dünya Savaşı patlak vermişti. İkinci Dünya Savaşı başladığında ABD, o zamana dek benimsediği Monroe Doktrini doğrultusunda, Avrupa'nın neredeyse tamamen Nazi Almanyası tarafından işgal edilmesine rağmen savaşa dâhil olmamış; ancak Japonya'nın Hawaii'deki deniz üssüne yönelik saldırısı ve Mihver İttifakı'nda yer alan diğer devletlerin ABD'ye savaşı ilan etmesinin ardından 1942 yılında savaşa katılmıştır. Savaşın ardından karışmama/bulaşmama ve izolasyon politikası terk edilmiştir.

O güne kadar "iki büyük okyanus" tarafından ayrıldığı dünyanın geri kalanından ve uluslararası politikadan uzak durmayı yeğlemiş olan ABD, o günden sonra "özgür dünyanın liderliği" misyonunu üstlendi. 12 Mart 1947'de daha sonra Truman Doktrini olarak adlandırılacak olan politika bizzat dönemin ABD Başkanı tarafından; "Silahlı azınlıklar veya dış baskılar tarafından boyunduruk altına alınma girişimlerine direnen özgür halkları desteklemek, ABD'nin politikası olmalıdır" sözleriyle tanımlandı.

Amerikan yüzyılı böyle başladı. Avrupa ve Japonya, kırk yıl süren Soğuk Savaş döneminde güvenlik stratejilerini ABD'ye devrederek yaratıkları "barış temettüsü'nün keyfini sürerken ABD de hegemonyanın sağladığı artık değerle tatmin oluyordu. 1989'da Demir Perde'nin simgesi Berlin'i ikiye ayıran duvar yıkıldı; Soğuk Savaş bitti, Kapitalist, özgürlük-

çü Batı İttifakı zafer kazanmıştı. Fukuyama'nın ünlü kitabında ifade edildiği gibi, "tarihin sonu" gelmiş, liberal demokrasinin hüküm süreceği son çağa girilmiş algısı çok güçlüdür.

Soğuk Savaş'ın son on yılı boyunca Ortadoğu'da Batı'nın çıkarları için İran'la savaşan Irak, ihanete uğradığını görerek ve artık bölgede Batı'nın vekili değil asil olarak kendi adına hareket edebileceği yanılışına düşerek 1990 yılının Ağustos ayında Kuveyt'i işgal edip Birinci Körfez Savaşı'nı başlatmıştı. 2020'deki Küresel Salgın'a kadar dünyaya şekil veren düzenin adı ABD Kongre'sinin 11 Eylül 1990'daki ortak oturumunda bu savaş ile ilgili bir konuşma sırasında konuldu. Başkan George Bush (baba) ilk kez "yeni dünya düzeni" kavramını kullandı. Soğuk Savaş sonrası dönemin adı önce Yeni Dünya Düzeni, daha sonra ise "Küreselleşme" oldu. Bu sosyopolitik değişimin altında ise her zaman olduğu gibi bir ekonomi politik altyapı yatıyordu.

1970'lerde art arda yaşanan ekonomik krizler siyasal ve toplumsal çalkantılara yol açtı. Batının gelişmiş ekonomilerinin pazar büyüklüğü, bu düzeni işleten kapitalist üretimin sürmesini sağlamada yetersiz kalıyor, bu ise yüz yirmi yıl önce Marks'ın öngördüğüne benzer bir buhrana yol açma riski barındırıyordu. Bütün dünyanın tek pazar hâline döndüğü, ürünlerin ve sermayenin sınırlar ötesinde serbestçe dolaşacağı, üretimin tedarik ağları aracılığıyla dünya geneline yayılacağı, hangi mal en ucuzda nerede üretilirse oradan bütün dünyaya dağıtılacağı küresel ekonomik yapı böyle oluştu. Bu model çeyrek yüzyıl başarıyla işledi; küresel tedarik zincirleri evrilerek değer ağlarına dönüştü. Piyasalaşma ekonominin bütününü içerecek ölçüde yaygınlaştı, yasal düzenlemelerin kısıtlayıcı unsurları ayıklandı (deregülasyon). Küresel düzende ürünlerin ve sermayenin serbest dolaşımını, tedarik zincirinin-değer ağlarının aksaksız işleyişini ve küresel pazarın güvenliğini sağlamak için uluslararası kurallar, küresel normlar ve liberal politikalar zorunlu oldu. Uluslararası Adalet Divanı, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (IBRD), Uluslararası Ödemeler ve Mutabakat Bankası (BIS), Ekonomik İşbirliği Örgütü Malî Eylem Görev Gücü (OECD

FATF) gibi kuruluşlar tarafından uluslararası bağlayıcı normlar oluşturuldu. Bölgesel birlikler derinleşti. Küresel koalisyonlar kendilerinde, demokrasi ve özgürlük adına başka egemen ulus devletlere müdahale hakkı görmeye başladı. Soğuk Savaş dönemini anlamaya yardımcı olan Çevreleme Politikası (containment), Domino Kuramı (Domino theory), Korku Dengesi (balance of terror) gibi strateji kavramları, yerlerini Küreselleşme, Washington Uzlaşısı, Tarihin Sonu terminolojisinin kavram dizinine bırakmıştı.

Değişen sadece uluslararası ilişkiler dili değildi. 1980 öncesinde ekonomi alanındaki sınıflandırma "sanayileşmiş ülkeler", "kalkınmakta olan ülkeler" ve "az gelişmiş ülkeler" şeklindeydi. Küresel entegrasyon ile sanayi üretimi merkez ülkelerden çevreye doğru kaydı ve birinci gruptaki ülkelerin adı artık "gelişmiş ekonomiler" (advanced economies) oldu. Kalkınma paradigmasının belirlediği geçmişin kalkınmakta olan ülkeleri "yükselen/gelişen piyasa ekonomileri" (emerging market economies) statüsü kazandı. Az gelişmiş kavramı yeni düzenin "politik doğruculuk" diline uymadığı için olsa gerek onlar da - yükselen piyasa ekonomisi olmanın sınırında anlamında- "sınırdaki piyasalar" (frontier markets) oldular.

Yeni Dünya Düzeni düşük enflasyon altında yüksek büyüme sağlıyordu ve bu refahtan bütün dünya yararlanıyordu. Bununla birlikte göreceli üstünlük çevre ülkelerdeydi. Roma'ya karşı barbarların, Büyük Britanya'ya karşı sömürgelerin sağladığı üstünlüğe çok benzeyen bu işleyiş ekonomik dengeleri değiştirmeye başladı. Yeni Dünya Düzeni ilk kurulduğunda küresel ekonominin yüzde 77'sini temsil eden gelişmiş ekonomilerin payı, Covid-19 küresel salgınının ardından yüzde 50'ye gerilemişti (Grafik 1). Gelişmiş ekonomiler, yükselen piyasa ekonomileri aleyhine alan kaybettikçe küresel düzenin beyni işlevi gören "piyasa" kavramı da "yükseliş" imesini kaybetti. Piyasa ekonomisine ve liberalizme ikinci darbe gelişmiş ekonomilerin orta sınıflarından geldi. Dünya Bankası iktisatçısı Branko Milanovic'in, 2012'de yayımlanan "**Global Income Inequality by the Numbers: In History and Now**" (Rakamlarla Küresel Gelir Eşitsizliği: Tarihte ve Bugün) çalışması çarpıcı bulgular sunuyordu. Milano-

vic, dünya nüfusunu yüzdelik dilimlere ayırarak her grubun gelirinde 1988-2008 arasında satın alma gücünü de dikkate alan uluslararası sabit fiyatlarla yaşanan değişimi hesaplamıştı. Buna göre küresel sisteme entegre olacak donanımdan ve olanaktan yoksun olan en yoksul yüzde 5 küreselleşmeden hiç yarar sağlayamamıştı. Küresel gelir dağılımının en alttaki üçte birinde yer alanlar önemli kazanımlar elde etmiş, gerçek gelirleri yüzde 40 ile yüzde 70 arasında oranda artmıştı. Ancak en büyük artışlar medyan civarında kaydedildi: Küresel gelir dağılımının 50. ve 60. yüzdelik dilimi arasında yaklaşık 200 milyon Çinli, 90 milyon Hintli, Türkiye, Endonezya ve Brezilya'nın her birinden yaklaşık 30'ar milyon insan gelirlerini reel olarak yüzde 80 artırdı. Küresel değer zincirinin (yoksa besin zinciri mi demeliyiz) en üstündeki yüzde 5'lik kaymak tabaka ve gelişen piyasa ekonomilerinin orta sınıfları gerçekten de küreselleşmenin ana kazanımlarıdır. Sistemi tehdit eden, gelişmiş ekonomilerdeki orta sınıfların gelirlerinin bu yirmi yılda neredeyse aynı kalmış olmasıydı (Grafik 2).

2008 Küresel Krizi bu durumu daha da kötüleştirdi. Zengin dünyanın orta sınıfları görece yoksullaştı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk olarak gelişmiş ekonomilerdeki bugünkü kuşaklar anne-babalarından daha yoksul duruma düşünce toplumlarında önce endişe, ardından öfke duyguları yükselmeye başladı. Bir orta sınıf rejimi olan demokrasiyle yönetilen bu ülkeler orta sınıflarının tepkilerine kayıtsız kalamadı, siyasetin ağırlık merkezi hızla popülist politikaları ve yabancı düşmanlığı söylemleriyle desteklenen küreselleşme karşıtı partilere doğru kayd. Aşırı sağcı söylemleri ve korumacı vaatleri kullanarak güçlenen dışlayıcı siyasal akımların gelişmiş ekonomilerde yükselişlerini sürdürdükleri gözlenmektedir.

Çin bu dünya düzeninin açıklarından (tıpkı bir Truva atı yazılımı gibi) yararlandı ve sistemi kararlı denge durumundan uzaklaştırdı. Oyunu kurallarına göre oynayan diğer gelişen piyasa ekonomilerinin aksine dengeleri kendi lehine değiştirecek adımlar attı. 1991'den itibaren sabit fiyatlarla ABD doları cinsinden olağanüstü yüksek bir büyüme kaydetti (Grafik 3). 2000'lerin başında ekono-

mik tahmin yapan kuruluşların öngörülerinde Çin'in ABD'yi gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) alanında yakalayacağı tarih olarak 2030 yılı üzerinde uzlaşa sağlanmıştı. Oysa Çin ve artık Çin'e bağlı olan Hong Kong, satın alma gücü paritesine göre düzeltilmiş GSYH ölçüsüne göre 2013'te ABD'yi yakalamıştı. Uluslararası iktisat kuramı küreselleşmenin gelişen piyasa ekonomileri ile gelişmiş ekonomiler arasındaki gelir farkını kapatacak bir yakınsama modelini öngörür. Bununla birlikte 1990'da Çin'in kişi başına düşen milli geliri ABD'ninkinin sadece yüzde 1,3'ü iken bu oranın otuz yıldan kısa bir sürede yüzde 15,5'e yükselmesi ekonomide bütün taşları yerinden oynatacak bir sarsıntıya yol açmıştı.

Şi Cinping'in 2012'de iktidara gelmesiyle o döneme kadar sessiz ve derinden giden Çin dünya düzeninin merkez güçlerine açıkça meydan okumaya başladı. Küreselleşmenin gelişmiş ekonomiler aleyhine yarattığı dengesizliği katlanabilir kılan; üretim Çin'de de yapılırsa katma değer önemli bir kısmının Batılı şirketlere kalyon olmasıydı. Çin'de sanayi işletmelerinin çok önemli bir kısmı öteden beri doğrudan devletin sahip olduğu kamu şirketleri olagelmıştır. Şi yönetiminde ise Çin Komünist Partisi (ÇKP) siyasette olduğu kadar ekonomide ve iş dünyasında da nihai otorite hâline geldi. Şi Cinping, Mart 2012'de yaptığı bir konuşmada "Çin Komünist Partisi'nin kamuya ait olmayan işletmelerdeki kontrolünü sağlama ve bütün işletmelerde Parti hücreleri oluşturma" talimatı verdi, ÇKP bu doğrultuda 2021'de ülkedeki en büyük 500 firmanın tamamında kontrolü sağladı. Kozmetik devi L'Oréal'den Walt Disney'e ve Dow Chemicals'a kadar pek çok yabancı şirkette ÇKP komiteleri işyerlerinde yönetimi kontrol altına aldı. Sanayide ve finansal hizmetler sektöründe devletin ağırlığı giderek arttı. Çin'in ekonomik meydan okuması sadece kendi ulusal sınırları içinde kalmadı. Çin devletinin yönettiği fonlar Avrupa'da ve Amerika'da çok sayıda sanayi şirketini satın aldı. Küresel Covid salgınıni kendi lehine kullanarak Çin, gelişmiş ekonomilerde herkesin evlerinde kalarak online toplantılar ile çalışıyormuş gibi yaptığı süre boyunca yatırım ve üretim faaliyetini hızlandırarak sürdürdü. Öyle ki Çin'in imalat sanayi mallarında 2 trilyon

ABD dolarını bulan yıllık dış ticaret fazlasının yarısı küresel salgın sırasında döneme oluşmuştu (Grafik 4). Dünyadaki toplam imalat sanayi kapasite fazlasının yüzde 90'ını bünyesinde barındıran ve dünya genelinde cari fazla veren ekonomiler dikkate alındığında bu fazlanın yüzde 85'e yakınına kaynaklık eden Çin, ABD için ekonomik olmanın ötesinde bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Amerikan İmparatorluğunun Tepkisi: Yeniden Eski Düzene mi Dönüyoruz?

İmparatorluklar, merkezlerindeki kurucu gücü de bağlayan kurallara dayalı düzenler üzerinde varlık gösterir. Geçmişte her biri kendine özgü isimlerle (Pax Romana, Nizam-ı Âlem, Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk) anılan ve zamanlarının ölçeğiyle bir ölçüde dünya düzeni kurmayı başarmış Roma, Osmanlı ve Britanya İmparatorluklarının yaşadığı kaderden (kritik ölçeğin üzerine çıkan bir düzeni sürdürmeye çabalarak kontrolsüz bir çöküşe sürüklenmek) kurtulmak için ABD, "İmparatorluk" iddiasından vazgeçerek kontrollü bir küçülmeyi tercih etti, kendi içine döndü. Bu dönüşümü bu kadar radikal ve hızlı yapabilecek belki de tek lider -bütün diğer handikapları göze alınarak- yakın dönemde benzerine rastlanmayan büyük bir siyasal destekle iş başına geldi.

Küresel dünya düzeninin sonunun geldiği açık olmakla birlikte yeni dünya düzeninin nasıl olacağı henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Bununla birlikte yeni dönemde ABD'nin politikalarını belirleyecek temel ilkeler;

- Uluslararası ilişkilerde jeopolitiğin belirleyiciliği ve realizm/pragmatizm,
- Güvenlik stratejisinde izolasyonizm ve müdahalesizlik
- Ekonomide merkantilizm, korumacılık, yerelleşme olacak gibi görünüyor.

Çatısı yukarıdaki gibi olan bir dünya düzeni 20. yüzyılın başında tecrübe edilmişti. 1994 yılında Nobel Anısına İsveç Merkez Bankası Ekonomi Bilimleri Ödülü'nü kazanan matematikçi John Nash'in çalışması, bu düzenin açmazını bilimsel çerçevede oyun teorisi modeliyle ortaya koy-

muştur. Kendi adıyla anılan ve aslında bütün taraflar için kötü bir sonuç olmasına karşın yine de kaçınılmaz olarak gerçekleşen Nash dengesinin en bilinen yansıması “Tutuklu İkilemi” modeliyle açıklanır. Kendisinin de zararlı çıkacağını görse bile oyuncular bu davranışa sevk eden aynı dinamikler, bütün dünyanın yeni-Merkantalist ve izolasyonist bir Tutuklular İkilemi düzenine doğru hızla ilerlemesi riskini doğurmaktadır. Ülkelerin birbiriyle eşgüdüm içinde serbest ticaret yapması aslında en olumlu sonucu sağlayacakken bir ülkenin diğerleri aleyhine korumacılığa yönelmesi bütün sistemin çöküşünü getirecektir.

Bugün içinde bulunduğumuz durum Çin’in ısrarla ve dünyanın geri kalanını sanayisizleştirme pahasına izlemeyi sürdürdüğü politikanın sonucudur. Uluslararası ticaret rejiminde tek taraflı keyfi davranışlar küresel ekonomiye kuşkusuz zarar verir. Bununla birlikte Batı karşıtı bir aktörün Batı sisteminin boşluklarından sızan bir Truva Atı gibi davranmasına ve bu yollardan oluşturduğu yığınakla sistemi kendi lehine zorlamasına merkez güçlerin seyirci kal-

ması gerçekçi bir beklenti olmayacaktır. ABD Başkanı Donald Trump’ın gümrük vergilerini yükseltmesi karşısında “komşuyu zarara sokma politikası sonunda geri tepecek” uyarısı yapan Çin, gümrük vergisi dışı yöntemlerle korumacılığı sonuna kadar kullanarak küresel üretim içindeki payını geçtiğimiz otuz yılda yüzde 4,2’den yüzde 18,8’e çıkardı. IMF tarafından yayımlanan bir çalışma, Çin’de üretime ve ticarete yönelik beş bin dört yüz farklı teşvik uygulaması olduğunu ortaya koymaktadır. Tam olarak hesaplanmasa da Çin hükümeti tarafından sanayiye verilen teşviklerin GSYH’ye oranla OECD üyesi ülkelerdekini dört ila dokuz katı arasında olduğu tahmin edilmektedir. Dünyadaki toplam imalat, sanayi kapasite fazlasının yüzde 90’ı Çin’den kaynaklanmakta ve yarattığı kapasite fazlası küresel üretimin yüzde 1,5’ini aşmaktadır. Geçen yıl ekonomisi sıkıntıya girdiğinde bile Çin hükümetinin iç tüketimi değil üretimi desteklemeye yönelik devasa teşvikler uyguladığı bilinmektedir.

Çin ölçeğinde üretim yapan ve siyasal nedenlerden dolayı iç piyasada güçlü bir tüketim tabanı oluştur-

maktan bilinçli olarak uzak durmayı yeğleyen bir ekonominin, dünyadaki toplam tüketim harcamalarının üçte birinden fazlasının kaynağı olan Amerikan tüketicisine erişmeden ayakta kalması kolay görünmemektedir. Amerika’nın yeniden sanayileşmeyeceğine, kitlesel üretim için gereken nitelikli ve yüksek miktarda emeğin ancak Çin ve Çin’in ekosisteminde yer alan Güneydoğu Asya ekonomilerinde (Vietnam, Endonezya, Malezya, Tayland, Filipinler) bulunabileceğine, akıllı telefonlar gibi birçok ürünün gerçekten Amerika’da üretilebilse bile maliyetinin çok yüksek olacağına dair görüşler ileri sürülmekte dolayısıyla Başkan Trump’ın Amerika’yı yeniden üretim merkezi hâline getirmesinin hayalcilik olduğu savunulmaktadır. Bu analizde haklılık payı bulunmakla birlikte geçmiş dönemin parametreleriyle ve modelleriyle geleceği tahmin etmeye çalışmanın doğru olmadığı göz ardı edilmemelidir. Her şeyden önce sorunun sadece sistemik ve dolayısıyla süregelen dış ticaret dengesizliği ve bunun yarattığı ekonomik sorunlardan ibaret olmadığı unutulmamalıdır. ABD ile Çin arasındaki gerilimin jeopolitik ve ekonomi-poli-

tik boyutları, konunun yalnızca ekonomik verimlilik çerçevesinde değerlendirilmesine imkân vermemektedir.

Bunun ötesinde sırf ekonomik açıdan değerlendirildiğinde bile yukarıdaki savlara karşı görüşler ileri sürülebilir. Birincisi; Çin'in sanayi üretimindeki egemenliğini zayıflatmak ve ABD-Çin ticaret dengesini ABD lehine değiştirmek için her türlü sanayinin (özellikle geleneksel üretimin) ABD'ye taşınması gerekli değildir. Üretimin ABD ile bu kadar yüksek ticaret fazlası veren ve Çin ile iş birliği yapan ülkelerde yapılmaması yeterli olacaktır. İkincisi; Cumhuriyetçi partinin geleneksel ekonomi politikaları ile şekillenecek emek piyasası koşullarında, ABD'de neredeyse aynı maliyetle üretim yapmaya hazır yedek emeği bulmak ve istihdam etmek alışlagelen küresel düzendekinden çok daha kolay olabilir. Üçüncüsü; yapay zekânın ve robot teknolojisinin yaygınlaşması -özellikle yüksek teknoloji ürünlerinde- ucuz kitlesel emeğe olan bağımlılığı azaltmaktadır. Son olarak 2008 Küresel Finansal Krizi'nden beri yirmi yıldır küresel likiditeyi besleyen mekanizma çok da zorlanmadan Amerikan iş yaşamını desteklemeye yöneltilebilir. Dış açığın finansmanıyla aynı miktarda hatta belki daha azı maliyetle verilecek destekler sayesinde bu üretimin Amerika'da ve ABD ile iş birliği yapan

ekonomilerde yapılması sağlanabilir.

Değişen Dünya Düzeni, Ortadoğu ve Türkiye

Çin, Kuşak ve Yol Girişimi adı verdiği proje ile nüfuzunu Orta Asya üzerinden Avrupa'ya taşımaya çalışmaktaydı. Ayrıca hepsi G-20 üyesi olan kurucu ülkelerin adlarının baş harflerinden kurgulanan (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) BRICS ve Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi girişimleri, Çin parası renminbiyi küresel ödeme aracı yapma çabaları, İran ile kurduğu çok boyutlu ilişkiler ve Afrika'da yürüttüğü ekonomik ve siyasal faaliyet ile Türkiye'nin bölgesinde etkinliğini artırmayı amaçlamaktaydı. Bununla birlikte bölgesel güç konumundaki Suudi Arabistan ve Türkiye ile birçok alanda çatışan çıkarlarının olması Çin açısından durumu zorlaştırmaktadır. Belki de bu zorluğu aşmanın bir yolu olarak Mısır'a büyük bir ilgi gösteren Çin, 2024 yılını "Çin-Mısır Ortaklık Yılı" olarak ilan etmişti. Bu Mısır ve Çin'in kapsamlı stratejik ortaklıklarını derinleştirme çabalarının bir parçası olarak ikili ilişkilerini büyüttükleri geçtiğimiz on yıllık dönemin yansımasıydı. ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden biri olan Mısır'da Çin etkisinin artması, Pekin'in Ortadoğu ve Afrika politikasının da yansıması olarak gö-

rülmelidir. Başta yenilenebilir enerji yatırımları olmak üzere altyapı alanında, inşaat ve teknolojik üretimde bölgede giderek daha fazla görünen Çin'in, ABD pazarında engellerle karşılaştıkça üretim fazlasını bu bölgeye daha fazla yönlendirmesi Suudi Arabistan ve Türkiye için olduğu kadar ABD himayesinde Körfez sermayesi ile başta hazır giyim olmak üzere emeğe dayalı sanayi üretiminde görünmeye başlayan Mısır açısından da sorun oluşturacaktır.

ABD'nin yeni Ankara Büyükelçisi Thomas Barrack'ın, Senato Dış İlişkiler Komitesi'ndeki onay oturumunda, Türkiye'yi "Avrupa, Asya ve Ortadoğu'nun en stratejik kavşağında yer alan değerli NATO ortağımız" olarak tanımlaması, 2013'te Gezi Olayları sonrasında bozulmaya başlayan ve son beş yılda ciddi ihtilaflarla zedelenen Türkiye-ABD ilişkilerinin yeni dönemdeki seyrinin çok farklı olacağını işaretlerini barındırmaktadır. ABD askerî olarak Avrupa'dan ve Ortadoğu'dan çekilirken özellikle Çin'in yararlanabileceği bir boşluk doğmasını istemeyecektir. Küreselleşme düzeninin dağıldığı, yerini alacak düzenin henüz belirsiz olduğu bu dönemde Türkiye açısından bazı fırsatlar doğabileceği değerlendirilmektedir.

Büyükelçi Barrack'ın konuşmasında tarihi atıflarla gündeme getirdiği "Baharat Yolu" nun "İpek Yolu" na

Avrupa'nın en güçlü, en donanımlı, operasyon kabiliyeti ve saha tecrübesi en yüksek silahlı gücüne sahip olan Türkiye, Avrupa güvenlik stratejisi açısından da vazgeçilmez ve merkezî bir konumda yer almaktadır.

alternatif olarak öne çıkması konusu Türkiye'nin stratejik tercihlerinin Ortadoğu açısından önemini yansıtmaktadır. Çin'den başlayıp kara yoluyla Batı Türkistan, Pakistan, Afganistan, İran bağlantılarıyla Türkiye'ye ve oradan Avrupa'ya ulaşan tarihi İpek Yolu, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile benzerlik arz etmektedir. Tarihi İpek Yolu'nda yer alan ülkelerin, Çin'in ittifak ilişkisi geliştirdiği ve finansal gücü ile kendine bağımlı kılmaya çalıştığı aynı ülkeler olması bir rastlantı değildir. Buna karşılık Hindistan'dan başlayan Baharat Yolu ise Arap yarımadası üzerinden Suriye'ye ve Türkiye üzerinden Batı'ya ulaşmaktadır. İpek Yolu'na karşı bir seçenek olan Baharat Yolu, Türkiye'nin güneyinde kalan bölgeyle ekonomik bütünleşmesi ve Ortadoğu'da istikrarın sağlanması ile işlerlik kazanabilir.

2019'da Amerika petrol ve doğal gaz ihracatçısı konumuna gelip fosil yakıtlara bağımlılığı sona erdiğinden beri ABD'nin Ortadoğu enerji kaynaklarına bağımlılığı azalmıştır. Bununla birlikte petrol ve gaz fiyatı hem ekonomik nedenlerle hem Avrupa güvenlik stratejisi açısından hem de en büyük enerji ve emtia ithalatçısı konumundaki Çin açısından taşıdığı önem göz önünde bulundurulduğunda Amerikan siyaset gündemindeki yerini korumaktadır. Çin'de yaşanması muhtemel üretim kaybı yüzünden Çin sanayisi geçmişteki gibi yüksek miktarda emtia talebi ya-

ratmayacağından, emtia fiyatları için zayıf bir görünüm söz konusu olacaktır. Buna ilave olarak ABD tüketicisinin, ithalat vergileri yüzünden oluşacak maliyet artışından duycacağı rahatsızlığı dengelemek amacıyla Başkan Trump yönetiminin enerji maliyetini düşürme politikası izleyeceği anlaşılmaktadır. Düşük petrol fiyatı başta Rusya ve Venezuela gibi üreticileri kontrol altında tutmaya da hizmet edecektir. ABD hükümetinin, Nijerya ve Libya gibi yedekte bekleyen üreticileri desteklemek ve Alaska petrolü de dâhil çevre sorunu endişesiyle kullanılmayan ABD kaynaklarını devreye almak, son olarak kömür üzerindeki kısıtlamaları gevşetmek gibi adımlar atması beklenmektedir. Söz konusu gelişmeler enerji fiyatları açısından hiç kuşkusuz daha zayıf bir görünüme işaret etmektedir. Mart ayı başındaki genişletilmiş Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC+) toplantısında Suudi Arabistan'ın yönlendirmesiyle önümüzdeki 18 ay içinde petrol üretiminin günlük 2,2 milyon varile çıkarma yönünde alınan karar ABD'nin Çin ve Rusya karşısındaki politikasına destek anlamına geldiği gibi zaten zayıflamakta olan küresel taleple birlikte değerlendirildiğinde ABD ekonomisindeki enflasyon endişelerini de hafifleteceği açıktır.

Rusya-Ukrayna Savaşı, Avrupa'nın Rusya karşısında enerji güvenliği ve askeri güvenlik açısından ciddi riskler taşıdığını bir kez daha ortaya koymuştur. Doğu Akdeniz petrol ve gaz rezervlerinin etkin ve verimli işletilmesi Avrupa'nın enerji güvenliği açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Bu konuda atılacak en akılcı adımın, Doğu Akdeniz'de çıkarılacak fosil yakıtların Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması olacağı açıktır. Bu ise Türkiye'nin Doğu Akdeniz projesine katılımını; Türkiye, Suriye, Lübnan, Mısır, Libya, Yunanistan arasında iş birliğini ve Kıbrıs sorununun uzlaşması ile çözümünü gerekli kılmaktadır. Ayrıca Avrupa'nın en güçlü, en donanımlı, operasyon kabiliyeti ve saha tecrübesi en yüksek silahlı gücüne sahip olan Türkiye, Avrupa güvenlik stratejisi açısından da vazgeçilmez ve merkezî bir konumda yer almaktadır.

ABD-Çin geriliminin ve yeniden eskiye dönen dünya düzeninin küresel ekonomideki yansımaları Türkiye açısından büyük önem taşıyor.

Ekonomik zorluklarla mücadele etme konusunda bir hayli deneyim sahibi olan Türkiye, enerji ve emtia fiyatlarının zayıf seyretmesinden ve Çin'in karşılaşacağı ticaret engellerinden yararlanabilir. Ayrıca büyük ve dinamik bir iç pazarının olması Türkiye açısından küresel dalgalanmalar karşısında doğal bir koruma kalkması işlevi görecektir. Çin'e alternatif tedarik kaynağı arayan başta Avrupalı müşteriler için 300 milyar ABD dolarının üzerindeki nitelikli sanayi üretimi ile Türkiye neredeyse bölgedeki tek seçenek olacaktır. Ortadoğu'daki jeopolitik gelişmeler de Türkiye'nin hareket alanının ve etkisinin artacağına işaret etmektedir. ABD ve Avrupa arasında ittifakın zayıflaması her iki aktör açısından da Türkiye'nin görece dış politika ağırlığını artıracaktır. Ukrayna Savaşı'nın olası bir uzlaşma ile barışçıl yoldan çözüme kavuşması ve buna bağlı olarak Rusya üzerindeki ablukanın gevşetilmesi de Türkiye'ye esneklik kazandırır. Bununla birlikte fırsatları potansiyelden kinetiğe, kuvveden fiile geçirmek için kapasite, yetkinlik ve beceri gerekiyor. Türkiye'nin karşı karşıya olacağı risklerin önümüzde açılacak fırsat penceresini değerlendirmesine ne ölçüde izin vereceği önemli bir soru. Küresel talebin zayıf seyretmesi, küresel risk iştahının azalması, finansman maliyetlerinin artması ve finansmana erişimde yaşanacak zorluklar Türkiye'nin aşması gereken engeller. Ayrıca bölgede askeri gerilimlerin yükselmesi ise bir diğer tehdit unsurunu oluşturuyor.

Bulunduğu coğrafya ve arkasındaki tarih Türkiye açısından dünya sistemindeki gelişmeleri yakından izlemeyi ve bunlara uygun tepki vermeyi zorunlu kılmaktadır. Viyana Kongresi ile Tanzimat, Paris Anlaşması ile Islahat, Birleşmiş Milletler'in kurulması ile çok partili sistem hemen hemen aynı zamanda olmuştu. Türkiye'nin iktisat politikaları 1920'lerde dünya ile uyum içinde liberaldi, 1930'larda dünya ile birlikte Türkiye de daha merkezileşen, daha devletçi bir çizgiye kaydı. 1950'lerde Atlantik İttifakı yanlısı 1970'lerde kalkınmacı, 1980'lerde piyasalaşma-serbesti yanlısı ekonomi politik duruş sergileyen Türkiye geçmişinde dünya düzenindeki değişimlere uyum sağlamada başarılı olmuştu.

Şimdi neden farklı olsun?..

DR. FAED MUSTAFA, FİLİSTİN ANKARA BÜYÜKELÇİSİ

İsrail'in Değişmeyen Hedefi: Filistinliler İçin Kendi Topraklarını Yaşanamaz Kılmak

Ekim 2023'ten bu yana İsrail'in Gazze'ye yönelik düzenlediği operasyonlar sonucunda, çoğunluğu kadın ve çocuk olmak üzere en az 52.400 Filistinli hayatını kaybetti. İsrail ordusu, 18 Mart'ta Gazze'ye yönelik saldırılarını yeniden başlatarak Hamas ile 19 Ocak'ta varılan ateşkes ve esir değişimi anlaşmasını fiilen sona erdirdi. 2 Mart'tan bu yana ise İsrail, Gazze'deki sınır geçişlerini kapatarak temel insani yardımların bölgeye ulaşmasını engellemektedir. Oysa çok sayıda uluslararası rapor, savaşın harap ettiği bölgede kıtlık koşullarının yaşandığını doğrulamaktadır. Gazze'deki son gelişmeleri ve İsrail'in Filistin topraklarındaki işgalci politikalarını, Filistin'in Ankara Büyükelçisi Dr. Faed Mustafa ile konuştuk.

ORSAM: Gazze'deki yıkıcı insani koşullar göz önün-

de bulundurulduğunda, uluslararası toplumun tepkisini nasıl değerlendiriyorsunuz ve sahadaki krizi çözmek için bundan sonraki süreçte öncelikli diplomatik hedefleriniz nelerdir?

Dr. Faed Mustafa: 7 Ekim'den bu yana işgalci İsrail'in gerçekleştirdiği saldırılar nedeniyle Gazze'de tam anlamıyla bir insani felaketle karşı karşıyayız. Özellikle 2 Mart'tan itibaren insani durumda yaşanan sıkıntılar daha da arttı çünkü İsrail, bölgeye yardım taşıyan tırların girişini engelliyor. Tıbbi malzeme ve gıda yardımlarının ulaştırılmaması Gazze halkı için büyük bir sorun teşkil ediyor. Bu durum uluslararası hukuka açıkça aykırıdır. Çünkü uluslararası hukuka göre gıdanın silah olarak kullanılması yasaktır. Bizler diplomatik çabalarımız üzerinden dost ve ortaklarımızla birlikte bu durumu en-

İsrail, tarih boyunca uluslararası hukuka saygı göstermeyen bir devlet oldu; yaklaşık bin civarında karar, uluslararası örgütler tarafından alındı ama İsrail hepsini yok saydı ve görmezden geldi. Ancak biz her şeye rağmen yolumuza devam edeceğiz ve İsrail'i hukuk önünde köşeye sıkıştırmak için mücadelemizi sürdüreceğiz.

gellemeye, İsrail'in gıdayı bir silah olarak kullanmasının önüne geçmeye çalışıyoruz. Aynı zamanda uluslararası toplumun bu saldırıların durdurulması konusunda üzerine düşeni tam anlamıyla yapmasını istiyoruz. Bu konu yalnızca Filistin'in değil tüm Müslüman dünyanın ve insanlığa saygı duyan herkesin önceliğidir. Ne yazık ki şimdiye kadar uluslararası toplum, Gazze'deki mazlumları kurtarmayı ve onlara etkili bir şekilde yardım etmeyi başaramadı. Bunun temel nedeni ise tüm bu çabaları sabote eden bir devletin varlığı yani İsrail'e koşulsuz destek veren ABD'nin. Ancak bizim pes etmememiz gerekiyor. Tüm ortaklarımızla birlikte çalışmalarımıza devam etmeli, Gazze halkının acılarını hafifletmek için elimizden geleni yapmalıyız. Oradaki insanlar hem ölümler hem açlıkla karşı karşıya; ilaç ve gıdaya erişemedikleri için ölüm tehlikesi her geçen gün artıyor. Bu büyük ve zorlu bir görev ama biz, mücadele etmekten vazgeçmemeye alıştık.

ORSAM: Uluslararası Adalet Divanının Ocak 2024'ten itibaren aldığı bağlayıcı tedbirler ve Uluslararası Ceza Mahkemesinde devam eden süreçler, Filistin'in hukuki mücadelesini yeniden uluslararası toplumun odağına çekti. Peki siz bu hukuki süreçlerin kısa veya orta vadede somut sonuçlar doğuracağına inanıyor musunuz?

Dr. Faed Mustafa: Uluslararası mahkemelerin yürüttüğü çabaların önemini asla küçümsemeyiz. İsrail her ne kadar bu mahkemelerin kararlarını dikkate almamakta ve saygı göstermemekte ise de bu kurumların çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Bu mücadele bizim için oldukça çetin. Zira böylesine bir düşmana karşı her yolu denemek zorundayız. Bu yüzden İnsan Hakları Mahkemesinden Uluslararası Ceza Mahkemesine (UCM), Uluslararası Adalet Divanından (UAD) Birleşmiş Milletler ve diğer birçok uluslararası kuruluşa kadar tüm kapıları çaldık. Amacımız bu saygın kurumların İsrail'e saldırıları durdurması ve uluslararası sorumluluklarını yerine getirmesi için baskı yapmaları. UAD'nin bağlayıcı kararlar alması ve çeşitli adımlar atmasına rağmen İsrail her zamanki gibi bu kararları dikkate almıyor. Neden mi? Çünkü ABD gibi güçlü bir ülke, bu kurumların aldığı kararları her seferinde ya etkisiz hâle getiriyor ya da askıya alıyor.

Geçtiğimiz dönemde UAD yeniden çalışmalarını başlatarak tüm tarafları dinledi, son gelişmeleri değerlendirdi.

Filistin Devleti'nin temsilcisi de bu duruşmalarda İsrail'in işlediği tüm ihlalleri açıkça dile getirdi. Bu duruşmaların yaklaşık bir hafta sürmesi ve 30 kadar ülkenin duruşmalarda söz alması bekleniyor. Bu nedenle diplomatik çabalarımızı ve uluslararası ortaklarımızla yürüttüğümüz çalışmaları sürdürmek zorundayız. İsrail, tarih boyunca uluslararası hukuka saygı göstermeyen bir devlet oldu; yaklaşık bin civarında karar, uluslararası örgütler tarafından alındı ama İsrail hepsini yok saydı ve görmezden geldi. Ancak biz her şeye rağmen yolumuza devam edeceğiz ve İsrail'i hukuk önünde köşeye sıkıştırmak için mücadelemizi sürdüreceğiz.

ORSAM: Gazze'de savaş sonrası düzene dair bazı aktörler tarafından çeşitli senaryolar ortaya atılmaktadır. Sözde "gönüllü ayrılma" olarak da nitelenen bu senaryoların bazıları etnik temizlik endişelerini de gündeme getirmektedir. Uluslararası toplumu bu tür planlara karşı harekete geçirmek için hangi diplomatik çabalar sürdürülmektedir? Filistinliler adına bu duruma alternatif olarak hangi çözüm önerilerinden bahsedebilirsiniz?

Dr. Faed Mustafa: İsrail'in izlediği siyasi tutum, hedefleri doğrultusunda şekillenmiş olup açıkça uluslararası hukukla çelişmektedir. İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki politikası, bölgeyi yaşanamaz bir yer hâline getirme amacına dayanmaktadır. Bu doğrultuda Gazze'yi tamamen yaşanmaz hâle getirmiş durumdadır. Aynı siyaseti şimdi Batı Şeria'da da uygulamaya çalışıyor. Tıpkı Gazze'de olduğu gibi Batı Şeria'daki mülteci kamplarını da yok etmeye yönelmiş durumda. Ayrıca Batı Şeria'daki toprakları ele geçirerek İsraililer için yeni yerleşim yerleri inşa etmeye ve mevcut yerleşimleri genişletmeye devam ediyor. Bölgede yaklaşık 1000 civarında kontrol noktası kurulmuş durumda; İsrail askerleri bu noktalarda bekleyerek kasabalar ve köyler arasındaki geçişleri engelliyor.

Yani İsrail'in politikası hem Gazze'de hem Batı Şeria'da aynı: Filistinlilerin yerlerinden edilmesi. Nihai hedef, Filistinliler için kendi topraklarında yaşamayı imkânsız hâle getirmek ve onları göçe zorlamak.

ORSAM: İsrail'in yerleşim yerlerini genişletmeye yönelik politikaları, bölgedeki aktörler tarafından giderek daha fazla içselleştirilmekte hatta normalleştirilmektedir. Mevcut diplomatik stratejinin bu zorlukları çözmek için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Filistin diplomasisi, buna karşılık olarak hangi yeni yaklaşımları veya uluslararası ittifakları değerlendirmektedir?

Dr. Faed Mustafa: Bizim İsrail'in politikalarına karşılık attığımız adımlar Filistin halkının direncini artırmak,

onların kendi topraklarında kalmalarını sağlamak ve yaşam koşullarını iyileştirmektir. Filistinlilerin göç etmek zorunda kalmaması için gerekli tüm desteği sunmaya çalışıyoruz.

Ayrıca Mısır ve Ürdün gibi komşu ülkelerle ilişkilerimizi güçlendiriyoruz. Çünkü Ürdün, Batı Şeria'nın; Mısır ise Gazze Şeridi'nin dünyaya açılan kapısı konumunda. Bu bağlamda her iki ülkeyle de tam bir anlaşma ve iş birliği içerisindeyiz. Aynı zamanda Arap ülkeleri ve uluslararası toplumla da koordineli çalışıyoruz. Çünkü İsrail'in zorla göç ettirme politikası, insanlığa karşı bir suç niteliği taşımaktadır. İslam İşbirliği Teşkilatı-Arap Birliği Bakanlar Komitesi (Gazze Temas Grubu) gibi platformlarla da sürekli temas hâlindeyiz. Bu komitede Türkiye de yer alıyor. En son Antalya Diplomasi Forumu çerçevesinde bir konferans düzenlendi ve bu çerçevede İsrail'e karşı atılabilecek adımlar ele alındı, çeşitli diplomatik görüşmeler gerçekleştirildi.

Bu nedenle Gazze Şeridi'nde ve Batı Şeria'da İsrail'in uygulamalarına karşı mücadelemiz tüm kararlılığıyla sürüyor. Elbette bu uzun soluklu bir süreç.

ORSAM: Moskova, Kahire ve Pekin'de yapılan Filistinliler arasında siyasi uzlaşma ve birliğin sağlanmasına yönelik görüşmeler özellikle Pekin'de açıklanan bir bildiri ile başlangıçta temkinli bir iyimserlik uyandırmıştı. Ancak takip ettiğimiz kadarıyla sonraki süreçte fazla bir ilerleme kaydedilemedi. Filistinliler arasındaki siyasi uzlaşmanın ilerletilmesinin özellikle son gelişmelerle birlikte daha da kritik bir konu olduğunu ifade edebilir miyiz? Bu konuda dış desteğin devamını talep ediyor musunuz?

Dr. Faed Mustafa: Elbette Filistin'in birleşmesi, Filistin'deki tüm güçlerin ortak bir hedef etrafında bir araya gelmesi, İsrail'e karşı durabilmemiz ve nihayetinde onu yenebilmemiz açısından son derece önemlidir. Filistin halkı ve toplumu da diğer tüm halklar gibi farklı görüşlere sahiptir; bu çeşitlilik son derece doğal ve olağandır. Ancak Filistin'deki tüm siyasi grupların ve hareketlerin nihai hedefi aynıdır: İsrail'i durdurmak ve bağımsız Filistin Devleti'nin tanınmasını sağlamak. Bu ortak hedefe ulaşmak için her grup farklı bir yöntem benimsemektedir. Kimileri silahlı direnişi tek çıkar yol olarak görürken bazıları hukuki yollarla, siyasi ve diplomatik çabalarla ya da halk mücadelesiyle bu amaca ulaşabileceğini savunmaktadır.

Ancak Filistinliler olarak en çok ihtiyaç duyduğumuz şey, birlik ve diyalogdur. Aramızdaki ayrılıklar yalnızca bir tarafa hizmet etmektedir: İsrail'e. Eğer tek bir mücadele ekseninde birleşebilirsek hedeflerimize ulaşmamız çok daha mümkün hâle gelecektir. Bu kapsamda Filistin Meclisi, iki gün önce görüşmelerini tamamlayarak önemli bir adım attı ve ülkedeki birlik görüşmelerini yürütmeye yetkisini İcra Komitesine devretti. Bu komite, Filistin içindeki bölünmüşlüğü sonlandırmak ve ortak bir duruş oluşturmak için somut adımlar atmaya hazırlanmaktadır. Bu süreçte ortaya konacak her emek, bizim nihai hedefimiz olan bağımsız Filistin'e ulaşma yolunda önemli bir katkı sağlayacaktır.

Ayrıca bölgedeki bazı ülkeler -örneğin Mısır ve Türkiye- Filistin'deki tüm güçlerle ilişkilerini sürdürüyor. Bu ülkelerden gelen destek ve çabalar, Filistin içindeki birliği sağlamaya yönelik büyük bir katkı olacaktır. Önümüzde-

Türkiye'nin Filistin konusunda göstermiş olduğu duruşu büyük bir saygıyla karşılıyor ve takdir ediyoruz. Türkiye Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın sık sık dile getirdiği bir söz var: "Dünya beşten büyüktür." Bu söylem, bugünkü uluslararası sistemin adaletsizliğini çok net bir şekilde özetlemektedir. Çünkü bu düzen, yalnızca beş ülkenin aldığı kararların tüm dünyaya dayatılması esasına dayanıyor. Bu durum, mevcut uluslararası sistemin zalim, adaletsiz olduğunu ve köklü bir reforma ihtiyaç duyduğunu açıkça göstermektedir.

ki süreçte bu yönde ciddi bir ilerleme bekliyoruz. Filistinli güçler arasında sağlanacak büyük bir birliktelik, İsrail'e karşı daha güçlü ve etkili bir mücadele için çok önemli bir fırsat oluşturacaktır.

ORSAM: İsrail ile bazı Arap devletleri arasında imzalanan normalleşme anlaşmaları, Filistin davasına yönelik uluslararası destek dinamiklerinde belirgin bir değişim yaratmış görünmektedir. Bu çerçevede Filistin diplomasisi söz konusu yeni duruma nasıl uyum sağlamıştır ve önümüzdeki dönemlere ilişkin beklentileriniz nelerdir?

Dr. Faed Mustafa: Bazı Arap ülkelerinin İsrail'le attığı normalleşme adımları, esasen kendi isteklerinden ziyade baskıların etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu süreç Donald Trump'ın ilk seçildiği dönemde olmuştur. İsrail gibi uluslararası hukuka göre böylesine suçlar işleyen bir devlet, geçici bir yapıdır; kalıcı bir devlet değildir. İsrail'le normalleşme sürecine giren bazı Arap ülkeleri, bu adımlarıyla barış planlarını hiçe saymıştır.

2022 yılında Arap Birliği, bu konuya dair yapılan toplantıda, İsrail'le ilişkilerin ancak ve ancak İsrail'in 1967 sınırları öncesinde işgal ettiği bölgelerden tamamen çekilmesi durumunda normalleşebileceğini açıkça ifade edilmiştir. Yani İsrail bu işgallerden vazgeçmediği sürece herhangi bir normalleşme anlaşması, Arap ülkelerinin daha önceki ortak kararlarıyla çelişmektedir.

Buradaki temel soru şudur: Bu anlaşmalardan kim kazanç sağladı? İsrail mi yoksa Arap ülkeleri mi? İsrail'le anlaşma yapan bazı Arap ülkeleri, bu anlaşmalar sayesinde Filistin halkına yardım edebileceklerini düşündü. Ancak çok geçmeden İsrail'in böyle bir fırsat sunmadığını, bu

yardımlara izin vermediğini gördüler. İsrail, anlaşmaları yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda kullandı.

Filistin olarak biz, hiçbir ülkenin İsrail ile bu tür normalleşme adımları atmasını tasvip etmiyoruz. İsrail, Filistin'e ve onun halkına saygı göstermediği, 1967'den bu yana işgal ettiği bölgelerden ayrıca Lübnan ve Suriye'de işgal ettiği topraklardan çekilmediği sürece bu tür anlaşmaların desteklenmesini asla kabul etmeyiz. Böyle bir devletle yapılacak herhangi bir normalleşme anlaşmasından ziyade, İsrail'in boykot edilmesini ve cezalandırılmasını talep ediyoruz.

Bu noktada Türkiye'nin göstermiş olduğu duruşu büyük bir saygıyla karşılıyor ve takdir ediyoruz. Türkiye'nin İsrail'e karşı aldığı bazı yaptırım kararları özellikle ticaretin durdurulması gibi adımlar, bizim için son derece önemli ve anlamlıdır.

ORSAM: Tek kutuplu dünya düzeninin sonu hakkındaki artan tartışmalar ışığında, küresel güç dinamiklerindeki değişiklikler, Filistin'in adalet, tanınma ve kendi kaderini tayin etme mücadelesine yönelik uluslararası tepkileri nasıl etkilemektedir? Büyükelçi olarak çok kutuplu bir dünyada özellikle yükselen güçler ve değişen bölgesel dinamikler çerçevesinde yeni diplomatik fırsatların ortaya çıktığını düşünüyor musunuz?

Dr. Faed Mustafa: Ne yazık ki bugün içinde yaşadığımız dünya, adaletsiz bir uluslararası düzene sahip. Bu düzen, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ve savaşın galiplerine hizmet eden bir sistem üzerine inşa edilmiştir. Biz Filistinliler bu uluslararası sistemin mağdurlarıyız. 1945'te Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla şekillenen bu düzenin adil olmaktan uzak olduğu açık. Bizim 1948'de yaşadığımız Nekbe (Büyük Felaket) tam da bu sistemin kurulduğu döneme denk gelmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın sık sık dile getirdiği bir söz var: "Dünya beşten büyüktür." Bu söylem bugünkü uluslararası sistemin adaletsizliğini çok net bir şekilde özetlemektedir.

Çünkü bu düzen yalnızca beş ülkenin aldığı kararların tüm dünyaya dayatılması esasına dayanıyor. Bir tek devletin veto hakkı, onlarca ülkenin ortak kararını geçersiz kılabilir. Bu durum mevcut uluslararası sistemin zalim, adaletsiz olduğunu ve köklü bir reforma ihtiyaç duyduğunu açıkça göstermektedir.

Bu noktada Sayın Erdoğan'ın bu sisteme yönelik eleştirilerini destekliyoruz ve son derece değerli buluyoruz. Elbette dünyada bazı dengeler değişmeye başladı; bazı güçler yükseliyor bazıları ise etkisini kaybediyor. Ancak bu değişimlerin kalıcı olması ve adil bir sistemin kurulması zaman alacaktır.

Bugün adil bir uluslararası düzene, hiç kimsenin bir başkasının hakkını ihlal etmediği bir sisteme ihtiyaç duyuyoruz. Mevcut adaletsizliğin en açık örneği ise 77 yıldır devam eden çilemizle Filistin'dir. Bu kadar uzun süredir süren bir zulmün hâlâ uluslararası sistem tarafından görmezden gelinmesi, bu düzenin adaletsizliğinin en büyük kanıtıdır.

Ama yine de pes etmemeliyiz. Çünkü tarihteki büyük değişimler bir anda gerçekleşmemiştir. Değişim zaman alır.

Ayrıca buradan tüm dünyaya bir mesaj iletmek istiyorum: Filistin halkını yalnız bırakmayın.

Türk halkına özel bir teşekkürüm var. Gerek halk olarak gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi, hükümet ve özellikle de Sayın Cumhurbaşkanı'nın Filistin davasına yönelik tutumu bizim için son derece kıymetlidir. Aldıkları kararlar, attıkları adımlar bizler için çok büyüktür ve takdir edilmelidir.

Dünyadaki dostlarımıza ve ortaklarımıza da şunu söylemek isteriz: Endişelenmeyin. Biz tüm acılarımıza, yaşadığımız tüm zorluklara rağmen Kudüs'e, Mescid-i Aksa'ya, emanetlerimize elimizden geldiğince sahip çıkmaya devam edeceğiz. İnanıyoruz ki zafer bizim olacak ve zulüm sona erecektir. **OX**

Gri Alandaki Gazze’de Son Durum: Beklentiler, Aktörler, Öngörüler

DOÇ. DR. TUĞÇE ERSOY CEYLAN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Hamas’ın 7 Ekim saldırıları ve akabinde tüm dünyanın gözü önünde gerçekleşen ve 21. yüzyılın şiddet tarihine şimdiden damga vurmuş olan İsrail’in sivil-silahlı ayrımı gözetmeksizin sürdürdüğü orantısız karşı saldırılar ikinci yılına yaklaşırken ateşkes kelimesi gün aşırı duyuluyor olsa da henüz Gazze’de silahlar susmadı. Bir yandan Donald Trump liderliğindeki yeni Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yönetimi, diğer yandan Arap Ligi ateşkes sonrasında Gazze’nin geleceğine ilişkin planları müzakere ederken; dünya kamuoyu, Gazze’den gelen bombardıman, kuşatma ve açlık haberleri karşısında hâlen çaresizce üzülmemektedir.

Donald Trump’ın 20 Ocak’ta göreve resmen başlamadan önce İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu’ya “Gazze’deki savaşı bitir” minvalinde söylediği sözler basında yer alınca Gazze’deki şiddet sarmalının nihayete ereceği beklentisi doğmuştu. Gelgelelim olaylar bu şekilde gelişmedi. İsrail bir yandan ABD’nin baskısıyla Mossad ve Şin Bet yetkililerini Kahire ve Katar’a ateşkes ve rehinelelerin dönüşü için müzakereye gönderirken diğer yandan Gazze’deki yıkıcı belirsizlik politikasını sürdürdü. Hamas’ı yok etme amacıyla Gazze’de savaşı sürdürmek; Hizbullah ile Lübnan’da savaş ihtimalini tırmandırmak (ki süresiz savaş anlamına gelir); Batı Şeria’da Filistinlilere yönelik artan yerleşimci şiddetine müdahale etmeme ve İran’la gerginliği arttırma şeklindeki bu siyaset bölgeyi mütemadi bir gerginlik ve topyekün savaş beklentisi döngüsüne soktu.

Uluslararası kamuoyunun protestolarına, ABD’nin baskılarına ve özellikle de Hamas’ın rehin tuttuğu kişilerin ailelerinin, ateşkes ve rehinelelerin dönüşü için sokaklara dökülerek gösterdikleri tepki ve taleplere rağmen Netanyahu savaşın

bitirilmesi konusunda ayak diremeyi sürdürmektedir. Hâl böyle olunca izlenen bu siyasi ve stratejik oyun planının İsrail’in değil Netanyahu’nun iktidarda kalma planı olduğu düşüncesi hasıl oldu. Son tahlilde İsrail’in Gazze’de çatışmayı sürdürmesinin veya bitirmesinin ABD’nin baskısının yanında Netanyahu’nun başkanlık etmekte olduğu koalisyonun dağılmamasına bağlı olduğunu değerlendirmek mümkündür. Nitekim koalisyonda neo-Siyonist (yerleşimci-dindar-milliyetçi) kanat Gazze’de savaşın sürdürülmesinden ve burada yeniden yerleşimler inşa etmekten yanadır. Dolayısıyla rehine aileleri ve koalisyonu memnun etme arasında İsrail Başbakanı iç siyasi dinamikler karşısında çok hassas bir durumdadır. Bu şartlar altında geçtiğimiz aylarda gelen ateşkes anlaşması haberleri ne yazık ki yüreklere su serpmeyi. Trump’ın Ortadoğu Özel Temsilcisi Steve Witkoff ile yaptığı görüşmeden ateşkes kararıyla çıkan Netanyahu kendi hesabını muhtemelen yapmıştı. Koalisyon üyelerine kendisindeki değişimin sebebi olarak Trump’dan gelen baskıyı işaret ederek koalisyondan yükselecek seslerin önünü almayı denediği düşünülebilir. Öte yandan rehineleleri geri getirmedeki başarısızlığına ve isteksizliğine dair tartışmalara bir nokta koymak istemiş olabilir. Neticede ateşkes anlaşmasının kademeli bir şekilde ilerleyeceği açıklandı; rehineleler aşamalı bir şekilde İsrail’e dönecek İsrail de Gazze’den çekilecekti. Ancak ateşkesin uygulanmasında sorunlar çıktı; süreç işlemekten çok duraklamalara sahne olmaktadır.

Hamas’ın silah bırakmayı reddetmesi ve İsrail’in askerî operasyonları sürdürme isteği arasında Gazze’deki Filistinliler insani yardıma erişemeyip açlıkla baş etmeye çalışarak hayatta kalma mücadelesi vermektedirler. Bugün Gazze’nin savaş ve

toparlanma arasında gri bir alanda olduğunu söylemek mümkündür.

Trump’ın- şaka mı ciddi mi karar veremediğimiz- Gazze’yi bir rivieraya, yani lüks bir tatil beldesine dönüştürme planının ardından Arap Ligi de 4 Mart’ta Kahire’de toplanarak savaş sonrası Gazze için beklentilerin gerisine düşen bir plan ortaya attı. Plana göre teknokratlardan oluşacak bağımsız bir Filistin komisyonu altı aylık bir geçiş sürecinde Gazze’yi yönetecek ve sonrasında idareyi Filistin Yönetimi’ne bırakacaktır. Plan bu hâliyle yeni bir şey söylemediği gibi daha önce açıklanan Mısır vizyonunun da bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. İsrail’in isteğinin aksine Filistinlilerin zorla yerinden edilmesini reddederek Gazze’de kalmasını öngören plan, Hamas’ın silah bırakması hakkında bir siyasa ortaya koymadığı için İsrail’in güvenlik endişelerine cevap vermediği eleştirilerine maruz kaldı. Gazze’de ateşkes sonrası toparlanma sürecine dâhil olan aktörler, Arap dünyası ve ABD, Hamas’ın gelecekteki yönetim yapısının dışında tutulması konusunda uzlaşmış görünmekle birlikte; yeni idarenin nasıl yapılandırılacağı, bu hedefin nasıl gerçekleştirileceği ve Filistin Yönetimi’nin süreçteki rolü hakkında henüz net bir yol haritası oluşturabilmiş değildir. Hâl böyle olunca varılan ateşkes anlaşmasını sürdürmek ve anlaşmanın İsrail ordusunun geri çekilmesi ve yeniden inşa gibi unsurları içeren sonraki aşamalarına geçmek zorlaşacaktır. İsrail’in askerî operasyonları ve sivilere yönelik saldırılarını sürdürmesi ve Hamas’ın silah bırakmayı reddetme refleksi ateşkes anlaşmasını kırılgan hâle getirmekte, süreci felce uğratmaktadır. İnsani felaket ise her geçen gün daha kötü bir hâl almaktadır.

Son tahlilde daha önce varılan 42 günlük ateşkes sürecinde Gazze’ye

gelen yardım ve tedarige rağmen Gazze'deki Filistinlilerin durumu hâlen düzelmediği gibi İsrail'in yardımları engelleme yönünde aldığı kararlar oradakilerin durumunun yeniden kötüleşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla Gazze'deki sivililerin içinde bulunduğu acil müdahale gerektiren gerçekliğin, taraflar arasında çözülmeyen tartışmaların çıkmazlarına dâhil edilmemesi gereken insani ve vicdani bir durum olduğu artık kabul edilmelidir.

Bu çıkmazların boyutlarından birisi de Gazze'nin yeniden inşası olacak gibi görünmektedir. Nitekim İsrail perspektifinden bu siyasi bir meseledir. Güvenliğe dair garantileri elde etmeden İsrail'in yeniden inşa görüşmelerine başlaması beklenmemektedir. Zira İsrail'in 7 Ekim saldırısından beri sürdürdüğü sıfır risk toleransı bağlamında Hamas'ın yeniden inşa alanlarını istismar ettiğine dair ufaklık bir algı yeniden askerî bir operasyonu körükleyecektir. Bu da herhangi bir yatırımı şu an için riskli hâle getirmektedir. Bu yüzden de üzerinde mutabık kalınacak bir yönetim çerçevesi oluşmadan Gazze ne yazık ki siyasi bir arafa hapsolmuş bir şekilde kalacaktır.

Bu aşamada, Arap Ligi tarafından önerilen planın, tüm aktörlerin üzerinde uzlaşabileceği unsurlar temel alınarak sürece başlanması mümkündür. Her ne kadar Arap planı, temel güvenlik meselelerine doğrudan bir çözüm sunmasa da Gazze'de kurulacak yönetim yapısına ilişkin ortak bir pozisyon ortaya koymakta-

dır. Öte yandan İsrail açısından bakıldığında, İsrail ile barış içinde olan önemli bir grup ülke -Bahreyn, Mısır, Ürdün, Fas ve Birleşik Arap Emirlikleri- ile Arap ve Müslüman dünyasının lideri ve tüm aktörler üzerinde en fazla etkiye sahip olan Suudi Arabistan'ın dâhil olacağı böylesi bir pozisyon İsrail'in bölgedeki konumunu daha güvenli hâle getireceğini de öngörmek mümkündür.

Tüm bu gelecek planlarının ve muhtemel sorunların yanında şimdinin ahvaline bakılacak olursa ilk tespit ateşkesin çökmüş olduğu hâlihazırdaki durumun esasında başından itibaren kaçınılmaz olduğudur. Dolayısıyla meseleyi takip edenler için sürpriz olmayan bu durumun ardında İsrail tarafından bakılınca koalisyon politikalarının ve içerdeki uzlaşmaz tutumun olduğunu öne sürmek mümkündür. Bununla beraber İsrail'in operasyonlarını sürdürmeye karar vermesi rehinelerin dönüşünü zorlaştırırken; İsrail kamuoyu nezdinde hiç de popüler olmayan hükümete biraz daha zaman kazandırmış oldu. Bu hâl özellikle Netanyahu'nun Gazze için uygulanabilir bir plan yapmayı reddetmeyi sürdürmesini sağlayacaktır.

İsrail ateşkesi bozan saldırıların sebebini Hamas'a baskı yapmak olarak gösterse de esas sebep Netanyahu'nun politikasının bunu gerektirmiş olmasıydı. Mart ayı sonunda yeni bütçenin İsrail Meclisinden geçmemesi durumunda, ülke yasalarına göre hükümetin otomatik olarak düşmesi ve seçim sürecine gi-

dilmesi gerekecekti. Ateşkes kararının açıklanmasının ardından Itamar Ben-Gvir'in koalisyonundan ayrılması, Başbakan Netanyahu'yu bütçenin onaylanması için gerekli çoğunluktan mahrum bıraktı. Ben-Gvir'in koalisyona geri dönme ve bütçe oylamasında destek verme şartı ise Gazze'de savaşın sürdürülmesi oldu. Öte yandan Bezalel Smotrich doğrudan istifa etmemekle birlikte ateşkes anlaşmasının ikinci aşamasına geçilmesi hâlinde Ben-Gvir'i takip ederek koalisyonundan çekileceği tehdidinde bulundu. Bu gelişmeler Netanyahu'nun iktidarını kaybetme riskiyle doğrudan karşı karşıya kalmasına yol açtı. Ancak ateşkesin bozulmasının ardından Smotrich koalisyondan kalmayı sürdürdü, Ben-Gvir ise hükümete yeniden katıldı.

Ben-Gvir'in bunu açıkladığı gün Millî Güvenlik Bakanı pozisyonuna geri dönüşü de kabine tarafından onaylandı. Tüm bu sürece bakılınca İsrail tarafından alınan ve uygulanan kararların itici gücünün Netanyahu'nun siyasi kariyerini sürdürme arzusu olduğu açığa çıkmaktadır. İsraililerin Gazze'ye yönelik yeniden başlatılan bu saldırıları istihza ile "Itamar Operasyonu" olarak adlandırması kamuoyu nezdinde de bu savaşın İsrail'in çıkarı ve güvenliği yerine Netanyahu'nun siyasi çıkarı için sürdürüldüğü izleniminin yer ettiğinin göstergelerinden sadece biridir.

İsrail hükümetinin üzerinde mutabık kalacağı uygulanabilir yeni bir savaş-sonrası plan mevcut mudur? Ya da İsrail, önerilen her yeni hükümet yapılmasına yönelik reddiyeci tavrını sürdürecektir midir? Netanyahu liderliğindeki hükümetin, Gazze'de bağımsız geçici bir yönetim oluşturulması ve Hamas'ın yerini alacak bir Filistin kolluk kuvvetinin teşkil edilmesi yönündeki girişim ve planları destekleyen Arap ülkeleriyle iş birliği adımı atıp atmadığına ilişkin sorulara, mevcut medya verileri ışığında olumsuz yanıt vermek durumundayız. Bu durumda demek ki İsrail hükümeti yaklaşık iki milyon Filistinlinin Gazze'den kendi rızasıyla ayrılmasını ve meselenin kendiliğinden çözülmesini ve Netanyahu'nun da bundan kendine pay çıkarmasını bekliyor demekten başka çare kalmıyor. Bu soruların cevabı evet olmadan, Gazze için öngörülecek olan zaten iki yıldır çaresizce izlemekte olduğumuz trajedi olacaktır. ❗

NO OTHER LAND

BATI ŞERİA'DAN İSRAİL İŞGALİNE KARŞI GERÇEK BİR FİLİSTİN DİRENİŞİ

İREM YAŞAR

Dünya, iki yüzyılı aşkın süredir Filistin topraklarının bir Yahudi devletine dönüştürülmesine yönelik dramatik gelişmelere tanıklık ediyor. 1799 yılında Napolyon Bonaparte'ın ilk kez dile getirdiği "Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması" fikrinden bugün Gazze'de on binlerce sivilin öldürüldüğü katliama uzanan bu sancılı süreç yalnızca bir toprak meselesi olmanın ötesinde, bir halkın kimliğinin, belleğinin ve geleceğinin yok edilmeye çalışıldığı derin bir tarihsel yara olarak hafızalarda yer etmiş durumda. Asırlardır kanayıp duran Filistin meselesi özellikle önemli bir dönüm noktası olan Büyük Felaket veya Nekbe'den (1948) bu yana katliamlar, toprak kayıpları, zorunlu göçler ve son olarak soykırım boyutuna ulaşan saldırılarla giderek derinleşti. Batı Şeria ise 1967'deki Altı Gün Savaşı'ndan bu yana İsrail ordusunun işgali altında bulunuyor. 2024 yapımı *No Other Land* (Başka Toprak Yok), son dönemde bölge tarihinde derin izler bırakan bu uzun ve acılı işgale ışık tutan en dikkat çekici yapımlardandır.

Geçtiğimiz yıl Berlin Film Festivali'nde prömiyer yaparak Berlinale Belgesel Ödülü ve Panorama İzleyici Ödülü'ne layık görülen film, 97. Akademi Ödülleri'nde "En İyi Belgesel Oscar"ı kazanarak uluslararası alanda büyük yankı uyandırdı. Tahmin edildiği üzere Amerika'da vizyon şansı bulamayan belgesel, Oscar başarısının ardından Avrupa'daki gösterimlerini hızla artırmaya başladı.¹ İsrail'in Batı Şeria topraklarında sürdürdüğü haksız işgalin dramatik bir portresini çizen *No Other Land*, Filistinli Basel Adra, İsraili gazeteci Yuval Abraham, Filistinli film yapımcısı ve çiftçi Hamdan Ballal ile İsraili görüntü yönetmeni ve editör Rachel Szor'dan oluşan bir Filistin-İsrail kolektifi tarafından çekildi. Belgesel, 2019 ile 2023 yılları arasında kaydedilen görüntülerle, İsrail hükümetinin Filistin üzerindeki gayrimeşru toprak gasplarını ve sistematik yıkım politikalarını beyaz perdeye taşıyor. Basel Adra ve Yuval Abraham'ın kamerasından yansıyan film, İsrail'in Filistinlilere yönelik gerçekleştirdiği etnik temizliğin Batı Şeria'nın güney ucundaki Masafer Yatta

bölgesinde yaşanan çarpıcı bir kesitini gözler önüne seriyor.

Masafer Yatta'dan Dünyaya İsrail'in İşgalinin İç Yüzü

İsrail ile Filistin arasındaki sorunlar yüzyıllara yayılsa da özellikle son otuz yıldır bambaşka bir boyuta evrildiği aşikâr. 2002 yılında inşa edilmeye başlanan ve Batı Şeria'yı adeta açık hava hapishanesine çeviren Ayrım Duvarı, işgalin fiziksel sembolüne dönüşürken İsrail bu süre zarfında bölgede sistemli bir yıldırma politikası izlemeye başladı. Bu politika bölgenin bazı noktalarında direkt saldırılar ile gerçekleştirilirken bazı yerlerde ise yoğun bir Yahudi yerleşimi kurma siyaseti olarak vücut buluyor. Örneğin, işgalci İsrail hükümeti, Ekim 2023'den beri Gazze'de sivil halkı acımasızca katlederken yıllardır Batı Şeria'da Filistinlilere ait ev ve iş yerlerine sık sık baskınlar yaparak sokağa çıkma yasakları uygulayarak ve yasa dışı yerleşimcilerin sayısını sürekli arttırarak Filistinlileri sindirmeye çalışıyor.

No Other Land'in çekildiği Masafer Yatta da Batı Şeria tepelerinde İsrail zulmüne direnen yerleşimlerden yalnızca biri. 19. yüzyıldan beri haritada yer alan ve 20 köyden oluşan bölge, yirmi yıldan fazla süredir İsrail'in odağı altında. İsrail Yüksek Mahkemesi, 2022 yılında, Filistinlilerin 22 yıl süren hukuk mücadelesine rağmen bölgenin İsrail ordusuna tahsis edilmesine ve 1000'den fazla Filistinlinin tahliyesine karar verdi. Bu adaletsiz karar sonrası bölgedeki yapılaşmayı izinsiz ilan eden İsrail hükümeti Filistinlileri zorla yerlerinden etmeye başladı. Masafer Yatta, maalesef bugün hâlâ Filistinlilerin direniş mücadelesine sahne oluyor.

İzleyicileri bu direnişin tam kalbine taşıyan *No Other Land*, yönetmenlerinden Basel Adra'yı anlatının merkezine yerleştiriyor. Masafer Yatta'da doğup büyüyen ve kuşaklar boyunca aktivistliği sürdüren bir ailenin üyesi olan Adra, daha beş yaşındayken babasının İsrail güçleri tarafından tutuklanmasına tanık olmuş. Adra'nın eski görüntüler eşliğinde anılarını anlattığı birkaç kare ve yakın dönem İsrail saldırıları arasında geçen görüntüler, yıllardır süregelen zulmü ve Filistinlilerin kuşaklar boyunca aktarılan direniş mücadelesini kısaca tüm bir halkın hafızasını güçlü bir anlatıyla perdeye taşıyor. Filmde zaman zaman Masafer Yatta'daki zulmü anlatan Batılı haber yayınlardan kesitlere de yer veriliyor.

No Other Land, İsrail baskısının bölgedeki Filistinliler için gündelik yaşamın bir parçası hâline geldiğini ispatlar nitelikte. Öyle ki İsrail ordusu her hafta bir ailenin evini yıkarken belgeselin ilerleyen bölümlerinde okulların hatta hayati öneme sahip su kaynaklarının bile hedef alındığına şahit oluyoruz. Çocuklar, yıkılmış evlerin enkazları arasında büyürken Filistinli aileler topraklarını korumak adına her gün yeni bir savaşı veriyor. Filistinliler artık tek hayat amaçları hâline gelen "ev sahibi olma düşüncesiyle" yeni barınaklar inşa ettikçe, İsrail ordusu gece gündüz demeden bu emekleri ve umutları yerle bir etmeye devam ediyor. Bitmek bilmeyen bu döngü içinde Filistinli halkın bölgenin antik çağlardan beri ev sahipliği yaptığı mağaralara sığınmaktan başka çaresi kalmıyor.

95 dakikalık filmin büyük bir bölümünde İsrail ordusu sadece Masafer Yatta halkının evlerini, okullarını ve elektrik-su gibi kaynaklarını yıkmakla kalmıyor. Harun Abu

2024 yapımı No Other Land, Berlin Film Festivali'nde kazandığı ödüllerin ardından 97. Akademi Ödülleri'nde "En İyi Belgesel Oscarı"nı alarak İsrail işgaline dair hafızalarda derin izler bırakan en çarpıcı yapımlardan biri hâline geldi.

Aram gibi kendilerine engel olmaya çalışan Filistinlileri vuruyor ve bölge askeri ilan edildiği için yeniden binalar inşa eden Filistinlileri suçluyor. Ancak resmî belgeler, bu kararın arkasında vaat edilmiş topraklar söyleminin bir uzantısı olarak yasa dışı İsrail yerleşimlerini genişletme ve Filistinli köylüleri zorla yerinden etme amacı olduğunu açık biçimde gösteriyor. Filmin sonlarına doğru İsrail ordusunun desteğini arkasına alan Yahudi yerleşimciler, gerektiğinde silah kullanarak Filistinlilerin topraklarına el koyma çabalarını sürdürüyor.

No Other Land, kurmaca olmayan filmleri incelemek için kullanılan kriterler çerçevesinde değerlendirilebilecek bir yapımdır değil. Zira İsrail işgalini ve insan hakları ihlallerini tüm çıplaklığıyla dünya kamuoyuna sunan belgeseli çekenlerin ekipmanları, geçim kaynakları ve hatta hayatları sürekli olarak tehdit altında. Tüm bu engellere rağmen Basel Adra'nın uzun süredir İsrail'in Filistinlilere uyguladığı baskı ve işgallere kanıt oluşturabilmek için çektiği amatör video görüntülerinin yanı sıra Filistinlilerin hikâyelerini ve mücadelelerini dünyaya duyurabilmek için bölgeye gelen ve zaman içerisinde Adra ile derin bir arkadaşlık kuran İsraili gazeteci Abraham'ın materyallerinden oluşan film, oldukça çarpıcı bir belgesel olarak övgüyü hak ediyor.

Kaybın, Direnişin ve Umudun Hikâyesi

Belgeselin başında Adra “Biz sona ermeye başladığımızda kayda almaya başladım” diyor. Filmin daha ilerisinde de Filistinli bir anne “Artık gidecek bir toprağımız kalmadı” diye haykırıyor. Belgeselin ismi de işte yaşanan bu çaresizlikleri yansıtıyor: Başka Toprak Yok...

Belgeselde yönetmenlerin birinci elden kaydettikleri görüntüler, İsrail ordusu ile Filistinliler arasındaki çatışmalar sırasında yaşanan koşuşturmaların yarattığı sar-

sıntılarla birleşerek yaşanan zulmü tüm çıplaklığıyla ortaya koyuyor ve izleyicilerin Filistinlilerin dramını adeta birebir yaşıyormuş gibi hissetmelerini sağlıyor. Özellikle görüntü yönetmeninin, gerilimin yükseldiği sahnelerin ardından dalgalı ve flu geçişlere yer vermesi, izleyicide biriken öfke, adaletsizlik, isyan ve çaresizlik duygularının yarattığı boşluk hissini beyaz perdeye başarıyla yansıtıyor. Ancak belgeselin gücü, yalnızca hissettirdiği duygularla sınırlı değil. İşgalin acımasız görüntüleri izleyicinin

suratına bir tokat gibi çarparken Adra ve Abraham arasındaki derin sohbetler de film boyunca izleyicinin zihninde kalıcı bir iz bırakmayı başarıyor. Adra ve Abraham'ın arabada seyahat ettikleri sırada gerçekleştirdiği bir sohbet gerçekten de iç burkan ancak bir o kadar da umut veren gerçekleri gözler önüne seriyor. Sahnede, yıllardır İsrail işgali altında yaşamış olan Adra, Filistinlilerin sesini duyurmaya çalışan Abraham'a, Filistin sorununu çözmeye çok hevesli olduğunu söylüyor. Abraham mücadele ar-

Belgeselde yönetmenlerin birinci elden kaydettikleri görüntüler, İsrail ordusu ile Filistinliler arasındaki çatışmalar sırasında yaşanan koşuşturmaların yarattığı sarsıntılarla birleşerek yaşanan zulmü tüm çıplaklığıyla ortaya koyuyor ve izleyicilerin Filistinlilerin dramını adeta birebir yaşıyormuş gibi hissetmelerini sağlıyor.

kadaşının ne demek istediğini sorguladığında, Adra ona şöyle yanıt veriyor: "Buraya geldin, on gün yazı yazdın, dünyanın sesimizi duyup işgalin hemen bitmesini istiyorsun" ve ekliyor: "Ama bu yıllardır devam ediyor. İşgali durdurmak sabır gerektiriyor. Sabır, sabır, sabır..." Bu kısa ama çarpıcı diyalog, İsrail hükümetinin Filistin halkına yıllardır uyguladığı eziyeti iliklerimize kadar hissettirmekle kalmıyor aynı zamanda tüm Filistin halkının direnişini, sabrını ve bitmek tükenmek bilmeyen umutlarını da bir kez daha hatırlatıyor.

Belgeselin dikkat çeken karelerinden bir diğeri ise İngiltere eski başbakanı Tony Blair'in Masafer Yatta'ya yaptığı kısa ziyaret. Basel ve Yuval, belgesel boyunca İsrail'in Filistin halkı üzerindeki baskısını sosyal medya, haber kanalları ve gazeteler aracılığıyla görünür kılarak, uluslararası kamuoyunda özellikle ABD üzerinde bir baskı oluşturmaya çalışıyor. Sürekli daha fazla insana ulaşmanın farklı yollarını arayan ikilinin umutları, ABD'nin İsrail'in Filistin halkına uyguladığı zulme son vermesi yönünde. Ancak Blair'in, Filistinlilerin büyük emeklerle kurdukları bir okul için gerçekleştirdiği sadece yedi dakikalık bir ziyaret, Filistinlilerin tüm bu mücadelelerinden daha etkili bir sonuç veriyor; okulun ve Blair'in geçtiği sokaklardaki evlerin yıkılmasını engelliyor. Bu sahne, Filistin topraklarındaki acımasız gerçeği çarpıcı bir şekilde gözler önüne seriyor. Bir Filistinlinin insanlık mücadelesi ancak Batılı bir figürün müdahalesiyle görünür ve değer kazanıyor! Yine de Adra ve Abraham'ın kamerası, dünyanın birçok yerinde göz ardı edilen Filistin halkının dramını, tüm insanlığa duyurmak için önemli bir fırsat sunuyor. Ancak *No Other Land* sadece yıkımın ve kaybın değil aynı zamanda dayanışmanın ve umut arayışının da hikâyesi. Filistinli Adra ile İsraili Abraham'ın arasındaki derin bağ aslında Filistin ve İsrail halklarının birlik içerisinde yaşabileceği bir geleceğe dair umut ışığı oluyor. Çatışmanın iki ayrı kutbundan iki insanı bir araya getiren yegane olgu ise adalet arayışı. Zaten adalet, tüm dünya halkları için barış ve eşitlik içinde bir arada yaşamının temeli değil mi? **OX**

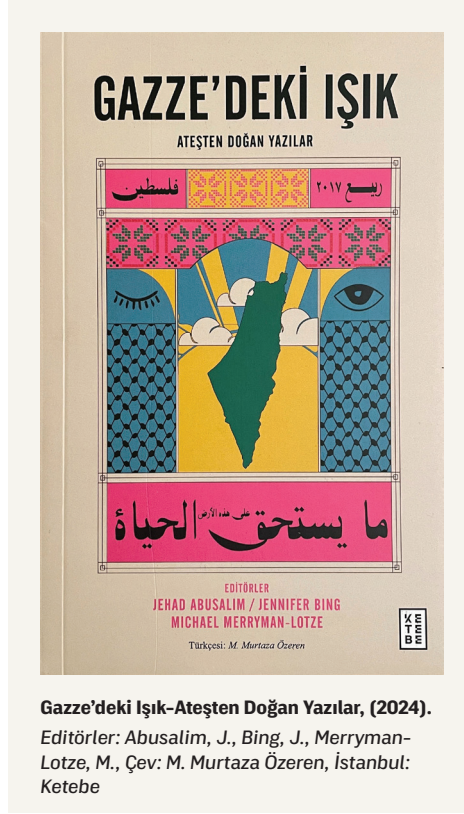
Gazze'deki Işık-Ateşten Doğan Yazılar

DR. OYTUN DOĞAN

Gündelik hayatın akışı içinde, televizyon karşısına geçtiğimizde bir filmde sinema salonu sahibinin bir gün içinde sokakta soğan satan bir seyyar satıcıya dönüştüğünü söylediğini duysak, bunu dramatik bir kurgu olarak değerlendirebiliriz. Fakat Gazze üzerine yazılan bir metinde bunu gördüğümüzde abartıdan çok olağan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar hatta bir haber bülteni ciddiyetiyle yankılanır. Gazze'deki Işık adının çağrıştırdığı gibi ateşin içinden doğan anlatılarla bu gerçeği gözler önüne seren bir eserdir. Bir kentin sıkça ateşle anılan adımı ışığa dönüştüren şiir ve denemelerden oluşan bu kitap 2024 yılında Ketebe Yayınları tarafından Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır. Gazze'nin büyük siyasi masalarda tartışılan meselelerini bireysel hikâyelere indirgeyerek daha anlaşılır ve hissedilebilir kılan eser, okuyucusuna bir kurmaca değil, gerçek yaşam deneyimlerinden beslenen tanıklıklar sunduğunu daha ilk sayfalarında hissettirmektedir. Zira Gazze'de yaşananlar, kurgusal bir metinde dahi tahayyül edilemeyecek denli çarpıcı ve sarsıcı gerçeklikler barındırmaktadır.

Kitap Gazze'de ve Gazze dışında yaşayan Filistinlilerin sesi olmayı amaçlamakta; sahiciliğini ve anlatım gücünü de buradan almaktadır. Kitabın yazarlarından Refaat Alareer'in de ifade ettiği gibi "bir hikâyeyi kendimize saklamak hem bencilce hem de haince bir davranıştır çünkü yazmak tanıklıktır; kayıpların hayatta kalması ve umut hikâyelerini anlatmak da bu tanıklığın bir sorumluluğudur." Kitap, Filistinlilerin yaşamını yalnızca politik analizlerin nesnesi olmaktan çıkarıp bireysel hikâyeler düzleminde ele almakta özellikle Gazzelilerin gündelik yaşamını odağa alarak okuyucunun bu çözümsüzlüğü anlamasını hedeflemektedir. Ancak Gazze'yi anlamak her şeyden önce onu bilmekle mümkündür.

Kitabın yazarlarından Suhail Talha, "Gazze'nin Karanlığında Halkın Işığı" başlıklı denemesinde sınırsız elektrik tüketimini olağan bir gerçeklik olarak kabul ettiği bir dönemde Gazze'nin bir "elektriksizlik çağı" yaşadığını anlatır. Okuyucu işte bu noktada okuduğu kitabın ağırlığını avuçlarında hisseder. Çünkü okuyucu artık İsrail'in politik ablukasının sadece haberlerde gördüğü bir ses olması haricinde kendi gibi sıradan insanların karanlıkta

Gazze'deki Işık-Ateşten Doğan Yazılar, (2024).

Editörler: Abusalim, J., Bing, J., Merryman-Lotze, M., Çev: M. Murtaza Özeren, İstanbul: Ketebe

bırakılmak üzerine kurulu olduğunu anlar. Bu noktada okuyucu Strauss'un ikili karşıtlığı gibi aydınlığı ve karanlığı birlikte görür. Talha'ya göre bu karanlığın temelinde, İsrail'in "aydınlığı" bir güç nesnesi olarak görmesi ve bu güce erişimi engelleyerek Filistinlileri zayıf düşürme amacı yatmaktadır. Fakat karanlıkta bırakılan aydınlığa dönüşür. Karanlıkta bırakan ise kendi karanlığına gömülür. Çünkü okuyucu artık Gazze'nin karanlıkta bırakılmak istenen hikâyesini anlamaya başlamıştır.

Kitabın ilk bölümü Jihad Abusalim tarafından yazılan giriş yazısıyla başlar. Yazar, soyut bir hâl alan Gazze anlatısının anlaşılır kılınmasını amaçlar. Yazıda Gazze ve dış dünya arasındaki soyut bariyerin kırılması ve Filistinlilerin de dâhil olmak üzere ezilen insanların yaşamlarının karartılmasına karşı direnişin zorunlu olduğunu belirtir. Bu nedenle yazar okuyucunun anlaması için bu bölümde Gazze Şeridi'nin tarihi ve coğrafi bağlamda anlaşılır hâle getirilmesini sağlar. Filistinlilerin büyük trajedisinin başladığı

1948 yılını bir başlangıç noktası olarak ele alır. Osmanlı ve İngiliz yönetimleri döneminde Filistin'in sıradan bir kenti olan Gazze, 1948'de İsrail'in kurulmasıyla birlikte Filistinliler için bir felakete yani Nekbe'ye dönüşür/dönüştürülür. Gazze bu açıdan Filistinlilerin sadece siyasi bir abluka altında olmadığını aynı zamanda entelektüel bir abluka altına da alındığını gösterir. Kitabın da bir bütün olarak bu entelektüel ablukayı kırma umudunu taşıdığını belirtir. Bunun için yazar, 2018 yılında Amerikan Dostları Hizmet Komitesinde (American Friends Service Committee) işe başlamasının akabinde Gazze'de yaşananları ABD kamuoyuna anlatmaya başladığını söyler. Bu anlatım, kitap özelinde tüm dünyaya Gazze'nin hikâyesini duyurmak üzerine kurulur.

Jihad Abusalim, entelektüel ablukanın siyasi dayanağının Gazze eşittir Hamas olarak oluşturulduğunu fakat bu kitabın bunun ötesine geçerek Filistinlilerin zengin ve sofistike deneyimlerini anlatmayı amaçlandığını belirtir. Bu açıdan Gazze'deki Işık: Ateşten Doğan Yazılar, Gazze Şeridi içinde ve dışında yaşayan Filistinliler tarafından yazılan deneme ve şiirleri içerir. Refaat Alareer, "Gazze Soruyor: Bu Ne Zaman Gececek?" başlığıyla yazdığı denemede, İsraili askerlerin kurşunlarıyla hayatını kaybeden

babasının ardından travma içinde büyüyen binlerce Gazzeliden yalnızca biri olduğunu kişisel tanıklıkla aktarır. Alareer, Gazze İslam Üniversitesinde İngiliz ve Amerikan Edebiyatı eğitimi almasına ve sonrasında aynı üniversitede hoca olarak öğrencileriyle arasında geçenlere değinir. İsrail tarafından okulunun bir bomba üretim merkezi olduğu iddiasıyla yok edilmesini ve bir üniversitenin hedef alınmasıyla aslında farkındalığın hedef alındığını vurgulamak ister. Alarerr'in hikâyesi babaları İsrail kurşunlarına hedef olan Gazzeliler gibi kendisinin de İsrail bombardımanı altında kalmasıyla son bulmuştur. Bu Alarerr'in dediği gibi yok edilmek istenen binlerce Gazzeli çocuğun hikâyesiyle özdeşleşir. Kitabın yazarlarından Asmaa Abu Mezied "Neden Hala Telefonlarımızı Elimizde Tuttuğumuz ve Kayıt Yapmaya Devam Ettiğimiz Üzerine" adlı denemesinde ise tam da bu yüzden Gazzelilerin bulunduğu her imkânla İsrail zulmünü unutturmamaya çalışması gerektiğinden bahsetmektedir.

Shahd Abusalama "Daimi Geçiciliğin Kısır Döngüsünü Kırmak" adlı denemesinde, Nekbe sonrasında mülteci sürgünlerini tanımlamak için kullanılan "Daimi Geçicilik" kavramı ışığında Gazzelilerin başından geçenleri anlatır. Yazar bu denemede Filistinlilerin Batılı oryantalist bakış açısıyla nasıl "öteki" olarak kurgulandığını ve bu söylemin Gazze anlatılarında nasıl yeniden üretildiğini tartışmaktadır. Buna karşın yazar, Filistinlilerin kültürel direnişini ve kimlik inşasını Samira Azam ile Gassan Kanafani'nin edebi eserlerinde; İsmail Shammout ve İbrahim Ghannam'ın resimlerinde; Naci el-Ali'nin karikatürlerinde ve İbrahim Tuğan, Mahmud Derviş ile Samih el-Kasım'ın şiirlerinde ortaya koyduklarını vurgular.

Asmaa Abu Mezied ise "Kayıp Kimlik: Köylülük ve Doğa Hikâyesi" denemesinde yerel bağlanma teorisi açısından toprak ve tarımın Filistin kültüründeki önemi gösterir. Filistinlilerin tarımsal üretimlerinin düşünüldüğünün aksine tarihî bir geleneğe dayandığını vurgular ve bu nedenle İsrail'in kuruluş sürecinde en düzenli ve örgütlü direnişin Filistinli köylüler tarafından gösterildiğini belirtir. Bu yüzden Nekbe'nin topraksız bıraktığı köylüler için kelimenin tam anlamıyla bir felakete dönüştüğünü ifade eder. Tarımın sadece bir üretim biçimi değil, aynı zamanda Filistinliler açısından direnişin de bir aracı olarak kabul edildiğini göstermek ister.

Salem al-Qudwa tarafından kaleme alınan "DeneySEL Tasarımın Gazze Şeridi'nde Etkilenen Topluluklar Üzerindeki Ahlaki Etkileri" adlı denemede mimari ve şehir planlamacılığının Gazzeliler üzerindeki olumlu/olumsuz etkilerine değinir. İsrail ablukasının mimari üretimde şehrin kimliğini dönüştürme amacı taşıdığını ve Gazze'nin planlı bir şehir olarak inşasının engellendiğini anlatır. Örneğin modernleşmeyle birlikte geleneksel toprak ev tasarımı, mimaride yalnızca biçimsel bir farklılık sunmakla kalmaz; aynı zamanda şehrin karmaşasına karşı bir duruş olarak ferahlık ve doğallık hissi yaratan ekolojik bir imgeye dönüşür. Gazze özelinde ise toprak ev İsrail ablukasının sonucunda hammadde kaynaklarına ulaşamayan Gazzelilerin zorunlu seçimi olmuştur ve toprak ev imgesi insanların çaresizliğini anlatmaktadır.

Nour Naim "Filistinlilerin Haklarının Geri Verilmesi ve Yaşam Kalitesinin Artırılması İçin Bir Araç Olarak Yapay Zekâ" adlı denemesinde teknolojik araçlara erişimin İsrail kontrolünde olduğundan bahseder. Bu nedenle

Gazze'nin fiili olarak küresel çağın içinde olmasını fakat pratikte bu çağı yaşayamadığını vurgular. Öyle ki yazar 1994 yılında Uluslararası Telekomünasyon Birliğinin (ITU) Filistin halkının iletişim yeteneklerini geliştirme için bir egemenlik hakkı olduğu kararını vermesine rağmen sürecin bu çerçevede ilerlemediğinin altını çizmiştir. Gazze'nin teknolojik ilerlemesi İsrail'in ambargosu yüzünden gelişimden mahrum kalmıştır.

Mosab Abu Toha, "Portakal ve Kısa Hikâyeler İhraç Etmek: Gazze Şeridi'nde Kültürel Mücadele" başlıklı denemesinde 2014 yılında Gazze İslam Üniversitesinin İsrail uçakları tarafından vurulması bombalanmasına tanıklığını aktarır; enkaz alanında molozların altından kurtarıldığı kitapların, ona Gazze'de kütüphanelerin ve bilgiye erişimin önemini fark ettirdiğini belirtir. Bu deneyim, Toha'yı Gazze'de bir kütüphane kurmak için uluslararası bir bağış kampanyası başlatmaya sevk eder; hatta bu süreçte Prof. Noam Chomsky'ye bir öğrenci olarak gönderdiği e-postaya kısa süre içinde cevap aldığını ifade eder. Ancak İsrail ablukasının yarattığı koşullar nedeniyle, uluslararası posta hizmetlerinin işlemediğini, sıradan bir kargonun üç gün ya da bir hafta sürecektir yolculuğunun Gazze için yıllara yayıldığını vurgular. Böylece, İsrail'in uyguladığı ablukayla yalnızca siyasi değil kültürel düzlemde de bir kuşatma yarattığını gösterir.

Dorgham Abusalim, "Elli Bir Günün Pusu İçinde" başlıklı denemesinde Gazze dışında okuyan bir Gazzeli olarak yaz tatilinde ailesinin yanına geldiğinde başından geçenleri kaleme almıştır. Gazzeli olarak Mısır'dan geçişte yaşadığı görece kolaylığa rağmen tüm evrakları tam olmasına karşın ülke dışına çıkmada karşılaştığı zorlukları anlatan anlatır. Yousef M. Aljamal, "Nekbe'nin Bir Tezahürü Olarak Seyahat Kısıtlamaları: Gazze; Geriye Giden Yol, İleriye Giden Yol" yazısında otobiyografik bir anlatım olarak Filistin'in 1948 sonrası parçalanmışlığını kendi ailesinin parçalanmışlığı ile hikâye etmektedir. Israa Mohammed Jamal ise "Bırak Hayal Kurayım" adlı denemesinde kendi çocukluğuna ve anne olduktan sonra hissettiklerine değinir. Filistin'in bir ülke olarak eğitim politikasını uygulamadaki zorluklarını, 1995 yılına kadar Mısır müfredatını kullanmak zorunda kalmaları üzerinden somutlaştırarak açıklar. Ayrıca ailesinin geçimlerini sürdürebilmek için Gazze dışına çıkmak zorunda kalmalarını ve tek başına büyüttüğü çocuğunu Gazze'nin yalnızlığıyla ilişkilendirerek kişisel bir anlatı oluşturur. Kitabın son bölümlerinden biri olan Basman Aldirawi'nin "Gazze 2050: Üç Senaryo" başlıklı denemesinde yazar, Gazze'nin geleceğine dair çözümsüzlük, iki devletli ve tek devletli olmak üzere üç farklı senaryo sunar ve tüm bu senaryoları kendisini 2050 yılında hayal ederek kurgular.

Klasikleri niçin okumalıyız adlı yazısında Calvino, klasiklerin her yaşta farklı hisler uyandırdığından bahseder. Gazze'deki Işık bir Filistin klasiği olacak mıdır bu daha uzun yıllar sürecektir bir gözlem gerektirir. Fakat kitap Filistinlilerin acılarının 1948'den beri artarak devam ettiğini tüm çıplaklığı ile göstermektedir. Çocukların ailelerinden kopartılmasından, Filistinlilerin ülkelerindeki mülteciliğinden, dünyanın en büyük açık hava hapishanesi olmasından ve en önemlisi ölümlerin birer sayı olarak anılmasından yakınmaktadır. Bu kitap politik bir eylem olarak okunmalı ve okuyucuya yükleyeceği sorumlulukla Gazze'deki ışığın parıldamasına vesile olmalıdır. ❏

Yallah, İrhal ya Beşşar: Suriye Devrimi'ni Şarkılar Üzerinden Okumak

AYŞE BETÜL BAL

ORSAM İngilizce Redaktörü, Ortadoğu Analiz Dergisi Yardımcı Editörü

Bugün farklı coğrafyalarda direnişin sesi şarkılar aracılığıyla yükselmeyi sürdürüyor. Victor Jara Şili'de, İmam Alimsultanov Çeçenistan'da ve niceleri ise Suriye'de.

Dünyanın dört bir yanında, tarih boyunca halklar seslerini şarkılarla duyurdu. Müziğin ritmiyle birleşen öfke, acı, umut ve direniş yalnızca bir duygunun değil aynı zamanda kolektif hafızanın ve politik iradenin ifadesi oldu. Güney Afrika'da apartheid rejimine karşı yükselen şarkılar, 1960'larda Amerika'da siyahi hakları mücadelesinin sesleri, İran devriminde sokakları dolduran marşlar, Türkiye'de 1970'lerden itibaren sağ ve sol hareketlerin ağıt ve marşları ya da Latin Amerika'da cunta rejimlerine karşı ortaya çıkan Nueva Canción hareketi. Hepsisi bir ortak noktada buluşuyordu: Müziğin hem hatırlatan hem direnen hem iyileştiren hem de dönüştüren gücü.

Bu şarkılar yalnızca birer sanat eseri değil aynı zamanda tarih anlatısında kendilerine yer edinmiş kolektif bir hafıza aracıydı. Şili'de Víctor Jara, sesiyle binlerin umudunu dile getirirken 1973 darbesinin ardından yalnızca bir sanatçı değil bir hafıza taşıyıcısı olarak da hedef alındı. Gitar çaldığı ellerinin kırılması ve kurşuna dizilmesi bir bireyin susturulmasından öte halkın sesinin bastırılmak istenmesiydi. Fakat tıpkı Jara'nın şarkılarının söylenmeye devam etmesi gibi bugün farklı coğrafyalarda direnişin sesi şarkılar aracılığıyla yükselmeyi sürdürüyor. Jara Şili'de, İmam Alimsultanov Çeçenistan'da ve niceleri ise Suriye'de...

Çeçen müzisyen Alimsultanov da Jara gibi sadece bir sanatçı değil halkının direniş kimliğini şarkılarına taşıyan bir figürdü. 1990'ların başında, Rus işgaline karşı direnişin sembollerinden biri hâline gelen Alimsultanov, müziğiyle Çeçen halkının acısını ve onurunu anlatıyordu. Çeçen lider Cevher Dudayev'e atfedilen "Senin silahın gitarındır. Onunla yüz füzeye denk iş yapabilirsin" sözü Alimsultanov'un Çeçen direnişindeki rolünü özetliyordu. Alimsultanov'un Rus istihbaratının gerçekleştirdiğine inanılan bir suikast sonucu öldürülmesi bir kez daha sanatçının bir işgalci için ne denli tehdit olabileceğini gösteriyordu.

Ve bugün hâlâ bu direnişin izlerinin hafızalarda yaşadığını sadece Çeçenistan'da değil Çeçen savaşlarının ardından Gürcistan-Dağıstan sınırındaki küçük bir yerleşim alanında kendilerine yeni bir hayat kuran Çeçenlerin dilinden düşmeyen Alimsultanov'un ezgilerinde görebiliyor insan. Bu kolektif hatırlama biçimi, müziğin sadece kültürel değil, aynı zamanda politik bir taşıyıcı olduğunu gösteriyor.

Kolektif direniş hafızasını inşa eden bir araç olarak müziğin gücüne en son şahit olduğumuz yerlerden biri ise Suriye toprakları oldu. İbrahim Kâşûş ise bu süreçte ismini duymaya başladığımız ilk halk sanatçılarından biri olarak ortaya çıktı. Kâşûş, geleneksel ezgileri halkın öfkesi, umudu ve direnciyle harmanladı. Suriye'nin Hama kentinde, Asi Nehri kıyısında binlerce kişiyle devrimin sembolü olan şu mısraları haykırıyordu:

"Yallah, irhal, ya Beşşar! (Defol git, Beşşar!)"

Bu slogan ve devamında gelen marş 2011'de başlayan protestoların simgelerinden biri hâline geldi. Kâşûş'un bizzat katıldığı eylemlerde söylenen bu şarkı sosyal medya aracılığıyla hızla yayıldı ve Arap Baharı'nın Suriye'deki ilk günlerinin ruhunu yansıttı.

Bu, bir diş hekiminden halkının ve demokrasinin celadına dönüşen Beşşar Esed'e doğrudan bir mesajdı. Bu

Bir dış hekiminden halkının ve demokrasinin celladına dönüşen Beşşar Esed'e doğrudan bir mesajdı bu marş, rejimin neden düşmesi gerektiğini ve Esed ailesinin öteden beri inşa ettiği yolsuzluk düzenini anlatıyordu.

marş, rejimin neden düşmesi gerektiğini ve Esed ailesinin öteden beri inşa ettiği yolsuzluk düzenine isyanına şu sözlerle bağlıyordu:

“Her dönem bir hırsız çıkar,
Şaliş, Mahir ve Rami gibi,
Kardeşlerimi ve amcalarımı soydular,
Defol git, Beşşar!”

Bu sözlerin ardından yalnızca birkaç gün geçmişti ki 4 Temmuz 2011'de Asi Nehri kıyısında Kâşûş'a ait olduğu iddia edilen bir ceset bulundu. Tıpkı Şili'de isyanını gitar çalarak dile getiren Jara'nın ellerinin kırılması gibi direniş şarkılarını söyleyen Kâşûş'un da ses telleri kesilmişti.

Böylece Suriye halkının sesi susturulmak istendi ama bu sesin daha da güçleneceği hesaba katılmadı.

Kaleciden Devrimciye: Sarut

Abdülbasit Sarut da Suriye Devrimi boyunca direnişin seslerinden biri oldu. O, futbol kariyeriyle ön plana çıkmış bir kaleci olarak tanınırken devrim sürecinde şarkılarıyla halkın meydanlardaki sesi hâline geldi ve müziğiyle toplumsal hafızada yer edindi. Söylediği her şarkı birer sembole dönüştü.

En bilinen şarkılarından biri olan “Cennet, cennet, cennet vatanımız...” halkın vatan sevgisi ve özgürlük temasını işleyen bir marş olarak ön plana çıktı.

Bu ezgi, memleketi Humus'tan devrimin başladığı Dera'ya, sahil kenti Lazkiye'den başkent Şam'a kadar ülkenin her tarafına yayıldı. Özellikle şu dizesi çok şey anlatıyordu:

“Kıydaki özgür insanlar bile bizimle.”

Burada “kıyı” ifadesiyle, rejimin kalesi olan Lazkiye'ye gönderme yapıyordu. Sarut'un sözleri, ülkedeki mezhepçi kaleleri sarsıyor, direnişin kapsayıcılığını ülkenin her bir köşesine taşımaya çalışıyordu.

O, Esed rejiminin baskı politikaları karşısında futbol kariyerini sona erdirmek zorunda kalarak silahlı direnişe katıldı. Kararının ardındaki motivasyonu şu sözlerle açıklamıştı:

“Devrime katılmamın sebebi Dera'daki çocuklara yapılan baskıydı, bu beni çok etkiledi. Politika hakkında bir şey bilmiyordum ama o çocuklara yapılan işkenceyi görünce ben de diğer insanlarla beraber gösterilere gittim. Ben bir Suriye vatandaşıydım ve insanlar nerede olurlarsa olsunlar onların yanında olmak zorundaydım.”

Rejimin onu kişisel tehdit olarak görmesi, hakkında çıkarılan yakalama emirleri ve ödül vaatleri, müziğin rejim karşısında nasıl bir güç olarak algılandığını gösteren bir başka işaretti. Ama Sarut geri adım atmadı. Sokaklarda, meydanlarda ve bulduğu her fırsatta Esed'e karşı sesini yükseltmeyi sürdürdü.

2011'de abisini, 2012'de babasını, 2013'te bir kardeşini ve 2014'te ise iki kardeşini daha kaybetti. Ama inancı hiç sarsılmadı. Şöyle diyordu:

"Aslında böyle bir düşüncem yoktu fakat olaylar bir anda gelişti. Futbolculuk kariyerimden ötürü beni maçlar için takip eden bir taraftar kitlem vardı. İlk kez şarkı söylediğimde dünyalara sığmayacak kadar heyecanlıydım. Yüksek bir sesle şu şarkıyı söyleyerek başladı her şey: 'kanımız ve canımız sana feda olsun Dera.'"

Ve ardından Humus'a seslendi:

"Canımız sana feda, gözlerinin uğruna ya Humus.

Ruhumuz sana esir,

Kenetlenmiş ellerle sana tutunuyoruz."

Sarut, 8 Haziran 2019'da Kuzeybatı Suriye'de Tal Mahal köyünde rejim güçleriyle çatışırken aldığı yaralar sonucunda hayatını kaybetti. Ölümünden önce annesine ve tüm Suriyeli annelere şu dizerlerle seslenmişti:

"Ey anneciğim. İşte yeni elbisemle geldim.

Beni tebrik et, şehit olarak geldim ey anneciğim.

Ey anneciğim işte bayramlık elbisemle şehit olarak geldim.

Cennet artık benim yeni evim ey anneciğim.

Tebrik et ve benim için sevin annem, senden ayrılırsam affet beni ey anneciğim."

Birlikte Atılan Adımların Ezgisi

Suriye Devrimi'nde müziği bir direniş aracı olarak kullanılan bir diğer isim de Wasfi Ma'sarani idi. 2011 yılında seslendirdiği bir protesto şarkısıyla tanınan Ma'sarani özellikle "Esed yönetimini değil özgürlük istiyoruz" nakaratıyla geniş bir kitleye ulaştı.

Şarkı Dera, Hama, Banyas, Humus, Deyrizor, İdlib, Şam ve Lazkiye'ye doğrudan seslenerek Suriye'nin farklı bölgelerinde, her bir kentin yaşadığı travmayı ve gösterdiği direniş temsil eden kolektif bir anlatıya dönüştü.

Ma'sarani'nin şarkısı Dera, Hama, Banyas, Humus, Deyrizor, İdlib, Şam ve Lazkiye'ye doğrudan seslenerek Suriye'nin farklı bölgelerinde, her bir kentin yaşadığı travmayı ve gösterdiği direniş temsil eden kolektif bir anlatıya dönüştü.

Ma'sarani'nin şarkısı, düğünlerde ve toplu etkinliklerde de icra edilerek bir yandan kültürel devamlılık sağladı diğer yandan da toplumsal birliği güçlendiren bir araç hâline geldi. Zamanla bu şarkı, Arap diasporasında da tanınırlık kazandı. Müziğin kolektif belleği nasıl taşıyabildiğine dair başka bir canlı örneğe dönüştü.

Bugün, barışçıl protestoları takip eden ve Esed'in bu protestoları kanlı bir şekilde bastırmasıyla yüzbinlerce Suriyelinin katledilmesi ve milyonların mülteci konumuna düşmesine sebebiyet veren iç savaşın başlangıcından bu yana on dört yıl geçti. Aralık 2024'te Esed rejimi, muhaliflerin yürüttüğü operasyonlar sonucunda çöktü.

Rejimin çöküşünün ardından, Suriyelilerin devrim şarkıları bu defa mutluluk göz yaşlarıyla meydanların sesi olurken Kâşûş'un hayatta olduğuna dair söylentiler de kamuoyuna yansıdı. Sosyal medyada, gerçek adının Abdurrahman Farhûd olduğunu ve öldürülen kişinin kendisi olmadığını ileri süren bir kişi, uzun süredir rejimden gizlenerek yaşadığını iddia etti.

Aslında Kâşûş'un kim olduğundan çok, neyi temsil ettiği önemliydi. Suriye'nin dört bir yanındaki sokaklarda onun gibi nice ses yükseldi. Sarut gibi Humus'un, Hama'nın, İdlib'in, Halep'in, Deyrizor'un gençleri, Banyas'ın katledilen kadınları, Şam kırsalındaki Sednaya Hapishanesi'nin duvarlarına iz bırakan mahkumları... Suriye'nin her karış toprağında kendi hikâyesini, direnişini ve acısını dünyaya anlattı bu şarkılar. Ama artık sıra özgürlüğü, zaferi ve coşkuyu anlatan şarkı sözlerindeydi:

"Başımı dik tut, sen özgür Suriyelisin!" ❏

Ortadoğu'nun Yeniden İnşasında Üç Değişken

Aşağıdaki yazı Ürdün Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde akademisyen olarak görev yapan **Muhammed Ebû Rummân'ın The Jordan Times için yazdığı "Three variables of remaking new Middle East"** başlıklı makalenin kısaltılarak tercüme edilmiş hâlidir. Ebû Rumman bu yazısında, bölgedeki mevcut jeopolitik değişimleri ve özellikle de İsrail'in Filistin sınırlarını aşarak bölgesel bir saldırganlık karakteri kazanan yeni güvenlik politikasını üç temel değişken üzerinden analiz etmeyi önermektedir.

İsrail'in, Müslüman dünyada en büyük ödül olarak gördüğü Suudi Arabistan ile ilişkileri normalleştirme konusunda kısa vadede aceleci davranmadığı görülmektedir. Her ne kadar İsraili liderler uzun vadede normalleşmeyi gerekli ve hatta kaçınılmaz görseler de Binyamin Netanyahu ve ekibi şu anda İsrail Devleti'nin kuruluşundan bu yana benzeri görülmemiş tarihi bir fırsatın doğduğuna inanmaktadırlar. Bu nedenle Gazze'den Kudüs'e ve Batı Şeria'ya kadar olan alanda, Filistin meselesine dair köklü ve kapsamlı değişiklikleri hayata geçirme yönünde bir motivasyon içerisindedirler. Bu değişiklikler; yerinden etme, zorla göç ettirme, yerleşim alanlarını genişletme, ilhak ve Kudüs'ün Yahudileştirilmesi gibi politikaları içermektedir. İsrail sağının gözünde bu politikalar diğer tüm stratejik çıkarların önünde gelmektedir.

Mesele yalnızca Filistinlilerle sınırlı değildir. İsrail sağının bugünkü hedefleri, yeni ve benzeri görülmemiş bölgesel etki alanları inşa etmeye ve İsrail güvenliğini yeniden tanımlamaya kadar uzanmaktadır. Bu yaklaşım gelecekte ortaya çıkabilecek tehdit kaynaklarını şimdiden bertaraf etmeyi ve İsrail'i bölgesel açıdan baskın bir güç olarak konumlandırmayı da içermektedir.

Mevcut jeopolitik değişimleri ve İsrail'in Gazze'ye yönelik savaşının Filistin meselesinin ötesine geçen bölgesel ve küresel ölçekteki yansımalarını analiz ederken dikkate alınması gereken üç temel değişken bulunmaktadır.

Birinci değişken; "Siyasal Netanyahuçuluk" olarak tanımlanabilir. Günümüz İsrail'i artık geçmişteki İsrail değildir. Özellikle "Aksa Tufanı Operasyonu" sonrasında bu dönemi artık Binyamin Netanyahu dönemi olarak isimlendirmek mümkündür. Bu dönem, İsrail sağının tarihsel projesinin tüm gücüyle harekete geçirildiği ve bu yoldan geri dönmeye dair hiçbir niyetin olmadığı bir süreci temsil etmektedir. Bu projenin temel özellikleri şunlardır: İlk

olarak barış sürecinin tamamen terk edilmesi, Oslo Anlaşmalarının doğurduğu sonuçların reddedilmesi ve Batı Şeria'nın geniş kesimlerinin ilhak edilmesidir. Öyle ki bu ilhak, Filistin yönetiminin siyasi anlamda geçerliliğini fiilen ortadan kaldırmakta ve muhtemelen birbirinden kopuk "kantonlar" sistemine dönüşü beraberinde getirmektedir. Buna ek olarak Kudüs'ün Yahudileştirilmesi de bu kapsamda yer almaktadır. İkinci olarak "Netanyahuculuk" İsrail siyasetindeki seküler-sol akımı neredeyse tamamen ortadan kaldırarak İsrail'in yapısal olarak tam anlamıyla sağa kaymasıyla kendini göstermektedir. Üçüncü değişken dinî ideolojinin İsrail'in güvenlik ve askerî kurumlarına derinlemesine nüfuz etmesidir. Bu da söz konusu kurumların dinî-milliyetçi unsurlar tarafından tamamen kontrol altına alınmasına yol açmaktadır.

Birinci değişken bağlamında Netanyahu siyasi sahnedeki çekilse bile bu durum söz konusu politikaların yönünü değiştirmeyecek ya da mevcut gelişmeleri farklı bir yola sokmayacaktır. Netanyahu sonrası İsrail, öncesiyle aynı olmayacaktır. Tarihsel Siyonist rüya taktiksel yaklaşımlar farklılık gösterse dahi ideolojik, stratejik ve dinî açıdan varlığını sürdürecektir. Bu yeni siyasi gerçeklik yalnızca Itamar Ben Gvir ve Bezalel Smotrich gibi bireyler tarafından şekillendirilmemektedir. Bu kimseler en nihayetinde birer istisna değil daha geniş bir dinî-siyasi yelpazenin temsilcisidirler.

İkinci değişken (...) Arap Baharının ardından çok daha tehlikeli bir aşamaya ulaşan büyük Arap stratejik çöküşüdür. Bu sürecin doğurduğu dönüşümler (...) Suriye, Irak, Yemen, Sudan ve Libya örneklerinde olduğu gibi Arap jeopolitik haritasının zayıflamasına yol açmıştır. (...) Bu durum, İsrail için stratejik bir genişleme fırsatı yaratmıştır. (...)

Üçüncü değişken, Donald Trump'ın İsrail sağıyla her zamankinden daha fazla ideolojik uyum içinde olan ve daha Siyonist bir ekiple Beyaz Saray'a dönüşüdür. Gazze'de yaşanmakta olan eşi benzeri görülmemiş soykırım, Batı Şeria ve Kudüs'te yerleşimcilere ve Netanyahu hükümetine verilen (örtük) yeşil ışık ve Trump ekibinin Filistin, İran, Lübnan ve Suriye'ye ilişkin yaptığı açıklamalar, sert çizgideki bir Amerikan yönetimi ile aşırı sağcı İsrail arasında organik olma ihtimali yüksek benzeri görülmemiş bir ittifaka işaret etmektedir. Her ne kadar ABD politikaları tarihsel olarak İsrail yanlısı bir eğilim taşısa da İsrail'e bu denli bir destek düzeyine daha önce hiç ulaşılmamıştır.

Bu üç değişken bir araya geldiğinde yeni bir siyasal manzaranın şekillendiği anlaşılmaktadır. (...) Öyle ki bu siyasal manzara, geçmişte İsrail içinde diyalog kurulabilecek farklı kesimlerin var olduğuna Amerikan etkisinin İsrail sağını sınırlayabileceğine ya da bu tür tehlikeli dönüşümlere karşı etkili bir Arap stratejik alanının harekete geçirilebileceğine inanan siyasi elitlerin, bu yaklaşımlarını yeniden değerlendirmelerini zorunlu kılmaktadır.

Bizden Haberler

ORSAM'DA NELER OLDU?

2025'in ilk dört ayında ORSAM, bölgesel ve küresel gündemi yakından takip ederek çok yönlü etkinlikler ve iş birlikleriyle yoğun bir faaliyet dönemi geçirmiştir. Levant, Körfez, Irak ve Kuzey Afrika koordinatörlükleri öncülüğünde çeşitli yayınlar yapılmış konferans, panel ve söyleşiler düzenlenmiştir. Ayrıca farklı bölge ülkelerine saha ziyaretlerinde bulunmuş ve muhtelif kurumlardan ziyaretçiler ORSAM'da ağırlanmıştır.

PANELLER VE ÇEVİRİMİÇİ ETKİNLİKLER

"2024 Yılında Ortadoğu ve 2025'ten Beklentiler" Paneli

ORSAM Başkanı Dr. Kadir Temiz'in moderatörlüğünü üstlendiği ve 7 Ocak'ta düzenlenen bu çevrim içi panelde, kurumun farklı alanlardan uzmanları ve akademisyenler, Ortadoğu'daki politik, güvenlik ve diplomatik eğilimleri değerlendirerek 2025'e dair öngörülerde bulunmuştur.

"Bölgesel Perspektiften Gazze Ateşkesi ve Sonrası" Paneli

24 Ocak'ta düzenlenen panelde, İsrail-Filistin hattındaki son gelişmeler ele alınmıştır. Ateşkes süreci, insani kriz boyutu ve diplomatik çabaların geleceği çok yönlü olarak analiz edilmiştir. Gazze'deki durumun Arap dünyası ve Türkiye kamuoyu nezdindeki etkileri de değerlendirilmiştir.

"İkinci Trump Döneminde Irak İçin Öne Çıkan Senaryolar" Paneli

ORSAM Irak Çalışmaları Uzmanı F. Tuna Aygün'ün moderasyonunda 31 Ocak'ta düzenlenen çevrim içi panelde, ikinci bir Trump yönetiminin Irak'taki etnik gruplar, güvenlik yapısı ve dış politika dengeleri üzerin-

deki potansiyel etkileri ele alınmıştır.

"Levant'ta Diplomatik Ziyaretler Işığında Değişen Bölge Dinamikleri" Paneli

7 Şubat'ta, düzenlenen çevrim içi panelde, bölgedeki son diplomatik hareketlilik ve bunun sahadaki karşılıkları tartışılmıştır. Panelde, Dr. Oytun Orhan, Gökhan Erel, Dr. Çağatay Balcı ve Gökhan Batu gibi uzman isimler yer aldı.

"Körfez Ülkelerinin Suriye ile İlişkilerinde Yeni Dönem" Paneli

Körfez ve Suriye ilişkilerinin dönüşümünün ele alındığı panel 11 Şubat'ta çevrim içi olarak gerçekleştirildi. Panelde akademisyenler ve ORSAM araştırmacıları, Körfez ülkelerinin Şam yönetimiyle normalleşme süreçlerini, bölgesel dengeler açısından değerlendirdi. Panelde, Dr. Gökhan Erel, Dr. Mehmet Rakipoğlu, Dr. Hamdullah Baycar ve Oğuzhan Demirdöğen gibi uzman isimler yer aldı.

"Suriye'nin Güvenliğinde Türkiye'nin İstikrarlaştırıcı Gücü" Paneli

19 Şubat'ta, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından düzenlenen panelde ORSAM Başkanı Dr. Kadir Temiz, Türkiye'nin insani yardımları ve Suriye'de yeniden yapılanma politikaları üzerine bir konuşma gerçekleştirdi. Panelde, Türkiye'nin Suriye bağlamındaki güvenlik ve dış politika stratejileri çok boyutlu olarak ele alındı.

"Türkiye'nin Terörle Mücadelesinde Yeni Dönem: PKK, YPG ve PJAK'ın Geleceği" Paneli

10 Mart 2025 tarihinde ORSAM ev sahipliğinde gerçekleştirilen panelde Türkiye'nin güvenlik politikaları, örgüt dinamikleri ve bölgesel güç dengeleri alanında uzman isimler tarafından tüm boyutlarıyla ele alındı. Panel, ORSAM Levant Çalışmaları Koordinatörü Dr. Oytun Orhan moderatörlüğünde, ORSAM İcra Direktörü İbrahim Aydın, Milli Savunma Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr.

Hüseyin Alptekin ve İran Araştırmaları Merkezi Uzmanı Rahim Farzam'ın katılımlarıyla gerçekleştirildi.

ÇALIŞTAYLAR

"Suriye'de Yeni Dönem ve Türkmenler" Çalıştayı

Farklı bölgelerden Türkmen temsilcilerinin katılımıyla 8 Ocak'ta gerçekleşen çalıştayda, iç savaş sonrası yeni yönetsel yapı, Türkmenlerin rolü ve Suriye'nin geleceği gibi başlıklar tartışıldı. Bölgesel iş birliği konularında fikir alışverişi yapıldı.

"Çin'in Küresel Vizyonu ve Stratejisi" Çalıştayı

Uzmanlar ve akademisyenlerin katılımıyla 16 Ocak'ta gerçekleşen çalıştayda Çin'in uluslararası sistemdeki rolü, ekonomik stratejileri ve Türkiye ile olası iş birlikleri ele alındı. Bölgesel dengeler üzerindeki etkileri tartışıldı.

Akdeniz ve Ortadoğu Özel Grubu & Ekonomi ve Güvenlik Komisyonu Semineri

ORSAM Kuzey Afrika Koordinatörü Kaan Devcioğlu 28-30 Nisan tarihlerinde Antalya'da düzenlenen Akdeniz ve Ortadoğu Özel Grubu & Ekonomi ve Güvenlik Komisyonu Semineri'nin "Çin ve Rusya'nın Ortadoğu ve Afrika'da Artan Stratejik Angajmanı" başlıklı oturumunda konuşma yaptı.

STRATEJİK ZİYARETLER VE TEMASLAR

Nairobi'de Yuvarlak Masa Toplantısına Katılım

ORSAM Kuzey Afrika Çalışmaları Koordinatörü Kaan Devcioğlu 12-13 Şubat tarihlerinde Nairobi, Kenya'da düzenlenen "Sudan'daki savaşı sona erdirmek ve siyasi süreci yeniden

başlatmak için dış güçlerin yapıcı katılımına dair yuvarlak masa toplantısı"na katıldı.

Türkmen Gençliği Beceri Geliştirme Programı Ziyareti

12 Şubat'ta, YTB ve SETA'nın birlikte yürüttüğü Türkmen Gençliği Beceri Geliştirme Programı katılımcıları ORSAM'ı ziyaret etti. Katılımcılara merkezin bölge üzerine yaptığı çalışmaları hakkında bilgi verilirken interaktif bir ortamda gençlerin sorularına cevaplar verildi.

Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçisi Jiang Xuebin'in Ziyareti

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye Büyükelçisi Jiang Xuebin ve beraberindeki diplomatik heyet 13 Şubat'ta ORSAM'a resmî bir ziyaret gerçekleştirdi. Görüşmelerde Suriye ve Filistin-İsrail meselesi başta olmak üzere bölgesel gelişmeler ele alındı. ORSAM ile Çin'deki ilgili kurumlar arasında iş birliği fırsatları değerlendirildi.

Türkiye'nin Şam Maslahatgüzarı Burhan Köroğlu'na Ziyaret

ORSAM Başkanı Dr. Kadir Temiz, Başkan Danışmanı Dr. Nurullah Çakmaktaş ve Levant Çalışmaları Koordinatörü Dr. Oytun Orhan, saha çalışmaları için buldukları Suriye'de, 24 Şubat'ta, Türkiye'nin Şam Maslahatgüzarı Büyükelçi Sayın Burhan Köroğlu'nu ziyaret etti. Ziyarete Suriye'nin mevcut durumu, Türkiye'nin izlediği diplomatik yol haritası ve bölgesel denklemler hakkında kapsamlı değerlendirmeler yapıldı.

Erbil Forumu ve Temaslar

ORSAM Başkanı Dr. Kadir Temiz, ORSAM Irak Çalışmaları Uzmanı Feyzullah Tuna Aygün ve ORSAM Irak Çalışmaları Araştırma Asistanı Yusuf Can Ayaz, 28 Şubat-5 Mart tarihleri arasında buldukları Irak'ta Rûdaw Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen Erbil Forumu'na katılarak Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'ndeki (IKBY) siyasi ve ekonomik gelişmelerin yerel ve küresel etkileri üzerine değerlendirmelerde bulundu. Ayrıca heyet Irak Türkmen Cephesi (ITC) Siyasi Bürosu Erbil Ofisi'nde, IKBY Bölgesel Hükümeti Etnik ve Dini Oluşumlardan Sorumlu Bakanı ve ITC Siyasi Büro Üyesi Aydın Maruf ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede Türkmen topluluğunun bölgedeki

durumu, IKBY'deki siyasi gelişmeler ve bölgesel dinamikler ele alındı.

Kalkınma Yolu Projesi Çalışma Toplantısı

ORSAM Irak Çalışmaları Uzmanı Feyzullah Tuna Aygün 8-12 Mart tarihleri arasında bulunduğu Bağdat'ta Irak Başbakanlığı tarafından düzenlenen Kalkınma Yolu Projesi Çalışma Toplantısına katıldı.

Antalya Diplomasi Forumu Katılımı

ORSAM heyeti 13 Nisan'da 4. Antalya Diplomasi Forumu'na katıldı. Forumda küresel gelişmelerin yanında bölgesel düzeyde değişen güvenlik ortamı, çok taraflılık ve insani krizler üzerine önemli temaslar gerçekleştirildi.

Ukrayna NISS Heyeti'nin ORSAM Ziyareti

Ukrayna Stratejik Araştırmalar Ulusal Enstitüsü (NISS) Başkanı Dr. Oleksandr Bogomolov, beraberindeki Ukraynalı heyet ile 16 Nisan'da ORSAM'a resmî bir ziyarette bulundu. Ziyarete, Türkiye-Ukrayna ilişkilerinin gelişimi, Ukrayna Savaşı'nın son durumu ve Suriye sahasındaki gelişmeler karşılıklı olarak değerlendirildi.

YAYINLAR, TANITIMLAR VE AKADEMİK KATKILAR

Baharda Çin: Küresel Diyalog Toplantısı

Çin Büyükelçiliğinin öncülünde 14 Mart'ta düzenlenen "Baharda Çin: Çin'in Fırsatları Dünyayla Paylaşıyor" Küresel Diyalog Toplantısı

Ankara'da ORSAM'ın da katılımıyla gerçekleştirildi. ORSAM Başkanı Dr. Kadir Temiz ve Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçisi Sn. Jiang Xuebin'in açılış konuşmalarıyla başlayan panelde, Çin-Türkiye ikili ilişkilerinin stratejik geleceği ve teknoloji temelli iş birlikleri tartışıldı.

Ortadoğu Yıllığı 2024 Kitabı

Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü (ORMER) ve ORSAM iş birliğiyle hazırlanan "Ortadoğu Yıllığı 2024" 14 Nisan'da okuyucularla buluştu. 20. sayısıyla yayımlanan bu yıllık, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki iç, dış ve ekonomik gelişmeleri akademik düzeyde analiz etmektedir.

Ortadoğu Yıllığı 2024 Kitap Söyleşisi

23 Nisan 2025 tarihinde "ORSAM Kitap Söyleşileri" programı kapsamında, Ortadoğu Yıllığı 2024'e yönelik kapsamlı bir söyleşi düzenlenmiştir. Programa, yıllığa katkı sunan akademisyenler ve uzmanlar katılım sağlamış; söyleşi süresince bölgesel gelişmeler ışığında yayının içeriği ve temel bulguları etraflıca tartışılmıştır.

SOHBET VE DEĞERLENDİRME

MENA Sohbetleri: Irak Türkmen Cephesi'nde Muhammed Saman Ağaoğlu Dönemi

MENA Sohbetleri serisi kapsamında "Irak Türkmen Cephesi'nde Muhammed Saman Ağaoğlu Dönemi" başlıklı 20 Nisan'da düzenlenen etkinlikte yeni yönetimin vizyonu ve Türkmen siyaseti üzerine analizler sunuldu.

Tüm bu faaliyetlere ek olarak ilk dört ayda ORSAM, bölgedeki gelişmelere ilişkin yayımladığı 1 kapsamlı dosya, 7 analiz, 10 bakış ve 35 görüş yazısıyla düşünsel üretimini kesintisiz biçimde sürdürmüştür. Bunun yanı sıra ORSAM uzmanları, bölgesel ve uluslararası gelişmelere dair değerlendirmelerini kurum dışındaki saygın düşünce kuruluşları, medya organları ve akademik platformlarda da paylaşıyor ve akademik görünürlüğe katkı sunmuştur. ORSAM'ın yoğun ve çok boyutlu etkinlik takvimi, kurumu Türkiye'nin bölgesel dış politika refleksleri ile akademik birikimini bir araya getiren öncü bir araştırma merkezi olarak öne çıkarmaktadır. **AK**

Habib Hürmüzlü

Hocamızın Ardından...

1933 yılında Kerkük'te dünyaya gelen Habib Hürmüzlü, Türkmen toplumunun entelektüel mirasına ve TürkiyeIrak ilişkilerine yarım asrı aşkın süreyle emek vermiş müstesna bir isimdi. 1954'te Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra Kerkük'te avukatlık yapan Hürmüzlü, 1970'te Bağdat Üniversitesinde idare hukuku yüksek lisansını tamamladı. Aynı dönemde Irak'ta Vakıflar ve Diyanet İşleri Bakanlığında hukuk işleri müdürü ve genel müdür olarak görev aldı. Habib Hürmüzlü Hocamız adalet duygusunu kamu hizmetiyle buluşturdu.

Kalemi de en az hukuki bilgisi kadar keskin ve üretkendi. Bağdat'ta yayımlanan *ElRisaletul İslamiye* dergisinin 14 yıllık yayın kurulu üyeliği, Kardeşlik dergisinin (1960-1977) yazı işleri sekreterliği ve Türkiye'deki *Adwa ElEnbaa* gazetesinin koordinatörlüğü, Türkmen basınıyın tarihinin vazgeçilmez kilometre taşlarıdır. Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneğinin İzmir Şubesini kurarak diasporadaki toplumsal örgütlenmeye öncülük etti. Ardından Ankara'da Irak Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Global Strateji Enstitüsünde başyazarlık görevleriyle düşünce dünyamıza yeni soluklar kazandırdı.

ORSAM'ın "Habib Hocası"

Ortadoğu Araştırmaları Merkezinin (ORSAM) 2009'daki kuruluşundan 2018'e kadar ORSAM Danışmanı olarak aramızda bulunan Habib Hocamız özellikle Irak Türkmenleri ve Kerkük konularındaki derin müktesebatıyla çalışmalarımıza yön verdi. Fakat onu unutulmaz kılan, engin bilgisinden önce yardımseverliğiydi. "Bilgi, paylaşıldıkça değer kazanır" sözü onda sözden öte bir yaşam ilkesiydi. Genç araştırmacıların ilk telefonlarına döner makalelerini titizlikle okur yorulmadan yol gösterirdi. Bir toplantı arası, çay molasında bile tevazusunu yitirmeyen bu tutum, ORSAM koridorlarında "Habib Hocamız" hitabını içten bir saygı ifadesine dönüştürdü.

Eserleri ve Kalıcı İzi

Kerkük Türkçesi Sözlüğü, Irak'ta Türkmen Boy ve Oymakları ve Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü gibi temel referans çalışmalarının yanı sıra Türkçe ve Arapça yayımlanmış yüzü aşkın makalesiyle dil, tarih ve kimlik hafızamızı zenginleştirdi. Arapça, Türkçe, İngilizce, Osmanlıca ve Azericeyi akıcı bir şekilde konuşabilen Hürmüzlü, farklı kültürler arasında adeta bir köprü vazifesi görüyordu.

Habib Hürmüzlü, ardında akademik metinlerden ötesinde dürüstlüğü, mütevazılıkla yoğrulmuş bir bilgelik ve yardımseverliği bırakarak 10 Nisan 2025'te aramızdan ayrıldı. Başta kıymetli ailesi olmak üzere tüm yakınlarına, öğrencilerine ve meslektaşlarına sabır diliyoruz. Habib Hocamızın emekleri, Türkmen halkının ve TürkiyeIrak araştırmalarının ufkunu aydınlatmaya devam edecekler...

Ruhun şad, mekânın cennet olsun Habib Hocamız.

Ortadoğu Yıllığı, Türkiye’de Ortadoğu’da yaşanan siyasal gelişmeleri ülke bazında ele alan yıllık formatındaki tek eserdir. 2005 yılında yayın hayatına başlayan Ortadoğu Yıllığı, bugüne kadar kesintisiz şekilde 19 sayı olarak çıktı. Elinizdeki basıyla 20. sayıyı tamamlayan eser, bu sayısında da Ortadoğu’nun nabzını tutmaya devam etmektedir. İlk yıldan itibaren “doğru bilgi ve sağlıklı analiz” düsturunu benimsemiş olan Ortadoğu Yıllığı yoluna bu doğrultuda devam etmektedir. Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü (ORMER) akademisyenlerinin ve Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) araştırmacılarının katkılarıyla ortaya çıkan bu eser Ortadoğu ile ilgilenen tüm okuyucular için faydalı olacaktır.

Editörler

KEMAL İNAT, MUHİTTİN ATAMAN, İSMAIL NUMAN TELCİ, FURKAN POLAT

Sayı / Number: 20 Yıl / Year: 20

ISSN: 2146-7595

ORTADOğU YILLIğI

2024

ORTADOğU
YAYINLARI

ORTADOğU
YAYINLARI